

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ελληνο-γαλλικό Μεταπτυχιακό
«Χωρικές Δυναμικές και Χωροταξία της Υπαίθρου»

(DYN-TAR)

**UV1 Εδαφική προσέγγιση και χωροταξία της
υπαίθρου**
***(Approche territoriale et aménagement rural de
l'espace rural)***

ΓΟΥΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Βόλος, 2016-2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ
Κεφάλαιο 1. Ορισμός του υπαιθρου χώρου	3
A. Αναγκαιότητα μιας νέας προσέγγισης του υπαιθρου χώρου	3
Κεφάλαιο 2. : Η έννοια της ανάπτυξης της υπαίθρου	6
A. Ανάπτυξη και υπαιθριακότητα	6
1. Η έννοια της υπαιθριακότητας	8
2. Η αναπτυξιακή προσέγγιση	8
B. Από τον γεωργικό στον υπαιθρο χώρο: η περίπτωση της Ελλάδας	10
1. Η χωρική διάσταση της υπαίθρου και οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις	10
2. Κοινωνικές και χωρικές ιδιαιτερότητες στο εσωτερικό της υπαίθρου	12
Κεφάλαιο 3. Νέες θεωρητικές προσεγγίσεις: η εδαφική προσέγγιση της ανάπτυξης της υπαίθρου	18
A. Η έννοια της εδαφικής ανάπτυξης	18
B. Εδαφική περιοχή	25
Γ. Οι εδαφικοί πόροι	34

Κεφάλαιο 1. Ορισμός του ύπαιθρου χώρου

A. Αναγκαιότητα μιας νέας προσέγγισης του ύπαιθρου χώρου

Ο ύπαιθρος χώρος είναι το λιγότερο δομημένο τμήμα ενός χώρου. Συντίθεται από επιφάνειες οι οποίες προορίζονται για την αγροτική δραστηριότητα, κυρίαρχη οικονομική λειτουργία, καθώς και από φυσικές ζώνες, δάση και οικισμούς. Πιο συγκεκριμένα, η ύπαιθρος περιλαμβάνει το σύνολο των περιοχών που διαμορφώθηκαν και διατηρήθηκαν από τους ανθρώπους εκτός των αστικών ζωνών. Αναδεικνύεται ως ένας χώρος ζωτικός για τον άνθρωπο, την πανίδα και τη χλωρίδα. Απ' αυτόν εξαρτάται ο ανεφοδιασμός με νερό, με διατροφικά προϊόντα και πρώτες ύλες για τους πληθυσμούς. Αποτελεί επίσης το υπόβαθρο διαφόρων υποδομών όπως οι μεταφορές (δρόμοι, σιδηρόδρομοι), τα δίκτυα ηλεκτρισμού υψηλής τάσης, οι κάθε είδους κεραιές, απόβλητα, λατομεία, τουριστικές εγκαταστάσεις καθώς και κατασκευές οι οποίες δεν σχετίζονται με τη γεωργία.

Ο Ύπαιθρος χώρος παρ' όλο που τείνει να εξαρτάται όλο και λιγότερο από την γεωργία, είναι άρρηκτα συνδεδεμένος μ' αυτή. Ο χώρος του αποτελεί το ιστορικό προϊόν των γεωργών που δημιούργησαν τα τοπία που σήμερα είναι ορατά μέσα από την οργάνωση και λειτουργία των αγροτικών δομών και των γεωργικών συστημάτων παραγωγής όπως αυτά διαμορφώθηκαν και εξελίχθηκαν εδώ και αιώνες. Έστω και αν σήμερα αυτή η αποτύπωση στο χώρο είναι λιγότερο ή περισσότερο εμφανής (εγκατάλειψη, χερσοποίηση, δάσωση), η γεωργία αποτελεί ένα στοιχείο απαραίτητο για την κατανόηση της οργάνωσης και της διαχείρισης του ύπαιθρου χώρου.

Ωστόσο, ο κόσμος της υπαίθρου δεν μπορεί να συγχέεται με τη γεωργία. Όλο και περισσότερες άλλες δραστηριότητες εμφανίζονται εγκατεστημένες στο εσωτερικό του. Ένα τμήμα αυτών των δραστηριοτήτων προέρχεται από τις ανάγκες της γεωργίας (εμπόριο, βιοτεχνία, μικρή βιομηχανία). Οι υπόλοιπες δεν έχουν καμιά σχέση μ' αυτή. Πρόκειται για τις βιομηχανίες οι οποίες δεν χρησιμοποιούν γεωργική πρώτη ύλη καθώς και για τις διάφορες επιχειρήσεις και υπηρεσίες (κατασκευές, τουρισμός κτλ). Αυτή η ανάπτυξη του μη γεωργικού ύπαιθρου χώρου ποικίλει από χώρα σε χώρα και από περιοχή σε περιοχή. Ασθενής στις αναπτυσσόμενες χώρες, αποκτά μια σημαντικότερη θέση και αυξανόμενο βάρος στις αναπτυγμένες χώρες όπου και η κοινωνία του ύπαιθρου χώρου διαφοροποιείται συνεχώς. Συχνά, οι άνθρωποι κατοικούν στην ύπαιθρο ενώ εργάζονται στην πόλη ή το αντίθετο.

Αυτές οι εξελίξεις ωθούν σε μια προσπάθεια να ορισθεί ο ύπαιθρος χώρος γεγονός που απαιτεί ωστόσο, ορισμένες διευκρινήσεις. Μπορούμε να αντιληφθούμε μια ύπαιθρο χωρίς αγρότες λαμβάνοντας υπόψη τον πλούτο των φυσικών πόρων που αυτή διαθέτει ; Αντίθετα, σ' αυτούς τους χώρους, η πρωτογενής δραστηριότητα

μπορεί να παραμείνει μοναδική; Έχει νόημα να εντοπίσουμε δημογραφικά όρια για να ξεχωρίσουμε τους αστικούς από τους υπαιθριακούς χώρους ;

Εξέλιξη της έννοιας «ύπαιθρος χώρος»

Η έννοια του υπαιθρου χώρου επιβάλλεται πλέον με μια πιο διευρυμένη (σύγχρονη) διάσταση: χωρίς να είναι αποκλειστικά γεωργικός, ο χώρος αυτός εμφανίζεται προικισμένος με διακριτές από τον αστικό χώρο ιδιότητες (πυκνότητα, επιχειρήσεις μικρού μεγέθους, μονοκατοίκηση και σημαντικότητα του φυσικού και γεωργικού τοπίου (Mathieu N. 1990)¹. Το γεγονός αυτό εκφράζεται από τη συχνότερη πλέον χρήση του όρου «ύπαιθρος» αντί αγροτικός, ενώ η έννοια «ανάπτυξη της υπαίθρου» αποστασιοποιείται από εκείνη της γεωργικής ανάπτυξης.

Η αντίληψη για τον υπαιθρο χώρο αλλάζει επομένως, γιατί πλέον η χρήση του και η οργάνωσή του δεν περιορίζονται στην γεωργική δραστηριότητα. Στο τέλος του 20^{ου} αιώνα είχε ήδη συνειδητοποιηθεί ότι οι αλλαγές που χαρακτηρίζουν το χώρο αυτό θα έπρεπε να αποδοθούν με μια έννοια ικανή να εκφράσει με το περιεχόμενό της την πολύπλευρη πλέον διάσταση και τις νέες προοπτικές του.

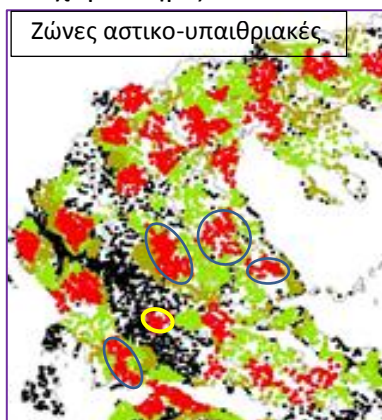
Αυτό σημαίνει ότι είχε γίνει πλέον κατανοητό ότι κάθε προσέγγιση της υπαίθρου με στόχο την οργάνωσή της και τη λειτουργία της ως αναπόσπαστο τμήμα του περιφερειακού, εθνικού και ευρωπαϊκού χώρου, θα έπρεπε στο εξής να συνυπολογίζει την προοδευτική εμφάνιση **μιας ποικιλίας χρήσεων και λειτουργιών στο εσωτερικό της**. Οι τάσεις που ωθούν προς αυτή την κατεύθυνση και οι δυναμικές που τις ακολουθούν και τις περιβάλλουν είναι εμφανείς, ενώ η εμβέλειά τους στο χώρο υποχρεώνει να προβληματισθούμε για την ανάγκη η χωροταξία να αφιερώσει ένα ιδιαίτερο κλάδο για τον συγκεκριμένο χώρο.

Συνηγορούν προς αυτή την κατεύθυνση τρεις βασικές μορφές που χαρακτηρίζουν όλο και πιο έντονα και διακριτά τη χρήση και λειτουργία της υπαίθρου ως χώρο² : α) πλαίσιο ζωής, β) χώρος-πόρος, και γ) φύση. Η πρώτη μορφή (**πλαίσιο ζωής**) αφορά ένα τόπο της κατοίκησης των μόνιμων κατοίκων αλλά και των αστών (απόδημων ή μη) που έρχονται είτε να εγκατασταθούν μόνιμα –ιδιαίτερα στις περιαστικές ζώνες – είτε εποχικά (συνταξιούχοι) ή τα Σαββατοκύριακα. Δημιουργείται συνήθως, όπως δείχνει και ο χάρτης που ακολουθεί, μια επέκταση του πληθυσμού γύρω από τις πόλεις η οποία διευκολύνεται από την πυκνωση των υποδομών και την ταυτόχρονη μεταφορά υπηρεσιών. Στις περιπτώσεις αυτές, σχηματίζονται ζώνες οι οποίες τείνουν να ξεπεράσουν τα όρια της κλασικής περιαστικής ζώνης. Τίθεται το ερώτημα αν σ' αυτές τις ζώνες οι τοπικές κοινωνίες διατηρούν τον έλεγχο του χώρου τους. Η

¹ Το γεγονός ότι η έννοια της «υπαίθρου» αποκτά όλο και περισσότερο μια αυτονομία σε σχέση με τη γεωργία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τις χωροταξικές και αναπτυξιακές παρεμβάσεις και την άρθρωσή τους.

² Ο Philippe Perrier-Cornet διακρίνει αυτούς τους τρεις τύπους χρήσης του υπαίθρου χώρου με βάση τον ορισμό του χώρου όπου κυριαρχεί ο υπαιθριακός χαρακτήρας.

δεύτερη μορφή (**χώρος-πόρος**) αφορά μια περιοχή παραγωγική γεωργικών αλλά και βιοτεχνικών ή/και βιομηχανικών προϊόντων καθώς και υπηρεσιών που διακρίνονται και χαρακτηρίζονται από τους στενούς δεσμούς που διατηρούν με την περιοχή τους.

Τέλος, η τρίτη μορφή (**φύση**) περιλαμβάνει τους φυσικούς χώρους λιγότερο ή περισσότερο προστατευμένους, όπως τα εθνικά και περιφερειακά πάρκα, τα διάφορα καταφύγια, δάση, βοσκότοποι κτλ. Με βάση αυτά τα δεδομένα η οργάνωση της υπαίθρου εξαρτάται πλέον από τη δυνατότητα της **άρθρωσης αυτών των λειτουργιών** και της ενεργούς συμμετοχής των φορέων της.

Ο ρόλος της χωροταξίας προσδιορίζεται από το γεγονός ότι αυτές οι λειτουργίες χρησιμοποιούν τον ίδιο χώρο και τους ίδιους πόρους, δημιουργώντας συνθήκες οι οποίες ευνοούν συγκρούσεις και κρίσεις τόσο σημειακές, τοπικές αλλά και περιφερειακές (πχ χρήση νερού για γεωργική, βιομηχανική και τουριστική χρήση).

Σ' αυτό το νέο πλαίσιο προσέγγισης διαφαίνεται ότι η πολυλειτουργικότητα της υπαίθρου έχει μια σημαντική δημόσια διάσταση. Γιατί η ύπαιθρος αναδεικνύεται ως **χώρος-υπόβαθρο αγαθών** που χαρακτηρίζονται από μια ισχυρή συλλογική, δημόσια διάσταση : το περιβάλλον, η βιοποικιλότητα, τα τοπία. Η ενίσχυση των λειτουργιών «πλαίσιο ζωής» και «φύση» συνδέονται άμεσα με την αυξανόμενη σημασία αυτών των **δημόσιων (ή συλλογικών) αγαθών** διαδραματίζοντας ένα ρόλο όλο και πιο σημαντικό στις δυναμικές της υπαίθρου.

Παρατηρείται επομένως, σε αντίθεση με το πρόσφατο παρελθόν, μια διαδικασία «**εκδημοσιοποίησης**» της υπαίθρου. Αυτή η διαδικασία ακριβώς λόγω της ενίσχυσης που προκαλεί στο δημόσιο χαρακτήρα της υπαίθρου, ισχυροποιεί και διευρύνει το ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης αλλά και του κράτους ως προς την ύπαιθρο. Αυτό σημαίνει ότι ταυτόχρονα διευρύνει και νομιμοποιεί ευρύτερες παρεμβάσεις χωροταξικού χαρακτήρα στην ύπαιθρο. Αυτή η διαδικασία εκδημοσιοποίησης στηρίζεται στις πολιτικές χωροταξικές και αναπτυξιακές και στα εργαλεία τους (ΚΑΠ, NATURA, Σήματα ποιότητας κτλ).

Στόχος πρώτος επομένως, μιας χωροταξίας της υπαίθρου, αποτελεί η άμβλυνση της ανταγωνιστικής χρήσης ενός πολυλειτουργικού χώρου και των πόρων του.

Κεφάλαιο 2. : Η έννοια της ανάπτυξης της υπαίθρου

Το θεματικό πεδίο που αναπτύσσεται γύρω από την έννοια του υπαίθρου χώρου αναφέρεται στην ανάπτυξη, δηλαδή σε μια θετική αλλαγή που συνιστά μια πρόοδο για τον πληθυσμό μιας περιοχής. Αυτή η ανάπτυξη είναι της **υπαίθρου**, δηλαδή πραγματοποιείται σ' ένα χώρο που καλείται **υπαίθρος χώρος**. Δεν πρόκειται μόνο για γεωργική ανάπτυξη αλλά αφορά και τις άλλες οικονομικές δραστηριότητες.

Ένας άλλος ορισμός της ανάπτυξης της Υπαίθρου λαμβάνει υπ' όψη την συμβατότητα μεταξύ στόχων που θέτει η ανάπτυξη του υπαίθρου χώρου και μιας **οικολογικής προσέγγισης**³. Σ' αυτή την περίπτωση η ανάπτυξη της Υπαίθρου μπορεί να ορισθεί ως η συνεχής αναζήτηση-εφαρμογή, αδιαλείπτως ανανεωμένη και προσαρμοσμένη, της βέλτιστης χρήσης των εδαφικών, υδατικών, φυτικών και ζωικών πόρων. Αυτή η οικολογική προσέγγιση της ανάπτυξης της Υπαίθρου αποβλέπει σε μια ανάπτυξη και μια χωροταξία της Υπαίθρου που ευνοούν την πολλαπλή χρήση των πόρων και του χώρου, γεγονός που συχνά είναι συμβατές με τους στόχους μιας ανάπτυξης που χαρακτηρίζεται ως ενδογενής. **Ενδογενής** με την έννοια ότι αυτή η ανάπτυξη μπορεί να επιτρέπει στους τοπικούς πληθυσμούς, λαμβάνοντας υπ' όψη τις κοινωνικές τους πρακτικές, μια ευρεία αυτονομία όσον αφορά την ικανοποίηση μερικών εκ των βασικών τους αναγκών με επίκεντρο το χώρο τους και την περιοχή τους. Όμως, η επιδίωξη μιας τέτοιας ανάπτυξης έχει όρια στην εφαρμογή της. Πράγματι, μια ανάπτυξη στενά ενδογενής εμφανίζεται τελικά ως μια ουτοπία. Η διαφοροποίηση και η εξέλιξη των αναγκών των τοπικών κοινωνιών καθιστούν απαραίτητο αντίθετα, να λάβει κανείς υπ' όψη τις διαδράσεις και τις αλληλεξαρτήσεις με γειτονικά και περισσότερο μακρινά παραγωγικά συστήματα στο πλαίσιο των οποίων θα μπορούσε να διαμορφωθεί ένα σχέδιο ανάπτυξης για μια περιοχή.

Σ' αυτή την περίπτωση θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για την **ολοκληρωμένη ενδογενή ανάπτυξη** του υπαίθρου χώρου, λαμβάνοντας υπ' όψη τα υφιστάμενα ή μελλοντικά δίκτυα σχέσεων, μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, τις διάφορες περιοχές, τους διάφορους οικονομικούς παράγοντες και δρώντες και τα διάφορα οικονομικά συστήματα

A. Ανάπτυξη και υπαιθριακότητα

Στις ευρωπαϊκές χώρες παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες ένας σημαντικός μετασχηματισμός στις διαδικασίες αγροτικής ανάπτυξης.

- η συνεχής μείωση του ενεργού γεωργικού πληθυσμού.

---

³ LAMOTE M.(1985). Fondements rationnels de l'aménagement d'un territoire

Το φαινόμενο αυτό ξεκίνησε από τις δεκαετίες 1950-1960 από τις λεγόμενες «περιθωριακές⁴» περιοχές. Σήμερα, εμφανίζεται επίσης και στο σύνολο των λεγόμενων «ενδιάμεσων⁵» περιοχών. Αυτοί οι δύο τύποι περιοχών καλύπτουν το 80% περίπου του ευρωπαϊκού και του ελληνικού υπαιθρου χώρου.

- η μείωση αυτή συνοδεύεται από μια σταθεροποίηση ή συχνά και σχετική κάμψη του ενεργού πληθυσμού στη βιομηχανία.
- αρκετές αγροτικές περιοχές βλέπουν να μειώνονται οι δυνατότητες αύξησης της απασχόλησης μέσω των δύο παραπάνω βασικών τομέων παραγωγής υλικών αγαθών (γεωργίας, βιομηχανίας).

Αυτή η διαδικασία θα έπρεπε να οδηγήσει στην ερημοποίηση αυτών των περιοχών. Ωστόσο, δύο νέα φαινόμενα που συνδέονται μεταξύ τους φαίνεται να τροποποίησαν αυτές τις τάσεις:

- η ανάληψη από το τοπικό πληθυσμό νέων διαδικασιών τοπικής ανάπτυξης που στηρίζονται σε νέες δραστηριότητες του τριτογενή τομέα.
- η δημογραφική σταθεροποίηση ή και ανάκαμψη σε αρκετές αγροτικές περιοχές.

Αυτές οι διαδικασίες προκάλεσαν με τη σειρά τους την εμφάνιση πολιτικών αγροτικής ανάπτυξης οι οποίες διαφοροποιούνται όλο και περισσότερο από τις πολιτικές γεωργικής ανάπτυξης. Οι πολιτικές αυτές εμφανίζονται ως στήριγμα των τοπικών πρωτοβουλιών που αναπτύσσονται σ' ένα μικρο-περιφερειακό πλαίσιο την οποία συνήθως ονομάζουμε «ζώνη υπαίθρου» (πχ Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER).

- Κατ' αυτό το τρόπο, η «ζώνη της υπαίθρου» μετατρέπεται σε χώρο ανάπτυξης.
- Σ' αυτό το χώρο επεξεργάζονται και επιχειρούνται ενέργειες υπαιθριακής ανάπτυξης νέου τύπου των οποίων τα βασικά χαρακτηριστικά είναι **η πολυτομεακότητα, η εδαφικότητα** (στενές σχέσεις μ' ένα τόπο) **και η διαχείριση** από το τοπικό πληθυσμό.
- Νέες μέθοδοι εμφανίζονται. Στηρίζονται οπωσδήποτε στις κλασσικές μεθόδους ποσοτικής επεξεργασίας και αξιολόγησης προγραμμάτων (projet), αλλά συχνά διαφοροποιούνται εμφανώς. Το **διαγνωστικό** του χώρου αποτελεί μια νέα μέθοδο η οποία πέρα από την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης και τον προσδιορισμό των τάσεων α) στηρίζεται στην άντληση ποιοτικών πληροφοριών που αφορούν τις σχέσεις και το ρόλο των τοπικών κοινωνιών στο χώρο τους και β) περιλαμβάνει την ενεργή συμμετοχή των τοπικών δρώντων και δημιουργία εταιρικών σχέσεων με αντικείμενο την επεξεργασία και την υιοθέτηση ενός σχεδίου ανάπτυξης (projet).

---

⁴ Θεωρούνται περιθωριακές οι πιο απομακρυσμένες ορεινές περιοχές, με δυσκολίες στη μετακίνηση, στις κοινωνικές εξυπηρητήσεις και στον εκσυγχρονισμό των παραδοσιακών παραγωγικών συστημάτων τους.

⁵ Θεωρούνται εδώ ενδιάμεσες οι περιοχές που βρίσκονται μεταξύ περιστατικών και περιθωριακών περιοχών.

Η « **υπαιθριακή ανάπτυξη**» δεν μπορεί επομένως, να προσεγγισθεί για το σύνολο του υπαιθρου χώρου αλλά μέσω του όρου της «ανάπτυξης των αγροτικών ζωνών της υπαίθρου».

Οι αναπτυξιακές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στην υπαιθρο χαρακτηρίζονται από μια σχετική ιδιομορφία σε σχέση με τις διαδικασίες που εξελίσσονται σ' εθνικό επίπεδο και οι οποίες εντάσσονται στην αποκαλούμενη «σφαιρική» ανάπτυξη (*développement global*). Οι διαδικασίες στην υπαιθρο χαρακτηρίζονται ταυτόχρονα από το σημαντικό ρόλο που παίζει η «**γεωργία**», και από μια λειτουργία λιγότερο σημαντική των άλλων οικονομικών τομέων. Γι' αυτό το λόγο, είναι απαραίτητη η ανάπτυξη της έννοιας της **υπαιθριακότητας (ruralité)**, η οποία χαρακτηρίζει τον συγκεκριμένο υπαιθρο χώρο και θέτει ορισμένα ζητήματα εξ' ορισμού.

1. Η έννοια της υπαιθριακότητας

Για να ληφθούν υπόψη οι επιπτώσεις της μείωσης της γεωργικής δραστηριότητας αλλά και οι νέες λειτουργίες που εμφανίζονται στο εσωτερικό της υπαίθρου, είναι αναγκαία μια έννοια ποιο διευρυμένη από εκείνη του γεωργικού ή ακόμη και υπαιθρου χώρου. Μια τέτοια έννοια που έχει πλέον καθιερωθεί για να απαντά στα παραπάνω αλλά και να μετρά το βαθμό διαφοροποίησης από τον αστικό χώρο είναι αυτή της **υπαιθριακότητας**. Ένας πρώτος απλός ορισμός αυτής της ευρύτερης έννοιας της υπαιθριακότητας αναφέρεται στο σύνολο των χαρακτηριστικών που αφορούν τον υπαιθρο χώρο. Πχ η γεωργία δεν μπορεί να είναι πλέον το θεμέλιο της υπαιθριακότητας γιατί οι γεωργοί μειώνονται παραχωρώντας τη θέση τους σε άλλες κοινωνικές ομάδες (πολυδραστήριοι, ελεύθεροι επαγγελματίες, εργάτες κτλ). Ακόμη και η τάση αστικοποίησης της υπαίθρου δεν προαναγγέλλει το τέλος της κοινωνίας της υπαίθρου. Η κοινωνία αυτή ανακαλύπτεται εκ νέου και αποκαθίσταται σήμερα από ισχυρά κινήματα επανεγκατάστασης καθώς και από αξίες που επανέρχονται και συνδέονται με τη φύση, την κληρονομιά, το πλαίσιο ζωής. Ένα όλο και πιο αυξανόμενο τμήμα της αστικής κοινωνίας βλέπει σ' αυτή την ανανεωμένη υπαιθριακότητα, μια εναλλακτική λύση στην κρίση των αστικών κοινωνιών. Επομένως, η έννοια της υπαιθριακότητας ορίζει επιπλέον ποιοτικές ιδιότητες και αξίες που αποδίδονται στις γεωργικές δραστηριότητες της υπαίθρου (ποιμενική δραστηριότητα, βιολογική γεωργία), στις τοπικές κοινωνίες ως δρώντες και τελικά στον ίδιο το χώρο της υπαίθρου.

2. Η αναπτυξιακή προσέγγιση

Όπως προαναφέρθηκε, η εντεινόμενη ενίσχυση της πολυλειτουργικότητας του υπαιθρου χώρου υπενθυμίζει ότι η γεωργική δραστηριότητα δεν μπορεί πλέον να

εξετασθεί ανεξάρτητα από την γενικότερη δραστηριότητα αυτού του χώρου. Απ' αυτή την άποψη, η ύπαιθρος αποτελεί το συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο όπου :

- ✓ αναπτύσσονται και **υπαιθριακές δραστηριότητες**, ενώ ο πληθυσμός είναι όλο και λιγότερο γεωργικός.
- ✓ **Νέες λειτουργίες** εμφανίζονται όλο και περισσότερο συνδεδεμένες με την κατανάλωση του χώρου, δημιουργώντας **συγκρούσεις ιδιαίτερα** στις χρήσεις γης, κινδύνους υποβάθμισης του περιβάλλοντος
- ✓ Προοδευτικά από τη δεκαετία του 1990, η αγροτική πολιτική υποκαθίσταται από μια **πολιτική της υπαίθρου**.

Στο πλαίσιο αυτό είναι σημαντική η ικανότητα περιγραφής των εξελίξεων της υπαίθρου και η απόκτηση **εργαλείων και μέσων** για την πρόβλεψη των μετασχηματισμών

- ❖ Ποια είναι η διάδραση στο εσωτερικό του ύπαιθρου χώρου μεταξύ των γεωργικών και των άλλων δραστηριοτήτων ;
- ❖ Ποιο είναι το μέλλον του ύπαιθρου χώρου με βάση ότι **παραγωγικά συστήματα** όλο και πιο εντατικά μετατρέπονται σε πηγές ρύπανσης, χωροθετούνται στις πιο αποδοτικές οικονομικά ζώνες, και κατακερματίζουν τον παραγωγικό χώρο στο εσωτερικό μιας υπαίθρου που υποβαθμίζεται,
- ❖ *Πως μπορεί να **διαχειρισθεί** αυτή η ετερογένεια; ποια χωροταξική παρέμβαση και ποια ανάπτυξη είναι δυνατή γι' αυτές τις περιοχές όπου οι δραστηριότητες μειώνονται και η συντήρησή τους δεν εξασφαλίζεται λόγω έλλειψης οικονομικού ενδιαφέροντος*

Η εμφάνιση αυτών των σύνθετων καταστάσεων και των νέων δυναμικών οδηγεί στην ανάγκη να διερευνηθούν **νέες θεωρητικές προσεγγίσεις και έννοιες** οι οποίες να αποδίδουν καλύτερα αυτές τις αλλαγές και τους μετασχηματισμούς που τις συνοδεύουν.

Υπαιθριακές δραστηριότητες :

Μη γεωργικές Δραστηριότητες οι οποίες δεν σχετίζονται με την εκμετάλλευση του εδάφους αλλά με τη μεταποίηση, τις υπηρεσίες και με άλλες κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις.

Νέες λειτουργίες: κατοίκηση (συνταξιούχοι αστοί), διαχείριση περιβάλλοντος, τουρισμός..

Συγκρούσεις : διαφορετικές χρήσεις από διαφορετικούς τύπους δραστηριοτήτων στον ίδιο πόρο και στο ίδιο σημείο.

Πολιτική της υπαίθρου: ολοκληρωμένη ανάπτυξη περιοχών της υπαίθρου χωρίς περιορισμό στη γεωργία. Από το 1992, η Κοινή Αγροτική Πολιτική ενσωμάτωσε προοδευτικά την Ανάπτυξη της Υπαίθρου (2^{ος} Πυλώνας)

Εργαλεία χωροταξικής πολιτικής : τα εργαλεία αυτά αντιστοιχούν σε διαφορετικές κλίμακες (Ευρωπαϊκή, εθνική, περιφερειακή, τοπική) και συμβάλλουν στην καλύτερη οργάνωση του χώρου.

Σχέσεις συμπληρωματικές ή συγκρουσιακές λόγω της χρήσης του ίδιου χώρου

Τα παραγωγικά συστήματα :

Η οργάνωσή τους και η λειτουργία τους ελέγχονται πλέον στενά με βάση τη σχέση τους με το περιβάλλον

Την έννοια αποδοτικότητα οικονομικής ζώνης σχετικοποιεί όλο και περισσότερο η δυνατότητα μιας περιοχής να συμβάλλει στην ιδιοτυπία των προϊόντων της

Διαχείριση του χώρου :

Η διαχείριση είναι ολοκληρωμένη, οφείλει να συμβάλλει στην αειφόρο ανάπτυξη και να εξασφαλίζει την ενεργή συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών

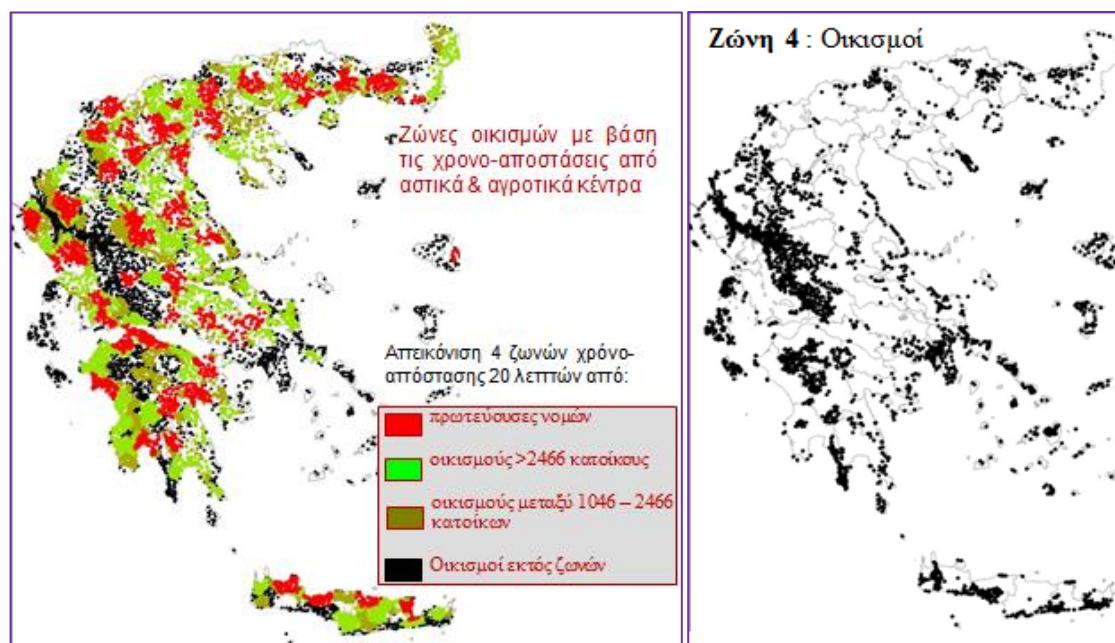
Η έννοια της χωρο-εδαφικής περιοχής : εκφράζει και αποδίδει μια νέα προσέγγιση της εξέλιξης αλλά και των παρεμβάσεων που επιχειρούν οι τοπικές κοινωνίες και δρώντες στο εσωτερικό της υπαίθρου.

B. Από τον γεωργικό στον υπαίθρο χώρο: η περίπτωση της Ελλάδας

1. Η χωρική διάσταση της υπαίθρου και οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις

Προσεγγίζοντας τον ελληνικό υπαίθρο χώρο από την παγκόσμια και ευρωπαϊκή κλίμακα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αυτός συμμετέχει πλέον στις σημαντικές αλλαγές οι οποίες προσδιορίζονται στο επίπεδο αυτό, από την επιτάχυνση της αστικής κίνησης και την βιομηχανική ανάπτυξη, καθώς και από τις αγορές των γεωργικών προϊόντων. Οι αλλαγές αυτές συνοδεύθηκαν από σημαντική μετανάστευση προς τις αστικές μητροπόλεις.

Σ' αυτό το γενικό πλαίσιο, οι διαφορές ως προς το βαθμό ενσωμάτωσης των περιοχών του υπαίθρου χώρου στο εσωτερικό του, παραμένουν έντονες. Οι παρακάτω χάρτες απεικονίζουν ξεκάθαρα τις μειονεκτούσες ζώνες οικισμών με βάση την χρονο-απόσταση από τα κέντρα εξυπηρέτησης και το μέγεθος των τελευταίων. Ωστόσο, ισχυρές κινήσεις (καταναλωτές, παγκοσμιοποίηση) δημιουργούν χωρικές

ανακατατάξεις και δυναμικές που φαίνεται ότι τείνουν να ξεπεράσουν αυτές τις διαφορές. Η κριτική και η απαξίωση του εντατικού γεωργικού μοντέλου οδηγούν σε νέες ρυθμίσεις στις σχέσεις της γεωργίας με το περιβάλλον και με το χώρο τις οποίες αναλαμβάνει να προωθήσει η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) μέσα από συνεχείς μεταρρυθμίσεις. Παράλληλα, η δυναμική της πολυλειτουργικότητας οδηγεί στη δυνατότητα διαφοροποίησης των τοπικών οικονομιών, και αναδεικνύει τον υπαίθρο χώρο, σε ένα ελκυστικό τόπο εγκατάστασης και απασχόλησης.

Παράλληλα, η εμφάνιση του τουρισμού, μαζικού ή παραθεριστικού, ως φαινόμενο ταυτόχρονα οικονομικό και χωρικό, οδηγεί τις δραστηριότητές του σε ανταγωνισμό με την γεωργική διαχείριση του χώρου. Αφορά ο ανταγωνισμός αυτός τις χρήσεις γης που επηρεάζονται από την ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων (κατασκευές, οικοδοποιήσεις, πάγωμα των γεωργικών δραστηριοτήτων, απομάκρυνση

κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων λόγω όχλησης κτλ). Επίσης, αφορά την αυξανόμενη συμμετοχή των τουριστικών δραστηριοτήτων στη διαχείριση των υδάτινων πόρων η οποία αποτελεί στη χώρα αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου, ένα στρατηγικό στοιχείο ιδιαίτερα ευαίσθητο.

Οι αλλαγές αυτές προσδιορίζουν μια νέα χωροταξική θεώρησή αυτού του χώρου. Τα νέα δεδομένα θέτουν σε αμφισβήτηση τις παλιές κατηγορίες των περιοχών της υπαίθρου αλλά και τα κριτήρια και τους δείκτες αξιολόγησης. Πολλές περιοχές θεωρούμενες ως χθες περιθωριακές και μη αναπτυγμένες με βάση τα κριτήρια παραγωγικότητας που έθετε το μοντέλο της εντατικής γεωργίας, εμφανίζονται σήμερα να διαθέτουν περισσότερους πόρους απ' ότι οι «αναπτυγμένες» με βάση τους στόχους που θέτει ένα πρότυπο ανάπτυξης πιο αειφόρο και ποιοτικό.

Όμως, παρόλα αυτά στην Ελλάδα, τα κυρίως χωροταξικά και αναπτυξιακά προβλήματα που εμφανίζονται σ' αυτές τις περιοχές συνδέονται οπωσδήποτε με το γεγονός ότι οι ενεργοί παράγοντες της εξόδου (απασχόληση, εξυπηρέτησεις, αλλά και αστικοποίηση....) παραμένουν παρόντες ενώ νέο-εμφανιζόμενοι (β' κατοικία, μη γεωργικές δραστηριότητες...) καθιστούν το πρόβλημα πιο σύνθετο.

Το βασικό ερώτημα που τίθεται πλέον στην Ελλάδα όπως και στις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε., αναφέρεται :

στην ικανότητα μιας αγροτικής περιοχής να παρέμβει δυναμικά στη νέα κατανομή των δραστηριοτήτων, να προσαρμοσθεί στους μετασχηματισμούς που προσδιορίζουν τη γεωργία, χρησιμοποιώντας τις μορφές εδαφικής οργάνωσης (νέος Δήμος, τοπικοί σύλλογοι κτλ) και τα μέσα, ιδιωτικά και συλλογικά που διαθέτει η μπορεί να της διατεθούν για την ανάπτυξη.

Η παρέμβαση αυτή αφορά κατά κύριο λόγο το πέρασμα από την γεωργική ανάπτυξη στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου με βάση τις νέες λειτουργίες και με στόχο τη δημιουργία διαφοροποιημένων τοπικών (να μην βασίζονται μόνο στη γεωργική δραστηριότητα) οικονομιών.

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα συνδέεται με την ικανότητα :

- ✓ επεξεργασίας τοπικών στρατηγικών για την ανάπτυξη προσαρμοσμένων στις δυνατότητες της κάθε περιοχής ξεχωριστά, και
- ✓ αναπροσανατολισμού μέρους των χρηματοδοτήσεων τις οποίες μέχρι χθες απορροφούσε η γεωργία, προς την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου.

Από την άποψη επομένως του χωροταξικού ενδιαφέροντος και της ανάπτυξης καθώς και των αντίστοιχων παρεμβάσεων, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι ο Ύπαιθρος χώρος διαιρείται σε δύο βασικές ζώνες:

α) Σ' αυτές όπου ο πληθυσμός έχει μειωθεί δραστικά και οι δραστηριότητες που συνέβαλλαν στη διαχείριση των φυσικών πόρων το κράτος παρεμβαίνει με διάφορες νέες μορφές (βλ εθνικά πάρκα κτλ),

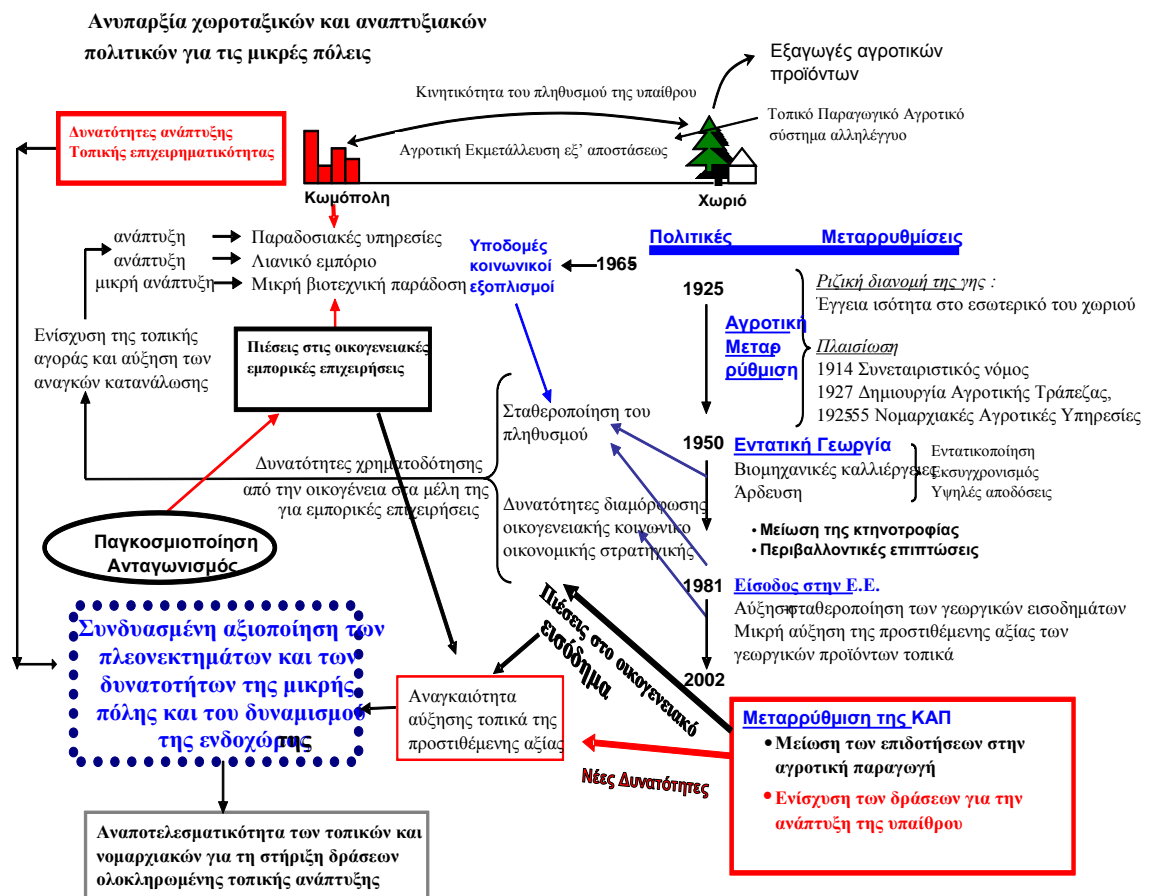
β) Σ' αυτές όπου πληθυσμός και δραστηριότητες συνεχίζουν να αναπτύσσονται και να διαχειρίζονται το χώρο τους.

2. Κοινωνικές και χωρικές ιδιαιτερότητες στο εσωτερικό της υπαίθρου

Σ' αυτό το γενικό πλαίσιο εξελίξεων για τον υπαίθρο χώρο και τις περιοχές του, κάθε σχεδιασμός για την ανάπτυξη των τελευταίων για να είναι καινοτομικός θα πρέπει να λάβει υπόψη ορισμένες ιδιαιτερότητες οι οποίες χαρακτηρίζουν τον πληθυσμό της υπαίθρου, τις δικτυώσεις του με τον έξω κόσμο και τις προσπάθειες προσαρμογής του στις νέες χωρικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν ή δημιουργούνται από τη δυναμική των σχέσεων με την πόλη. Παραθέτουμε στη συνέχεια, τέσσερες βασικές μορφές που λαμβάνουν αυτές οι ιδιαιτερότητες.

α. Η κινητικότητα του πληθυσμού

Οι περιοχές της ελληνικής υπαίθρου παρά την φαινομενική εγκατάλειψή τους, χαρακτηρίζονται από σημαντικές δυναμικές προσαρμογής οργανωμένες γύρω από την κινητικότητα, την εποχικότητα και τις δικτυώσεις των πληθυσμών της. Οι δυναμικές αυτές εκφράζονται είτε τοπικά (ανάπτυξη μιας πολυδραστηριότητας από τις αγροτικές οικογένειες με βάση την αλληλεγγύη: πχ εμπορικό κατάστημα στη μικρή πόλη) είτε διατοπικά (σχέσεις αποδήμων με τις περιοχές τους αλλά και μεταξύ

τους). Αυτές οι δυναμικές έχουν συχνά ιστορικές καταβολές (πχ ο ρόλος των αποδήμων στις περιοχές καταγωγής τους) αλλά συνδέονται πάντα με αντίστοιχες δυναμικές εξελίξεις τόσο στο εσωτερικό των περιοχών της υπαίθρου όσο και στις

σχέσεις της με τον έξω κόσμο και ιδιαίτερα με την πόλη (πχ η ενίσχυση της ελκυστικότητας της υπαίθρου ενισχύει τους δεσμούς της με τους απόδημους). Σ' αυτό το πλαίσιο είναι δυνατόν να ισχυρισθούμε ότι οι πεδινές, οι παραθαλάσσιες και ορισμένες ορεινές περιοχές είδαν μετά το 1970 να βελτιώνονται οι βασικές υποδομές (ύδρευση, εξηλεκτρισμός, οδικό δίκτυο) αλλά και το βιοτικό επίπεδο του αγροτικού πληθυσμού ως αποτέλεσμα του εκσυγχρονισμού της γεωργίας αλλά και μετά το 1981, της εισόδου της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι βασικές μορφές που έλαβαν αυτές οι δυναμικές στο εσωτερικό της υπαίθρου είναι οι εξής:

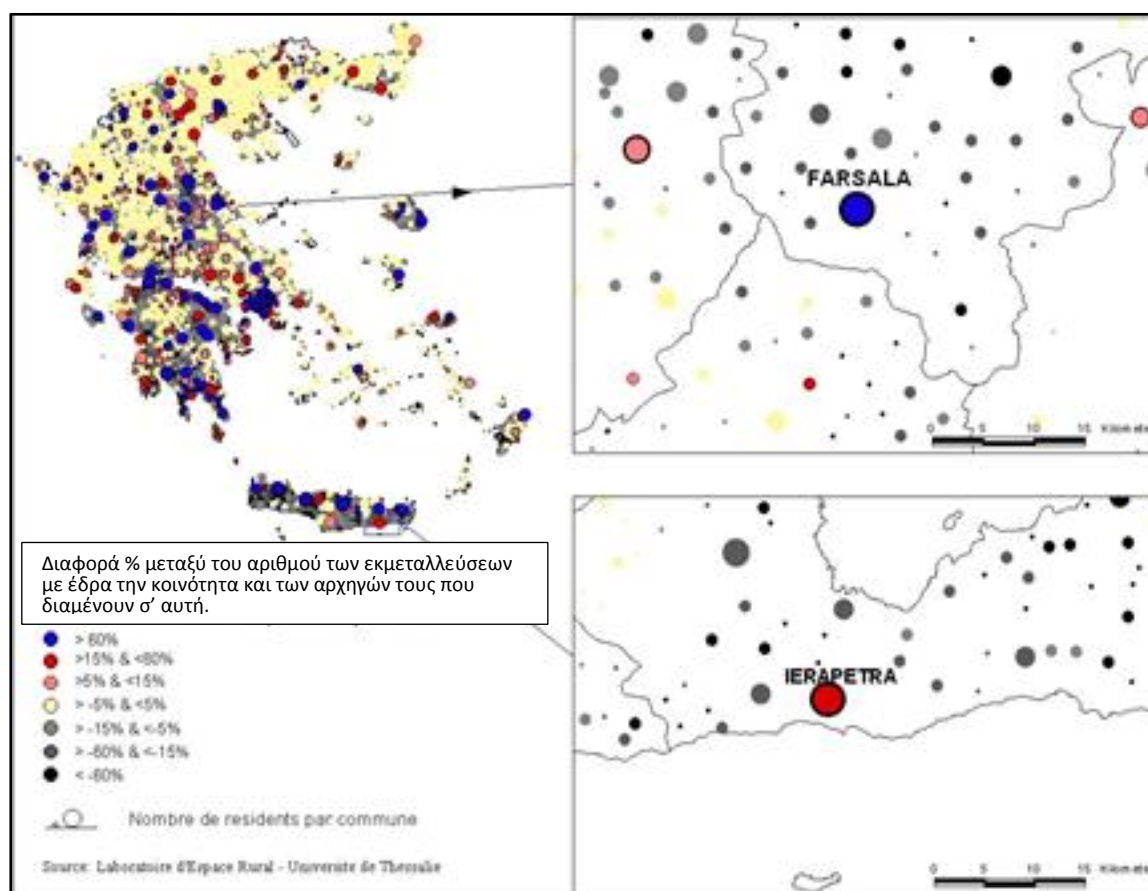
β. Αγρο-εμπορικό μοντέλο Η ανάγκη για την αύξηση του εισοδήματος της αγροτικής οικογένειας εμφάνισε το φαινόμενο της πολυδραστηριότητας. Η προσπάθεια αξιοποίησης και άλλων πόρων συμπληρωματικών προς την γεωργία οδήγησε στην εμφάνιση και λειτουργία ενός αγρο-εμπορικού μοντέλου γύρω από τις αγροτικές κωμοπόλεις. Το μοντέλο αυτό βασίστηκε κυρίως στην είσοδο των νεαρών αγροτοπαίδων σε εμπορικές και καταναλωτικές υπηρεσίες. Λειτουργεί στη ζώνη επιρροής της μικρής αγροτικής κωμόπολης και αξιοποιεί σ' αυτή την κλίμακα την κοινωνικο-πολιτιστική συνοχή στη βάση των αρχών της αλληλεγγύης και της αμοιβαιότητας. Η αγροτική οικογένεια στο πλαίσιο της στρατηγικής επιδίωξης για την αναπαραγωγή της και προσπαθώντας να επιλύσει το ζήτημα της αποφυγής κατάτμησης της έγγειας κληρονομιάς της, αναλαμβάνει να χρηματοδοτήσει το αρχικό αναγκαίο κεφάλαιο εγκατάστασης μιας μικρής επιχείρησης στην μικρή πόλη. Αυτή την επιχείρηση θα στηρίξει στη συνέχεια η τοπική κοινωνία. Αυτή η στρατηγική παρέμβαση της αγροτικής οικογένειας μπορεί να χαρακτηριστεί αξιόλογη ως προς το γεγονός ότι α) υποστήριξε τη μετάβαση των νέων της υπαίθρου από τη γεωργία σε μια επιχειρηματικότητα στο τομέα των υπηρεσιών δημιουργώντας θέσεις απασχόλησης και β) μπόρεσε να συγκρατήσει τοπικά ένα μέρος των εισοδημάτων που διαφορετικά θα τα απορροφούσαν εμπορικές επιχειρήσεις των γειτονικών μεγάλων πόλεων. Τα αρνητικά αυτού του μοντέλου είναι ότι παρέμεινε στο χώρο των υπηρεσιών και της κατανάλωσης χωρίς να στραφεί προς πιο παραγωγικές και μεταποιητικές δραστηριότητες οι οποίες θα συνέβαλλαν στην αύξηση τοπικά της προστιθέμενης αξίας των τοπικών προϊόντων. Σ' αυτό αρνητικό ρόλο διαδραμάτισε και το γεγονός της έλλειψης αποτελεσματικών περιφερειακών και προσαρμοσμένων τοπικών πολιτικών. Σήμερα το μοντέλο αυτό βρίσκεται σε κρίση γιατί έχουν εξασθενήσει οι δύο βασικοί πυλώνες πάνω στους οποίους στηρίχθηκε: την καταναλωτική ζήτηση στην οποία κυριαρχούν όλο και περισσότερο οι αλυσίδες των σούπερ-μάρκετ και οι ενισχύσεις της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) οι οποίες άρχισαν να μειώνονται από το 2005 και εντεύθεν.

Η εξέλιξη του χωρικού συστήματος μικρής πόλης (1925-2009)

γ. Εξ' αποστάσεως εκμεταλλεύσεις

Η εξ' αποστάσεων αγροτική εκμετάλλευση συνιστά την έκφραση της χωρικής προσαρμογής της αγροτικής οικογένειας μεταξύ έδρας της εκμετάλλευσης (το χωριό)

και της μικρής πόλης (εγκατάσταση και διαμονή της οικογένειας) με στόχο να συνδυάσει αποτελεσματικά τις ανάγκες εργασίας που απαιτεί η αγροτική εκμετάλλευση και εξυπηρετήσεων που χρειάζονται τα μέλη της οικογένειας (εκπαίδευση, υγεία, προσωπικές υπηρεσίες κτλ). Το φαινόμενο αυτό συμβάλλει στην αλλαγή της κατανομής του πληθυσμού στο εσωτερικό μιας αγροτικής περιοχής προκαλώντας τη συγκέντρωση του στη μικρή πόλη. Από την άλλη ωστόσο, διατηρώντας την αγροτική εκμετάλλευση στο χωριό αλλά και τις επαφές μ' αυτό (η οικογένεια μετακομίζει τους καλοκαιρινούς μήνες στο χωριό) αναπτύσσει μια νέα σχέση μεταξύ πόλης και χωριού πιο προσαρμοσμένης στις νέες χωρικές (βελτίωση οδικού δικτύου και μεταφορικών μέσων), κοινωνικο-πολιτιστικές πραγματικότητες (εκπαίδευση, κοινωνικές συναναστροφές, πολιτιστικές εκδηλώσεις κτλ).

δ. Κινητικότητα και δυναμικές σχέσεις των αποδήμων με τις κοινότητες καταγωγής

Για κάθε αγροτική περιοχή ιδιαίτερα τις πιο απομονωμένες, η ύπαρξη και η κινητικότητα του δικτύου των αποδήμων της προσδίδει ένα ισχυρό πλεονέκτημα ιδιαίτερα όσον αφορά το άνοιγμά της προς τον έξω κόσμο. Η σχέση που αναπτύσσεται και διατηρείται μεταξύ των δύο πλευρών (κοινότητας και αποδήμων) δεν βασίζεται μόνο στους δεσμούς καταγωγής και στις αναμνήσεις αλλά σε μια ισορροπία μεταξύ του κοινού συμφέροντος της συνολικής κοινωνίας και των ειδικών συμφερόντων του δικτύου.

Το δίκτυο των αποδήμων

Η αποδημία συντελέστηκε στο πλαίσιο μιας διαδικασίας από-εδαφοποίησης (αναχώρηση τμημάτων του πληθυσμού για την αναζήτηση καλύτερων προοπτικών εργασίας και κοινωνικής ανέλιξης) ως αποτέλεσμα της περιθωριοποίησης των περιοχών της υπαίθρου κυρίως μετά τα μέσα του 20ου αιώνα. Αυτή η κίνηση οριζόμενη ως «αγροτική έξοδος», εκφράζει μια ανάγκη αλλαγής και προσαρμογής των ανθρώπων ή μιας ομάδας ανθρώπων, επιφέρει ωστόσο την σταδιακή εξασθένιση των δεσμών μεταξύ των εξοδούχων και του τόπου καταγωγής. Στην πραγματικότητα μπορούμε να θεωρήσουμε διερευνώντας το φαινόμενο της αγροτικής εξόδου και της μετανάστευσης ότι υπήρξε έξοδος από την εδαφική περιοχή καταγωγής και αναζήτηση μιας άλλης εδαφικής περιοχής. Όμως αυτή η φυγή δεν σημαίνει τουλάχιστον στην περίπτωση της Ελλάδας, απόλυτη εγκατάλειψη της πρώτης, εφόσον διατηρήθηκαν οι δεσμοί μαζί της. Πρόκειται για επέκταση της εδαφικής περιοχής καταγωγής και η οποία ως κίνηση μπορεί να θεωρηθεί πρόοδος (Munohur, 2011). Αυτή η εξέλιξη οδηγεί τον απόδημο κόσμο σε μια διπολική ιδιαίτερη θέση και σχέση έναντι του εσωτερικού (περιοχή καταγωγής) και του εξωτερικού (τόπος προορισμού και τελικής διαμονής) κόσμου σε τομείς της κοινωνικής, πολιτιστικής, πολιτικής αλλά και οικονομικής ζωής.

Τα δίκτυα των αποδήμων εμφανίζουν δύο βασικά χαρακτηριστικά : συνδέουν κοινωνικούς χώρους απομακρυσμένους και σχηματίζουν επιπλέον ένα διακριτό κοινωνικό πεδίο, τον υπερ-εδαφικό κοινωνικό χώρο τον οποίον συνιστούν η τοπική κοινωνία της κοινότητας αναχώρησης και η κοινωνία των αποδήμων στον τόπο προορισμού. Ο ρόλος της κοινότητας καταγωγής στην αξιοποίηση αυτών των δικτύων εξαρτάται από την ικανότητά της να διατηρήσει, ενισχύσει και συντονίσει άτυπους μηχανισμούς άρθρωσης αυτών των χώρων.

Απ' αυτή τη σχέση κοινωνικού κεφαλαίου (οι πολιτιστικοί φορείς και άλλες τοπικές οργανώσεις όπως οι διάφορες μορφές συνεταιρισμού) και δικτύων προκύπτουν ορισμένα ζητήματα που αφορούν α) την οργάνωση και λειτουργία (αντιπροσωπευτικότητα, σταθερότητα) αυτών των δικτύων ως προϊόν μιας ομάδας δρώντων ή φορέων με ευρεία κοινωνική συμμετοχή, και β) την ενεργοποίηση του δικτύου με βάση το εύρος της δράσης του ως προς το εδαφικό δυναμικό της κοινότητας.

Η πρώτη κατηγορία συνδέεται με την σχέση της κοινότητας καταγωγής και των δικτύων αποδήμων : α) οι δεσμοί μεταξύ τους και β) η εναρμόνιση του συλλογικού συμφέροντος της κοινότητας με το ειδικό συμφέρον των δικτύων (πατρική κατοικία, προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, επενδύσεις κτλ). Οι δεσμοί και η συσπείρωση αλλά και η δημοκρατική οργάνωση και λειτουργία, εξασφαλίζουν την αντιπροσωπευτικότητα και την σταθερότητά τους. Πράγματι, η κοινότητα χαρακτηρίζεται από την ισχυρή ταυτότητα και αποτελεί σημαντικό χώρο αναφοράς και υπόβαθρο συσπειρώσεων και συνεργασιών για τους απόδημους. Οι δεσμοί που

διατηρεί και αναπτύσσει ο κόσμος των αποδήμων με τον τόπο καταγωγής και στο υλικό (κτήση-χρήση χωρικού κεφαλαίου) και στο ιδεαλιστικό (δεσμοί, μνήμες) επίπεδο, αλλά και η δικτύωσή του καθιστούν τον κόσμο αυτό μέρος του κοινωνικού κεφαλαίου της κοινότητας. Γι' αυτό το λόγο η κοινότητα μπορεί να αναπτύξει σχέσεις με τον δικτυακό χώρο με σχετική ευκολία αξιοποιώντας την ιδεαλιστική και υλική διάστασή της, γιατί η προσήλωση των δικτυωμένων μελών αναφέρεται σ' ένα παρελθόν που οικοδομείται μέσω ενός συμβολισμού (Aglieta και Orleans, 1995). Η διατήρηση αυτής της προσήλωσης εξαρτάται από την ικανότητά της συνολικής κοινότητας να αναπαράγει αξίες και σχέσεις που ενδυναμώνουν την εδαφική ταυτότητα και την κοινή αίσθηση του ανήκειν, ενισχύοντας ταυτόχρονα τη σταθερότητα και συνεργασία. Παράλληλα με τη δύναμη που εμφανίζουν οι δεσμοί του ανήκειν, η ελκυστικότητα της υπαίθρου ως πλαίσιο ζωής και αναψυχής ενισχύει επίσης, τη σχέση μεταξύ χώρου και δικτύων. Απ' αυτή την άποψη η κοινότητα έχει τη δυνατότητα να επηρεάζει τους δεσμούς της με το δίκτυο και τα μέλη του άρα και την ίδια την εξέλιξή του. Μπορεί επομένως να συμβάλλει στη εδαφοποίηση των δικτύων (να τα αγκυρώσει δηλαδή στο χώρο της) εφόσον δίκτυο και χώρος εμφανίζονται στο εσωτερικό της ως δύο συνδεδεμένα προϊόντα των κοινωνικών διαδράσεων.

Η δεύτερη κατηγορία αφορά τη σχέση του δικτύου με τους πόρους της κοινότητας. Η αποτελεσματικότητα αυτής της σχέσης αξιολογείται εδώ με όρους αειφορίας και συνέργιας στο επίπεδο της εδαφικής ανάπτυξης της κοινότητας. Ο προσανατολισμός προς οικονομικούς στόχους του δικτύου αλλά συχνά και ή ίδια η δόμησή του, οργανώνεται γύρω από τους πόρους και τη σημασία τους (Colonomos, 1995). Οι Ofner και Pumaïn (1996) ορίζουν το κοινωνικό δίκτυο ως « ένα σύνολο ανθρώπων ή ομάδων που διατηρούν δυαδικές σχέσεις οι οποίες επιτρέπουν την κυκλοφορία των πόρων », προσθέτοντας ότι οι πολιτιστικοί και ταυτοτικοί συντελεστές μπορούν να υποστηρίξουν τη σχέση αυτή. Σ' αυτή τη σχέση παρεισφρύει η κληρονομιά ευνοώντας την ανάπτυξη δεσμών και ιδιαίτερα την άρθρωση πόρων δικτύου και εδαφικών πόρων με το χωρο-κοινωνικό σύνολο υποδοχής. Οι απόδημοι έχουν μια ιδιαίτερη σχέση με την κληρονομιά η οποία αποτελεί γι' αυτούς όπως και για τις εδαφικές δυναμικές που προκύπτουν, ένα πλαίσιο αναφοράς (Requier –Desjardins, 2009). Υπενθυμίζεται ότι οι κοινότητες των αποδήμων συμμετείχαν ενεργά από την επαύριον της εξόδου τους, στη διαχείριση και προστασία της υλικής και άυλης κληρονομιάς, συμβάλλοντας άμεσα σ' αυτό που μπορεί να ονομασθεί περίοδος κληρονομοποίησης των περιοχών της υπαίθρου. Το γεγονός αυτό ευνοεί τη ενεργή παρέμβασή τους σήμερα, στην ενεργοποίηση αυτής της κληρονομιάς κατά τη διαδικασία κατασκευής και αξιοποίησης εδαφικών πόρων. Πρόκειται για την περίοδο η οποία αντιστοιχεί στην εδαφοποίηση της κληρονομιάς (Goussios, 2010). Οι απόδημοι εντάσσονται ως μεμονωμένοι επιχειρηματίες ή ως δίκτυο σε σχέδια αξιοποίησης τοπικών πόρων και υπηρεσιών. Η περιοχή ωφελείται τελικά, από τη μεταφορά και αξιοποίηση στο τοπικό πλαίσιο, των πόρων και των πληροφοριών που παράγονται και συλλέγονται στους τόπους διαμονής των μελών του δικτύου. Αυτή η

παρέμβαση θέτει ωστόσο το ζήτημα της πρόσβασης στα κοινά αγαθά με βάση τις αρχές της αντιπαλότητας και του αποκλεισμού⁶.

Η εδαφοποίηση (ενσωμάτωση στην περιοχή) και των δύο διαστάσεων (πόροι και δίκτυα) του κοινωνικού κεφαλαίου συνιστά ένα ισχυρό πλεονέκτημα για την κοινότητα όσον αφορά την παρέμβασή της στον συντονισμό της εδαφικής ανάπτυξης στα όριά της. Η διατήρηση αυτού του πλεονεκτήματος απαιτεί ωστόσο τον συναινετικό προσδιορισμό και την υιοθέτηση του κοινού συμφέροντος και του κοινού στόχου που θα το προωθήσει. Η σύνδεση κληρονομιάς με την ταυτότητα των πόρων ευνοεί τον προσδιορισμό ενός κοινού συμφέροντος το οποίο αποβλέπει στην αειφόρο διαχείριση της πρώτης και στην ενεργοποίηση των πόρων. Σ' αυτή τη βάση οι δρώντες μπορούν να αντιληφθούν το πλεονέκτημά τους και να το υπερασπιστούν ή να το προωθήσουν με τον κατάλληλο κοινό στόχο (Froger και Meral, 2002).

Η ενίσχυση της συλλογικότητας στο εσωτερικό της κοινότητας σε σχέση με τις δυναμικές εξατομίκευσης που κυριαρχούν, συνδέεται με την ίδια τη διαδικασία εδαφοποίησης. Οι νέες συλλογικότητες στηριζόμενες εν μέρει στις παλιές, μπορούν να συμβάλλουν ουσιαστικά στη βελτίωση της ικανότητας των δρώντων να ελέγξουν τις εξελίξεις οι οποίες τους αφορούν. Αυτή η ικανότητα τοποθετείται στο επίκεντρο του ορισμού της εδαφικής ανάπτυξης (Deffontaines, 2001).

Συμπέρασμα

Οι μορφές, οι δράσεις και τα αποτελέσματα αυτών των δυναμικών που αναπτύσσει ο πληθυσμός της υπαίθρου θα πρέπει να λαμβάνονται οπωσδήποτε υπόψη κατά τη διάγνωση των περιοχών της υπαίθρου και προπαντός, κατά τον σχεδιασμό αναπτυξιακών προγραμμάτων και δράσεων. Πχ, η τοπική εκπαίδευση θα μπορούσε να προσανατολισθεί προς την υποστήριξη των νέων από τις καταναλωτικές σε παραγωγικές επιχειρήσεις. Αποτελούν όχι μόνο σημαντικούς δυνητικούς πόρους για την ανάπτυξη των περιοχών και των κοινοτήτων της υπαίθρου αλλά και πηγές για την ανάδυση καινοτομικών ιδεών και μορφών δραστηριοποίησης.

Στο πλαίσιο αυτό, ο νέος ρόλος του Δήμου είναι να κινηθεί προς την ενσωμάτωση αυτών των «υπερτοπικών» κοινοτήτων σε ένα κοινά αποδεκτό σχέδιο βιώσιμης ανάπτυξης. Το σχέδιο αυτό θα πρέπει να εξασφαλίζει ταυτόχρονα ένα κοινό όραμα: από τη μια, την προοπτική επιβίωσης των κοινοτήτων και από την άλλη, τη συνοχή του Δήμου. Δύο στοιχεία συνηγορούν για την εφικτότητα ενός τέτοιου εγχειρήματος: Από τη μια, ο νέος Δήμος παρά το γεγονός ότι αποτελεί μια νέα πολιτικο-διοικητική ενότητα, αντιπροσωπεύει τα όρια και τις κοινωνίες ιστορικών περιοχών της υπαίθρου. Από την άλλη, το γεγονός ότι η κληρονομιά (φυσική και πολιτιστική) η οποία αποτελεί το έμβλημα της υπερτοπικής κοινότητας, για πρώτη φορά τείνει να αποτελέσει ουσιαστικό υλικό ή και άυλο συστατικό για την ανάδειξη και αξιοποίηση των τοπικών πόρων. Η συνάντηση του πολιτισμού με την οικονομία είναι δυνατόν να ωθήσει προς τα εμπρός αρκεί να διαχειρισθεί αποτελεσματικά με βάση τις αρχές της αειφορίας, της βιωσιμότητας και της συμμετοχικότητας.

---

⁶ Βλέπε σχετικά στην βιβλιογραφία στο τέλος του κειμένου το έργο των OSTROM E. και HARDIN G.,

Κεφάλαιο 3. Νέες θεωρητικές προσεγγίσεις: η εδαφική προσέγγιση της ανάπτυξης της υπαίθρου

A. Η έννοια της εδαφικής ανάπτυξης

Το πλαίσιο

Η εντεινόμενη παγκοσμιοποίηση εκτός από τις μεγάλες αλλαγές που προκαλεί στην οικονομία και ιδιαίτερα στον τομέα της ανταγωνιστικότητας, συνοδεύεται από σημαντικές θεσμικές εξελίξεις οι οποίες κυρίως χαρακτηρίζουν τη σχέση μεταξύ του κράτους και των περιφερειών του. Τα βασικά στάδια της αποκέντρωσης το 1997 και 2010 με τη δημιουργία του Καποδιστριακού και στη συνέχεια του Καλλικρατικού Δήμου καθώς και η μεταφορά αρμοδιοτήτων από το κέντρο, σηματοδότησαν μια μορφή κρατικής αποδέσμευσης από ορισμένους τομείς και την εμφάνιση της «κοινωνίας των πολιτών». Σύμφωνα με τον Pecqueur αν προσθέσουμε την αυξανόμενη επιρροή της Ευρώπης (ιδίως με την ωρίμανση των προγραμμάτων LEADER) παρατηρούμε ότι οι δημόσιες πολιτικές για την τοπική ανάπτυξη ανακαινίστηκαν εκ βάθρων, με νέες προκλήσεις και συνεργασίες. Αυτές δεν περιορίζουν το διάλογο στη συζήτηση «τοπική αυτοδιοίκηση έναντι επιχειρήσεων», αλλά ανοίγονται στην **«συνεργατική πρωτοβουλία»** η οποία τείνει να επανασυνδέσει την οικονομία με τους πολίτες.

Αυτή η κίνηση πρωτοβουλιών η οποία μπορεί να εκφρασθεί με τον όρο «κοινωνική καινοτομία» περιέχει ισχυρές προκλήσεις για το μέλλον. Βασίζεται σε μια κινητοποίηση όλων των δυνάμεων και πόρων στο εσωτερικό περιοχών οι οποίες αποκτούν δυνατότητες ελέγχου των σχέσεών τους με το χώρο τους και ανάδειξης νέων μορφών συνεργασίας. Σ' αυτές τις αλλαγές θα πρέπει να προστεθούν και οι νέες προσδοκίες των καταναλωτών οι οποίοι επηρεασμένοι από τις επιπτώσεις των εντατικών μοντέλων ανάπτυξης στο περιβάλλον και στην υγεία, στρέφονται προς τις περιοχές και τις παραγωγικές διαδικασίες οι οποίες μπορούν να εξασφαλίζουν αειφορική σχέση μεταξύ παραγωγής, κοινωνίας και φυσικού περιβάλλοντος καθώς και ποιότητα και ταυτότητα στα αγροτρόφιμα και στις υπηρεσίες.

Επομένως, είναι δυνατόν να ισχυρισθούμε ότι οι νέες δυναμικές οι οποίες όλο και πιο συχνά αναδύονται εκ των κάτω και χαρακτηρίζονται από την ισχυροποίηση των δεσμών τους με οριοθετημένες γεωγραφικές περιοχές δεν οφείλονται μόνο στον ενδογενή χαρακτήρα της κινητοποίησης και οικοδόμησης θεσμικών και οργανωτικών σχέσεων. Στηρίζονται επίσης, σε τρεις σημαντικές αλλαγές του πολιτικο-οικονομικού περιβάλλοντος (Goussios, 2006):

- ✓ την προώθηση της αποκέντρωσης ως αντίρροπη ενέργεια στη δυναμική της παγκοσμιοποίησης,
- ✓ την υποκατάσταση της κρατικής πολιτικής δράσης από τη δημόσια εδαφική δράση (Περιφέρειες, Δήμοι, Τοπικοί φορείς, επιχειρηματίες κτλ)
- ✓ την αλλαγή στις συμπεριφορές και προσμονές των καταναλωτών.

Σ' αυτό το νέο πολιτικο-διοικητικό πλαίσιο, αρκετοί οικονομολόγοι αλλά και γεωγράφοι εστίασαν τις έρευνές τους τα τελευταία χρόνια, σε αναπτυξιακά παραδείγματα τα οποία πρόσφεραν τις βάσεις και τα δεδομένα για μια νέα προσέγγιση της ανάπτυξης: *την ποιοτική ή/και την εδαφική ανάπτυξη*. Αυτή η προσέγγιση ξεκίνησε από τις παρατηρούμενες εξελίξεις στην λεγόμενη τρίτη Ιταλία, στη Γαλλία αλλά και σε άλλες περιοχές του δυτικού αλλά και του τρίτου κόσμου, για να καταλήξει σε αντίστοιχα φαινόμενα που εντοπίζονται πλέον στο εσωτερικό περιοχών της υπαίθρου. Ως απόρροια αυτής της έρευνας θεωρείται η διατύπωση της **έννοιας της εδαφικής ανάπτυξης**.

Το φαινόμενο της εδαφικής ανάπτυξης αποκτά πλέον παγκόσμια διάσταση και ενδιαφέρον λόγω και της προσαρμοστικότητάς του στις χωρικές συνθήκες της υπαίθρου. Πράγματι, οι συσσωρευμένες εμπειρίες των τελευταίων δεκαετιών σ' όλο τον κόσμο, δείχνουν ότι πολλά επιτυχή παραδείγματα εδαφικής ανάπτυξης προέρχονται από περιοχές της υπαίθρου και μάλιστα τις πιο περιθωριοποιημένες (MSH, 2009). Παρατηρείται ότι πολλές χώρες που βρίσκονται στο «νότο» της ανάπτυξης συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, αντιλαμβάνονται και διακρίνουν πλέον τα όρια των βορειοδυτικών μοντέλων ανάπτυξης. Είναι ενδιαφέρον ότι στις χώρες αυτές αναδύεται μια πρώτη προσπάθεια πρόσληψης και σχηματοποίησης ενός πρότυπου ανάπτυξης το οποίο να προσαρμόζεται στις τοπικές και εθνικές ιδιαιτερότητες ωθούμενο και ευνοούμενο παράλληλα από τις αξίες και τις προσμονές της περιβάλλουσας κοινωνίας. Σ' αυτές τις χώρες επιχειρούνται αναπτυξιακές πρωτοβουλίες οι οποίες χαρακτηρίζονται από ενδιαφέρουσες προσπάθειες άρθρωσης της κληρονομιάς, των κοινωνικών, εμπορευματικών και ταυτοτικών (άτυπων) δικτύων, και οι οποίες εκφράζονται μέσω τοπικά σχεδιασμένων δράσεων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περίπτωση του Μετσόβου όπου στο πλαίσιο ενός σχεδίου «αναγέννησης» συνδυάστηκαν και αξιοποιήθηκαν η παραδοσιακή εξειδίκευση της περιοχής στην κτηνοτροφία και στη βιοτεχνία ξύλου, η παράδοση στο εμπόριο και στη δικτύωση των βλάχων, μέσω του τουρισμού.
--

Τα σχέδια αυτά εντάσσονται σε προγραμματικές συνεργασίες με τις υπηρεσίες της κεντρικής και της περιφερειακής διοίκησης. Οι πρωτοβουλίες αυτές τείνουν να οικοδομήσουν προοδευτικά ένα νέο πρότυπο «εδαφικό» πιο προσαρμοσμένο στις παραγωγικές δυνατότητες αυτών των χωρών.

Το πρότυπο αυτό φαίνεται επομένως να απαντά στα αναπτυξιακά προβλήματα παραδόξως ακόμη και των πιο περιθωριοποιημένων και απομακρυσμένων περιοχών της υπαίθρου. Διαπιστώνεται όντως ότι όσο πιο περιθωριακή είναι μια περιοχή και άρα κυριαρχείται λιγότερο από τους εξωγενείς νόμους της προσέλευσης και χωροθέτησης επιχειρήσεων (χρονο-απόσταση, υποδομές κτλ), τόσο περισσότερες δυνατότητες έχει να υιοθετήσει αυτό το πρότυπο ανάπτυξης (Campagne, 2009).

Αυτές οι περιθωριοποιημένες περιοχές της υπαίθρου εντασσόμενες σε μια **διαδικασία εδαφικής ανάπτυξης**, εξασφαλίζουν καλύτερα αποτελέσματα και από τις πιο ευνοημένες περιοχές γιατί:

κινητοποιώντας το ανθρώπινο δυναμικό τους, καταφέρνουν τελικά να αξιοποιήσουν το πιο σημαντικό κεφάλαιο-πόρο που είναι γι' αυτές το κοινωνικό τους κεφάλαιο, αλλά και άλλους ανέγγιχτους πόρους και τη σημαντική κληρονομιά τους για να απαντήσουν στις προσμονές των καταναλωτών (Campragne και Pecqueur, 2009).

Προκύπτουν επομένως διαφορετικές διαδικασίες ανάπτυξης από περιοχή σε περιοχή με βάση δυνητικούς διαφορετικούς (και καινοτομικούς) συνδυασμούς:

- πόρων,
- δρώντων και
- προκαθορισμένων ανάλογα δράσεων αξιοποιώντας την ιστορική διάσταση

Οι νέες αυτές δυνατότητες που διανοίγονται για τις περιοχές της υπαίθρου με βάση αυτούς τους διαφορετικούς δυνητικούς συνδυασμούς, μας επιτρέπουν να αναφερόμαστε σε παρεμβάσεις με όρους **όχι γενικής υπαιθριακής ανάπτυξης αλλά ανάπτυξης εδαφικών περιοχών** κατά περίπτωση, των οποίων οι διαδικασίες είναι διαφορετικές μεταξύ τους. Οι εμπειρίες επιβεβαιώνουν την καταλληλότητα μιας τέτοιας προσέγγισης η οποία διαχωρίζει καθαρά τη διαφορετικότητα μεταξύ αυτών των διαδικασιών. Αυτή η διαφορετικότητα φανερώνει τη δύναμη των περιοχών της υπαίθρου να αξιοποιήσουν την ιστορική τους διάσταση για την κατασκευή πόρων με προκαθορισμένες δράσεις των δρώντων, αποδεικνύοντας τελικά ότι κάθε τόπος (για οποιαδήποτε στιγμή) εξαρτάται από την δική του ιστορία (Campragne, 1995, 2009).

Αν για παράδειγμα η νοτιοδυτική Θεσσαλία στοχεύσει στην αξιοποίηση της αποδεδειγμένης άριστης ποιότητας σκληρού σιταριού που παράγει και στην αύξηση της αξίας του, η κάθε μικρο-περιοχή θα κινηθεί διαφορετικά: η περιοχή των Φαρσάλων μπορεί να χρησιμοποιήσει τη φήμη της αρχαίας Σκοτούσσας για το ίδιο προϊόν (απεικονισμένο μάλιστα στο νόμισμά της), η περιοχή του Αλμυρού ή Ιτέας/Σοφάδων μπορεί να το επιχειρήσει μέσω της βιολογικής καλλιέργειας και τυχόν ποιοτικών χαρακτηριστικών του προϊόντος σε συνδυασμό με την ανάπτυξη προϊόντων Β' μεταποίησης (αρτοσκευάσματα, γλυκά κτλ).

Το ζήτημα της κλίμακας

Το βασικό ερώτημα που θέτει τόσο ο ερευνητής όσο και οι εκπρόσωποι της τοπικής Αυτοδιοίκησης γύρω από την δυναμική της εδαφικής ανάπτυξης είναι η κλίμακα και τα γεωγραφικά όρια εφαρμογής της. Το ερώτημα αυτό συνδέεται οπωσδήποτε και με το ζήτημα της κρίσιμης μάζας, της συσσώρευσης και της εγγύτητας των επιχειρήσεων κτλ.. Στο εσωτερικό της υπαίθρου το ζήτημα αυτό τίθεται πιο έντονα έχοντας υπόψη ότι ο χώρος της χαρακτηρίζεται από διασπορά και μικρή πυκνότητα επιχειρήσεων και έλλειψη στελεχών. Η απάντηση φαίνεται να προκύπτει από τις μέχρι τώρα προσεγγίσεις και αναλύσεις των παραδειγμάτων ανάπτυξης που λαμβάνουν χώρα στις ίδιες τις περιοχές της υπαίθρου. Τα σχετικά συμπεράσματα δείχνουν πράγματι, ότι οι δυναμικές που αναδύονται στο πλαίσιο της εδαφικής

ανάπτυξης δεν καθορίζονται από το μέγεθος της περιοχής ούτε από την απλή συσσώρευση επιχειρήσεων στο εσωτερικό της. Καθορίζονται κυρίως, από τη θέληση και την δυνατότητα μιας ομάδας δρώντων να επιδιώξει, στο συγκεκριμένο πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο, *μέσα από την θεσμική χειραφέτησή της, την πύκνωση των οριζόντιων δεσμών και την αγκύρωση των πόρων στο χώρο και στην περιοχή της.* Αυτή η επιδίωξη ορίζει όταν εκφρασθεί, τη διαδικασία **εδαφοποίησης**⁷ ενός χώρου, η οποία είναι δυνατόν να οδηγήσει στην κατασκευή **εδαφικής περιοχής**. Το καθεστώς της μπορεί να ποικίλει, να αφορά δηλαδή, είτε μια μικρή ομάδα επιχειρηματιών που ανήκουν σε μια περιοχή, είτε μέρος μιας τοπικής κοινωνίας που παρεμβαίνει στο χώρο της. Επομένως, είναι δυνατόν να ισχυρισθούμε ότι:

« το μέγεθος μιας περιοχής στην οποία εφαρμόζεται μια αναπτυξιακή πρωτοβουλία ορίζεται και εξαρτάται από τους ίδιους τους δρώντες »

Σε κάθε περίπτωση, μια τέτοια πρωτοβουλία κινητοποιεί με τη σειρά της ένα σύνολο στοιχείων με ισχυρούς δεσμούς με την περιοχή και τα οποία μπορεί να ενεργοποιηθούν ως κεφάλαιο (ανθρώπινο, κοινωνικό, χωρικό κτλ), δίκτυα (κοινωνικών, πολιτιστικών συλλόγων, εμπόρων, αποδήμων κτλ), σύστημα (παραγωγικό), κοινά αγαθά (φυσικοί πόροι, κληρονομιά). Η κτήση και η χρήση αυτών των στοιχείων ελέγχεται από τις τοπικές κοινωνίες και την Τοπική Αυτοδιοίκηση μέσω των σχέσεων που αυτές διατηρούν, αναπτύσσουν και αναπαράγουν με το χώρο τους και την περιοχή τους. Αυτή η δυνατότητα ελέγχου εξασφαλίζει την απαραίτητη εξουσία στις τοπικές κοινωνίες για να εντάξουν αυτά τα στοιχεία σε μια στρατηγική αξιοποίησης των πόρων τους. Η εξουσία αυτή δεν απορρέει μόνο από την ιδιοκτησιακή σχέση (οικονομική) αλλά και από τις κοινωνικές και πολιτιστικές σχέσεις και δικτυώσεις αυτών των κοινωνιών.

Το εδαφικό πρότυπο ως απάντηση στο ζήτημα της ανταγωνιστικότητας

Το εδαφικό πρότυπο (μοντέλο) ανάπτυξης φαίνεται να εξασφαλίζει τη δυνατότητα προσαρμογής της κάθε περιοχής στον διεθνή ανταγωνισμό με βάση τους πόρους της. Η έννοια του εδαφικού πρότυπου ανάπτυξης αποτελεί συνέχεια εκείνων της εκ των κάτω και της ενδογενούς ανάπτυξης και εμπλουτίζεται τα τελευταία χρόνια από μια συνεχή συσσώρευση αναπτυξιακών εμπειριών σ' αυτές τις κλίμακες (Pecqueur, 2006). Η σχετική αοριστία που χαρακτήριζε την έννοια του τοπικού περιορίζεται με την εμφάνιση της έννοιας της **εδαφικότητας** (Torre, 2008).

Η **εδαφικότητα** ορίζεται ως το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων τις οποίες τα άτομα ομαδοποιημένα, διατηρούν με το χώρο. Το χώρο αυτόν τον παράγουν και αναπαράγουν καθημερινά μέσω σχημάτων, εικόνων, γεωγραφικών αντικειμένων τα οποία κινητοποιούν στο πλαίσιο ενός παραγωγικού σχεδίου της κοινωνίας. Αυτές οι σχέσεις και τα μέσα μπορούν να ενεργοποιηθούν στο πλαίσιο της εδαφικής ανάπτυξης για την κατασκευή και διαχείριση πόρων.

⁷ **Εδαφοποίηση:** διαδικασία κοινωνικο-πολιτιστικής σύστασης ενός χώρου σε εδαφική περιοχή από μια ομάδα ανθρώπων : συνδημιουργία κοινής αίσθησης, σχεδίων, αξιών κτλ.

Πράγματι, η προσθήκη του όρου «εδαφικό» προσδιορίζει για πρώτη φορά, τα όρια του τοπικού και την ιδιαίτερη σχέση με το κοινωνικό⁸ και χωρικό κεφάλαιο⁹ αλλά και την τοπική **κληρονομιά** (οριζόμενη εδώ ως το σύνολο ενεργοποιητικών στοιχείων και φορέων, ατομικής ή συλλογικής κατοχής, μιας περιοχής) τα οποία εκλαμβάνονται πλέον ως **πόροι**. Σε κάθε περίπτωση, όλα αυτά τα στοιχεία συνιστούν τον εδαφικό πόρο τον οποίο θα πρέπει να αντιληφθούμε ως κάτι ευρύτερο του τελικού προϊόντος, και τα οποία αποτελούν νέες εισροές για να μετατρέψουν αυτό το προϊόν από κοινότυπο (απλή πρώτη ύλη) σε ιδιότυπο (ενσωματώνει διάφορα χαρακτηριστικά ποιότητας και ταυτότητας, δηλαδή δεσμών με τον τόπο)).

Ακολουθούν δύο παραδείγματα που αναφέρονται στο θέμα της εδαφικότητας και του χωρικού κεφαλαίου:

Η περίπτωση της παραδοσιακής τέχνης κατασκευής τσουκαλιών στο Φανάρι Καρδίτσας είναι ενδεικτική. Η διάσταση του εδαφικού δεν ορίζεται από τα όρια της κοινότητας όσο από τις σχέσεις που αναπτύσσουν ο πολιτιστικός σύλλογος (κοινωνικό κεφάλαιο), η κληρονομιά της γνώσης αυτής της συλλογικής παραδοσιακής τέχνης την οποία φέρουν οι τοπικοί τεχνίτες, το χωρικό κεφάλαιο το οποίο ορίζεται εδώ, μέσα από τη σχέση της κατοικίας, της μετακίνησης, του τόπου εξόρυξης χώματος, της θέσης των φούρνων κτλ. Η σύνδεση με το παρελθόν προσδίδει αξία και ενισχύει τη ζήτηση. Αυτό το ιστορικό βάθος αυτής της τέχνης τη συνδέει με τη βυζαντινή περίοδο (άλλος πόρος) δημιουργώντας δυνατότητες ανάπτυξης ενός τουριστικού προϊόντος το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως ενεργοποιητής της τέχνης παραγωγής τσουκαλιών.

Ένα απλό παράδειγμα ορισμού του χωρικού κεφαλαίου αποτελεί η περίπτωση νεαρού κατοίκου του Ανθοχωριού του Δ. Μουζακίου. Κατοικεί μόνιμα στην Καρδίτσα, έχει κατοικία και κτήματα στο χωριό στο οποίο μετακινείται τακτικά και εύκολα. Έχει ήδη ξεκινήσει την ανάπτυξη μιας εκμετάλλευσης αρωματικών φυτών αξιοποιώντας τη γη που κατέχει η οικογένειά του αλλά και τις παραδοσιακές γνώσεις και πρακτικές που του μεταφέρει ο πατέρας του. Παράλληλα, στην Καρδίτσα αξιοποιεί τα εκεί γεωπονικά γραφεία προσπαθώντας να παντρέψει τις σύγχρονες και παραδοσιακές γνώσεις. Τέλος, χρησιμοποιεί το δίκτυο της διασποράς για την προβολή και προώθηση στην αγορά των προϊόντων του.

⁸ **Κοινωνικό κεφάλαιο** ορίζεται η κάθε διαθέσιμη μορφή οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας.

⁹ Το **χωρικό κεφάλαιο** ορίζεται από το χώρο και την έγγεια κληρονομιά που κατέχει κάποιος και από την απόκτηση εμπειριών του χώρου. Πρόκειται για ένα «σύνολο πόρων που συσσωρεύονται από έναν δρώντα, επιτρέποντάς τον να επωφεληθεί, σύμφωνα με τη στρατηγική του, της χρήσης της χωρικής διάστασης της κοινωνίας» (Levy, Lussault 2003: 124). Περιλαμβάνει δύο διαστάσεις: είναι ταυτόχρονα μια κληρονομιά τόπων και δεξιοτήτων με τις οποίες μπορεί να καταστήσει την κληρονομιά κερδοφόρα. Αυτό σημαίνει, ότι το άτομο που κατέχει ένα σημαντικό χωρικό κεφάλαιο έχει συσσωρεύσει ένα σύνολο χώρων, τόπων, τους οποίους γνωρίζει, ξέρει πώς να χρησιμοποιηθούν και από τους οποίους μπορεί να επωφεληθεί. Έχει αποκτήσει ορισμένα δικαιώματα (να διαβιώνει, εργάζεται, σπουδάζει, κλπ), διαθέτει ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων, ελέγχει τους πολιτισμικούς κώδικες. Δηλαδή, ότι αναπτύσσει, μέσω της συσσώρευσης ενός χωρικού κεφαλαίου, γνώσεων και δεξιοτήτων, όπως η ροή των γνώσεων, ικανότητες ιδιοποίησης τόπων, τις δεξιότητες τακτοποίησης χώρων σε ένα σύστημα «ευεργετικών αλληλεπιδράσεων γι' αυτόν».

Η οργάνωση

Το νέο περιβάλλον που αναδύεται (αποκέντρωση, ενδιαφέρον καταναλωτών, τοπικές πολιτικές), ευνοεί την οργάνωση των δρώντων¹⁰ στο εσωτερικό των περιοχών της υπαίθρου ώστε αυτοί να απαντήσουν πιο αποτελεσματικά στον εξωτερικό ανταγωνισμό στη βάση μιας συλλογικής ταυτοποίησης με ένα πολιτισμό και μια εδαφική περιοχή¹¹ (Pecqueur, 2008). Αυτό το νέο εδαφικό πρότυπο αντλεί την ευελιξία και τη δύναμή του από την ικανότητα μιας ομάδας δρώντων να κατασκευάσει ιδιότυπους εδαφικούς πόρους, να θεμελιώσει την οργάνωσή της πάνω στην θεσμική, οργανωτική και χωρική εγγύτητα (Rallet και Torre, 2004) αλλά και σε κοινωνικο-πολιτιστικές σχέσεις και προκαπιταλιστικές αξίες όπως η αμοιβαιότητα, η αλληλεγγύη... (Pecqueur, 2005).

Θεσμική εγγύτητα: δρώντες που ανήκουν στην ίδια πολιτισμική κοινότητα, στον ίδιο συνεταιρισμό κλάδο - πχ ξύλου, τουρισμό- ή/και πολιτιστικό σύλλογο.

Χωρική εγγύτητα: Η χωρική εγγύτητα δεν αποτελεί από μόνη της ικανή προϋπόθεση για τον επιτυχή συντονισμό - οι μορφές του οποίου σχετίζονται με αξίες και κανόνες που δημιουργούνται και φέρονται από τους δρώντες - αλλά πρέπει να "ενεργοποιηθεί" μέσα από διαδικασίες εσκεμμένες και κατασκευασμένες από τους δρώντες.

Οργανωτική εγγύτητα: δεν υφίσταται εκ των προτέρων αλλά την αναδεικνύουν κανόνες που εφαρμόζονται στη συνέχεια στο επίπεδο της δράσης και της συνεργασίας.

Επομένως, το πρότυπο αυτό είναι **εδαφικό** με την έννοια ότι :

η παραγωγική οντότητα που προκύπτει αποκτά ισχυρούς δεσμούς με την περιοχή, και αποτελεί την κινητήρια δύναμη της οριζόμενης γι' αυτόν τον λόγο, «εδαφικής ανάπτυξης», εξασφαλίζοντας α) ανταγωνιστικότητα και β) δημιουργία εδαφικής προσόδου¹².

Με βάση αυτόν τον ορισμό του εδαφικού προτύπου μπορεί να γίνει κατανοητή γιατί η υιοθέτησή του από περιοχές της υπαίθρου δημιουργεί νέες προοπτικές και δυνατότητες ανάπτυξης γι' αυτές.

α) Ανταγωνιστικότητα: είναι γεγονός, ότι μία από τις κύριες ανισότητες που δημιουργεί η παγκοσμιοποιημένη οικονομία αφορά την περιθωριοποίηση περιοχών ιδιαίτερα του νότου, οι οποίες αδυνατούν να εξασφαλίσουν την ανταγωνιστικότητά τους μέσω της μείωσης του κόστους παραγωγής. Φαίνεται ότι το εδαφικό πρότυπο εξασφαλίζει γι' αυτές τις περιοχές νέες δυνατότητες και προοπτικές προόδου. Το γεγονός αυτό συνδέεται με την ικανότητα αυτών των περιοχών να επιδιώξουν

¹⁰ Δρών : ο όρος, σύμφωνα με την ετυμολογία του αυτός που δρά (ενεργεί) – αναφέρεται σε αυτόν που ατομικά ή συλλογικά προωθεί μετασχηματισμούς με βάση αποφάσεις οι οποίες συνδέονται με προσδιορισμένα συμφέροντα/ενδιαφέροντα και/ή με μια θέση εξουσίας.

¹¹ Ένας απλός ορισμός της **εδαφικής περιοχής** είναι ότι πρόκειται για ένα κοινωνικο πολιτιστικό οικοδόμημα το οποίο διατηρείται και ανανεώνεται στη διάρκεια της ιστορίας.

¹² Η σύνδεση της ποιότητας των προϊόντων ή υπηρεσιών με μια συγκεκριμένη περιοχή δημιουργεί μια ιδιαίτερη σύνθετη μορφή προσόδου: από τη μια, δεν αφορά τη γη αλλά την εδαφική περιοχή και τους περιβαλλοντικούς παράγοντες μιας περιοχής, από την άλλη, αναφέρεται στην έννοια του πλεονάσματος του καταναλωτή εστιάζοντας στην ποιότητα των προϊόντων και στα χαρακτηριστικά της ζήτησης. Αυτή η πρόσσος ονομάζεται Εδαφική πρόσσος ποιότητας ή απλά εδαφική πρόσσος. Mollard 2006, Rambonilaza Mbolatiana, Vollet 2006.

επιτυχώς την ανταγωνιστικότητά τους στη βάση της **διακριτότητας και της ιδιοτυπίας των πόρων** τους (το παράδειγμα των Πρεσπών είναι ενδεικτικό αυτής δυνατότητας)¹³ και να δημιουργήσουν εδαφική πρόσοδο. Αυτή η νέα δυνατότητα μπορεί να προκύψει από την ίδια τη διαδικασία διαμόρφωσης του εδαφικού εναλλακτικού προτύπου ανάπτυξης ιδιαίτερα προσαρμοσμένου σ' αυτές τις συχνά καθυστερημένες περιοχές (Campragne, 2009).

Η δύναμη αυτού του πρότυπου συνδέεται επομένως, με την εξασφάλιση της ανταγωνιστικότητας στη βάση της **ιδιοτυπίας** των πόρων που θα κατασκευασθούν αξιοποιώντας το εδαφικό δυναμικό (ανθρώπινο και κοινωνικό κεφάλαιο, δίκτυα κτλ) μιας περιοχής. Μια τέτοια ιδιοτυπία για να υπάρξει προϋποθέτει την ενίσχυση των δεσμών των πόρων με το χώρο. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ενσωμάτωση σ' αυτούς ιδιότυπων στοιχείων και ενεργοποιητών (ως προς την αγορά) που προσφέρει η ιστορία, η ταυτότητα αλλά και η συσσωρευμένη γνώση, η τεχνογνωσία και η εμπειρία ενός τόπου (Torré, 2008). Πρόκειται για μια διαδικασία **ιδιοτυποποίησης** η οποία απαντά άμεσα, στις προσδοκίες της κοινωνίας. Αυτές οι προσδοκίες εστιάζονται στη σύζευξη της ποιότητας με την παράδοση, τη φύση και γενικότερα την ύπαιθρο ως πλαίσιο ζωής.

β) δημιουργία εδαφικής προσόδου. Αποτελεί ένα επιπλέον στοιχείο της δύναμης αυτού του πρότυπου. Η περίπτωση του Μετσόβου είναι ενδεικτική. Έχοντας επενδύσει στην ποιότητα και στην ταυτότητα των προϊόντων του, το Μέτσοβο δημιούργησε μια εικόνα για την περιοχή η οποία προσδίδει αξία σε οποιοδήποτε προϊόν προσφέρει πλέον στην αγορά είτε πρόκειται για αγαθό είτε για υπηρεσία. Ο Pecqueur δίνει ένα άλλο παράδειγμα για την περιοχή των Μπαρονό στη Γαλλία:

*Εμπειρικές παρατηρήσεις έχουν βοηθήσει να αναδειχθεί η ύπαρξη **προσόδου εδαφικής ποιότητας** (Mollard, 2000), συνδυάζοντας την εγγενή ποιότητα και της αγκύρωσης του προϊόντος σε ένα συγκεκριμένο τόπο με την ιστορία του και την τεχνογνωσία του (Lacroix, Mollard, Pecqueur, 1998). Το παράδειγμα του ελαιολάδου ΠΟΠ των Μπαρονό το οποίο πωλείται σε υψηλότερη τιμή από ό, τι τα αντίστοιχα ανταγωνιστικά του με παρόμοια εγγενή ποιότητα είναι ενδεικτικό. Το διαφορετικό δεν μπορεί να εξηγηθεί εδώ από μια απόκλιση της ποιότητας φυσικοχημικού τύπου αλλά από την κατασκευή μιας ιδιαίτερης εικόνας και από την αξιοποίηση άλλων υπηρεσιών οι οποίες υπονοείται ότι περιέχονται στο προϊόν. Επιπλέον, άλλα προϊόντα ή παράγωγα του ελαιολάδου ή διαθέσιμα στον ίδιο τόπο και συνδεδεμένα με την ίδια εικόνα μπορούν να επωφεληθούν από αυτό το φαινόμενο της προσόδου ώστε να πωλούνται σε υψηλότερες μέσες τιμές από ό, τι αν βρισκόταν αλλού. Αυτή είναι η περίπτωση των παραγώγων σαπούνια, πάστα ελιάς ... και συναφών προϊόντων: το Wine Country, το εξοχικό σπίτι κτλ. Η πρόσοδος εδαφικής ποιότητας είναι μια πρόσοδος οργανωτική: αντανακλά την ικανότητα των δρώντων να δημιουργήσουν θεσμικές διαδικασίες ικανές να πείσουν τους καταναλωτές να πληρώσουν συνδέοντάς τους με το περιβάλλον του προϊόντος. Η ανάπτυξή της είναι το αποτέλεσμα μιας τοπικής στρατηγικής μακροπρόθεσμης, που περιλαμβάνει τόσο τους παραγωγούς, τους μεταποιητές και τους συνεταιρισμούς όσο και τους φορείς συντονισμού των θεσμικών οργάνων της τοπικής ανάπτυξης (συνδικάτα διαχείριση, τοπικές αρχές, κλπ). Αυτή η πρόσοδος απεικονίζει την ικανότητα των παραγωγικών συστημάτων περισσότερο ή λιγότερο αναπτυγμένων στο εσωτερικό των εδαφικών περιοχών, να προκαλέσουν μια κατασκευασμένη προσφορά ιδιότυπων αγαθών ή υπηρεσιών. Αυτή η κατάσταση δεν αποτελεί γενικευμένη περίπτωση, αλλά αποκαλύπτει ένα δυναμικό παραγωγής σε μετάλλαξη που αξίζει την προσοχή¹⁴.*

¹³ Αυτή η εξέλιξη δεν ήταν αναμενόμενη απ' όσους εγκλωβίζονται σε θεωρητικές αναζητήσεις που κυριαρχούνται από την αποκλειστικά μακρο-οικονομική διάσταση της ανάπτυξης (Pecqueur, 2006).

¹⁴ Pecqueur Bernard (2001). Qualité et développement territorial: l'hypothèse du panier de biens et de services territorialisés. In: Économie rurale. N°261, 2001. pp. 37-49; doi : 10.3406/ecoru.2001.5217

Τελικά, η **εδαφική ανάπτυξη** ορίζεται ως μια διαδικασία κινητοποίησης των δρώντων (παραγωγοί, επιχειρηματίες, εκπρόσωποι κοινωνικών και δημόσιων φορέων) μιας περιοχής, η οποία καταλήγει στην επεξεργασία μιας στρατηγικής προσαρμοσμένης στους εξωτερικούς καταναγκασμούς, στη βάση μιας συλλογικής ταυτοποίησης μιας πολιτιστικής κληρονομιάς¹⁵ και μιας εδαφικής περιοχής. Σ' αυτή την προσέγγιση, είναι σημαντικό πριν απ' όλα να εντοπισθεί και ταυτοποιηθεί γιατί και πως η εδαφική περιοχή αποτελεί ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

B. Εδαφική περιοχή

Η έννοια της «εδαφικής περιοχής» είναι αυτοτελής, ενώ δεν είναι ούτε συνώνυμη ούτε υποκατάστατο της λέξης χώρος. Μια τέτοια περιοχή έχει πάντα ένα όνομα, δηλαδή μια ταυτότητα. Η ταυτότητα αυτή τροφοδοτείται από στοιχεία του εδάφους, του χώρου ως κοινωνικό προϊόν και της τοπικής κληρονομιάς. Σε κάθε περίπτωση, η εδαφική περιοχή αναφέρεται σ' ένα τμήμα του γήινου χώρου το οποίο προσεγγίζεται μέσα από τις σχέσεις που εγκαθιδρύουν μ' αυτόν συγκεκριμένες ανθρώπινες ομάδες οι οποίες το κατέχουν και το οργανώνουν με στόχο να εξασφαλίσουν την ικανοποίηση των αναγκών τους.

Πολιτικο-διοικητική και οικονομική προσέγγιση της έννοιας της εδαφικής περιοχής

Η σημασία του όρου εδαφική περιοχή εξαρτάται από την γωνία προσέγγισής της, από την επιστήμη που τη μελετά και από την εποχή. Η αρχική έννοια αναπτύχθηκε από την επιστήμη της βιολογίας για να εκφράσει μια γήινη επιφάνεια στην οποία ένα ζώο (σκύλος, λιοντάρι) ασκεί τον έλεγχο και δεν επιτρέπει την είσοδο σε άλλα ζώα. Στη συνέχεια, η έννοια της εδαφικής περιοχής απέκτησε μια πολιτικο-διοικητική διάσταση συνδεδεμένη με την οργάνωση και λειτουργία του κράτους και την άσκηση της εξουσίας του μέσω της διοικητικής διαίρεσης της επικράτειάς του. Διαφορετική είναι η οικονομική προσέγγιση της εδαφικής περιοχής. Η διαφορά μεταξύ της έννοιας του χώρου και της έννοιας της εδαφικής περιοχής την οποία προσεγγίζει η πολιτική και οικονομική γεωγραφία, επιτρέπει να κατανοήσουμε καλύτερα την οικονομική προσέγγιση της τελευταίας. Η προσέγγιση αυτή ορίζει ότι δημιουργείται (κατασκευάζεται) μια εδαφική περιοχή όταν:

«μια ομάδα δρώντων για να λύσει ένα παραγωγικό πρόβλημα (προώθηση μιας επιχειρηματικής ιδέας) κινητοποιεί και αξιοποιεί τις σχέσεις με το χώρο της»

Στην περίπτωση αυτή η εδαφική διάσταση διατηρείται και αξιοποιείται όταν η παραγωγική οντότητα που προκύπτει και τα προϊόντα της ή και οι υπηρεσίες της αποκτούν ισχυρούς δεσμούς με την περιοχή. Οι δεσμοί αυτοί εκφράζονται με την αγκύρωση του πόρου στην περιοχή και τη δημιουργία νέων μορφών συνεργασίας και

---

http://www.persee.fr/doc/ecoru_0013-0559_2001_num_261_1_5217

¹⁵ Η κληρονομιά αυτή αφορά επίσης και στοιχεία που συνδέονται με την παραγωγική διαδικασία

συντονισμού. Η ακολουθούμενη διαδικασία ονομάζεται διαδικασία **εδαφοποίησης** της ανάπτυξης η οποία γεννά την εδαφική περιοχή.

Ωστόσο, ανεξάρτητα από τους διαφορετικούς ορισμούς που μπορεί να αποδώσει κανείς στην έννοια της εδαφικής περιοχής, αυτή χαρακτηρίζεται πάντα από σύνορα ή όρια. Μια πολιτική ή διοικητική εδαφική περιοχή έχει σύνορα, ενώ μια πολιτιστική ή φυσική εδαφική περιοχή έχει όρια, όρος λιγότερο νομικός.

Σύμφωνα με τον A. Ferguène η εδαφική κατασκευή μπορεί να διατυπωθεί ρητά μέσω των εξής βασικών στοιχείων:

1. Η εδαφική περιοχή δεν είναι μια κατασκευή δεδομένη (*ex-nihilo*) ούτε μια αυθόρμητη γέννηση. Είναι αποτέλεσμα μακράς ιστορικής διαδικασίας η οποία την ενισχύει, την δομεί και την καθιστά τόπο κοινής διαβίωσης και συλλογικής μνήμης.

2. Η εδαφική περιοχή αναφέρεται όχι μόνο σε μια **οικονομική διαμόρφωση** – με την έννοια των πόρων και των δραστηριοτήτων που είναι χωροθετημένες σ' αυτήν – αλλά επίσης και σε μια **κοινωνική διαμόρφωση**, με την έννοια μιας ανθρώπινης συλλογικότητας που ζει μέσα στα όριά της. Ως τέτοια, οδηγεί σε ένα σύστημα πολιτιστικό το οποίο ενισχύει την συνεκτικότητα της κοινότητας. Οι συνιστώσες αξίες και οι κανόνες αυτού του συστήματος διαδραματίζουν ένα κεντρικό ρόλο στη δυναμική της εδαφικής περιοχής καθώς επηρεάζουν σημαντικά ορισμένες πτυχές της τοπικής ζωής: οι μορφές οργάνωσης της εργασίας, η σχέση μεταξύ των επιχειρήσεων της περιοχής, οι σχέσεις μεταξύ αυτών των επιχειρήσεων και του εξωτερικού περιβάλλοντος.

3. Η εδαφική κατασκευή δεν αποτελεί μόνο μια περίπτωση οικονομικής και κοινωνικο-πολιτιστικής δυναμικής. Είναι επίσης, μια υπόθεση **θεσμικής δυναμικής**. Εκ των πραγμάτων, οι κοινωνικοί, δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς κατέχουν μια σημαντική θέση στην όλη διαδικασία στο βαθμό που εμπλέκονται ευρέως στην παραγωγική λειτουργία αλλά και στη συνολική οργάνωση της εδαφικής περιοχής.

Η σύγχρονη κατασκευή εδαφικών περιοχών δεν εντάσσεται επομένως, αποκλειστικά στο διοικητικό πλαίσιο της δημόσιας εδαφικής επικράτειας ούτε υπακούει πάντα στην εξουσία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των υπηρεσιών της. Συνδέεται περισσότερο με μια λογική αναζήτησης εκείνων των εδαφικών περιοχών οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν ένα χώρο κινητοποίησης διαφόρων δυναμικών δρώντων και πόρων γύρω από ένα κοινό σχέδιο. Αυτή η εξέλιξη συνδέεται στενά και με τη δυναμική της αποκέντρωσης η οποία μπορεί να θεωρηθεί εδώ ως μια πρωτοβουλία εκ μέρους του κράτους να υποστηρίξει και να ελέγξει ταυτόχρονα αυτή την κίνηση δημιουργίας εδαφικών περιοχών εκ των κάτω. Η δημιουργία τέτοιων περιοχών από τα κάτω τύπου ΚΕΠ, χαρακτηρίζεται από μια οικονομική διάσταση, στοχεύει στην επίλυση ενός παραγωγικού προβλήματος και γι' αυτό **τα όριά τους ορίζονται από αυτό το ίδιο το πρόβλημα.**

Με βάση τα παραπάνω, θα πρέπει να είναι διακριτή η διαφορά μεταξύ:

- από τη μια, της ιστορικής δεδομένης εδαφικής περιοχής ως μια γεωγραφική ενότητα τα όρια της οποίας ταυτίζονται με τα διοικητικά όρια που έχει καθορίσει ιστορικά η κεντρική κρατική εξουσία, και
- από την άλλη, της νέας κατασκευασμένης εδαφικής περιοχής στην οποία οι οικονομικές θεωρητικές προσεγγίσεις αναφέρονται ως δημιούργημα μιας ομάδας δρώντων στόχος των οποίων είναι η από κοινού επίλυση ενός κοινού παραγωγικού προβλήματος. Σ' αυτό το πλαίσιο, η εδαφική ανάπτυξη συνιστά ένα πρότυπο (μοντέλο) από τη στιγμή που εγκαθιδρύεται μια παραγωγική οντότητα στενά αγκυρωμένη σ' ένα γεωγραφικό πόρο και άρα σε μια περιοχή.

Παραγωγική οντότητα: η επιχείρηση που μετατρέπει σε αγαθά ή/και υπηρεσίες μια ιδέα αξιοποίησης ενός ή περισσότερων πόρων στο εσωτερικό μιας περιοχής

Αυτό σημαίνει ότι όρια αυτής της κατασκευασμένης εδαφικής περιοχής δεν ορίζονται από την ιστορία αλλά όπως προαναφέρθηκε, από το ίδιο το πρόβλημα το οποίο προσπαθεί να επιλύσει μια ομάδα δρώντων. Η οικοδόμηση μιας τέτοιας εδαφικής περιοχής (με οικονομική διάσταση) βασίζεται σε δύο πυλώνες :

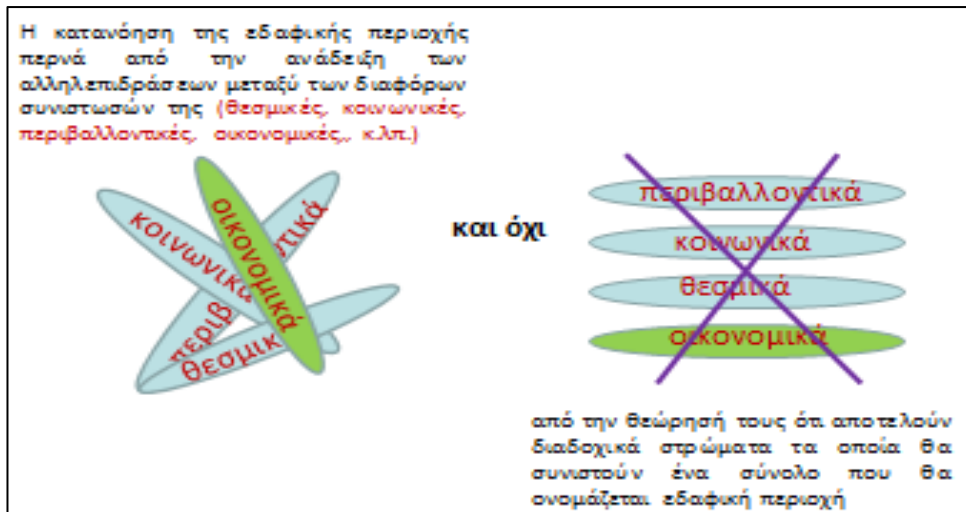
- α) την οργάνωση των δρώντων στο εσωτερικό της και
- β) την κατασκευή ιδιότυπων πόρων.

Η εγγενής φύση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εδαφικής περιοχής

Για την καλύτερη κατανόηση της διαδικασίας κατασκευής και σύστασης της εδαφικής περιοχής θα πρέπει να ανατρέξουμε στο βασικό χαρακτηριστικό της εδαφικής περιοχής που είναι η διπλή φύση της: η υλική φύση (έδαφος, φυσικό περιβάλλον, φυσικοί πόροι, κτίσματα....) και η άυλη (ιδεατή) φύση (η ιστορία, η φήμη, γνώσεις, τεχνογνωσίες, εμπειρίες κτλ). Αυτή η σχέση με το παρελθόν αναγάγει την κληρονομιά σε σημαντικό παράγοντα στη συγκρότηση και στη συνεκτικότητα της εδαφικής περιοχής. Γιατί η κληρονομιά χαρακτηρίζεται από την ίδια ακριβώς διπλή φύση γεγονός που δημιουργεί μια ισχυρή αντιστοιχία:

- υλική με βάση πχ ένα μνημείο και
- ιδεατή με βάση την ιστορία του, την τεχνοτροπία του κτλ).

Επιχειρώντας τη δημιουργία μιας εδαφικής περιοχής ως κοινωνικό κατασκεύασμα είναι δυνατόν να συνδυάσουν οι τοπικοί δρώντες πολλαπλά άυλα και υλικά στοιχεία τα οποία προέρχονται από επίσης πολλαπλά περιβαλλοντικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, θεσμικά, οικονομικά κτλ συστατικά του τόπου. Αυτά τα συστατικά αλληλεπιδρώντας μεταξύ τους ως συνιστώσες της εδαφικής περιοχής, την χρωματίζουν, προσδίδοντας στη διαμόρφωση και στη λειτουργία της ιδιαιτερότητα (ιδιοτυπία) και ταυτότητα. Ο εντοπισμός αυτών των αλληλεπιδράσεων διευκολύνει την κατανόηση της εδαφικής περιοχής.

Ωστόσο, η προσέγγιση της εδαφικής περιοχής δεν βασίζεται στη θεώρηση αυτών των συστατικών ως μια σειρά από διαδοχικά στρώματα τα οποία συνιστούν ένα σύνολο το οποίο θα ονομάζεται εδαφική περιοχή, αλλά αντίθετα μέσα από την αλληλεπίδρασή τους και την συνεισφορά τους.

Διαφορά μεταξύ της έννοιας του χώρου και της έννοιας της εδαφικής περιοχής

Για να κατανοήσουμε την ιδέα της εδαφικής κατασκευής θα πρέπει να διακρίνουμε εξ' αρχής τη διαφορά μεταξύ χώρου και εδαφικής περιοχής. Η έννοια του χώρου δεν έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο, είναι πιο αφηρημένη, χωρίς μια συγκεκριμένη μορφή ούτε όρια. Ή έννοια χώρος έχει οπωσδήποτε μια φυσική συνεκτικότητα ωστόσο αυτή δεν εμφανίζει ιδιαιτερότητες στο οικονομικό επίπεδο ούτε στο κοινωνικο-πολιτιστικό επίπεδο (οικιστικό δίκτυο, οδικό δίκτυο, χρήσεις γης κτλ χωρίς εμφανή όρια). Επιπλέον, η κοινωνία διαδραματίζοντας κεντρικό ρόλο στην δημιουργία του χώρου τον διαφοροποιεί από τον φυσικό χώρο. Γι' αυτό ο Chamussy (1986) τον ορίζει ως ένα χώρο του οποίου οι συνιστώσες κοινωνικές και περιβαλλοντικές είναι αλληλένδετες σ' ένα σύστημα του οποίου η επιστημονική μελέτη δεν είναι δυνατή παρά μόνο μέσω της μελέτης των κοινωνιών που τον σχηματίζουν, δίνοντάς τον την ιδιαιτερότητά του και ένα νόημα. Αυτός ο χώρος χαρακτηρίζεται από τη διάδραση τριών συνιστωσών (Di Meo 1997):

- του αντικειμενικού κόσμου κυριαρχούμενου από στοιχεία συγκεκριμένα και υλικά (οικισμοί, υποδομές, παραγωγικές μονάδες κτλ)
- του κοινωνικού κόσμου, δηλαδή το σύνολο των διαπροσωπικών σχέσεων θεμελιωμένων σε νόμιμους κανόνες,
- του υποκειμενικού κόσμου τον οποίο σχηματίζουν βιωμένα γεγονότα,

Ακριβώς λόγω αυτής της ποικιλομορφίας και του πλούτου που προκαλεί αυτή η συγχώνευση των τριών κόσμων, υιοθετήθηκε η ιδέα ότι ο χώρος δεν αποτελεί ένα απλό υπόβαθρο η απλώς ένα συστατικό αλλά μια ουσιαστική διάσταση της συλλογικής ζωής. Πέρα από την υλική του διάσταση, ο χώρος διαμορφώνει σύνολα τα οποία οφείλουν την ύπαρξή τους στις σχέσεις που υφαίνονται στο εσωτερικό τους όσο και σ' αυτές που αναπτύσσει με τον έξω κόσμο.

Σ' αυτό το χώρο αναδύεται η εδαφική περιοχή συνδυάζοντας κατά τον Claval (2008) ταυτόχρονα, φύση και πολιτισμό, επιφάνεια και δίκτυα, απτή πραγματικότητα και παραστάσεις, δημιούργημα συλλογικό και ατομική εμπειρία, πεδίο δράσης ελεύθερο και παράλληλα διακατεχόμενο. Γι' αυτό το λόγο ο Debarbieux (1999) γράφει ότι η εδαφική περιοχή έγινε προοδευτικά το εννοιολογικό εργαλείο μιας προβληματικής η οποία συνδυάζει συμβολικές πραγματικότητες και χωρικές διαδικασίες από τη μια, και κοινωνικο-συμβολικά κατασκευάσματα από την άλλη. Απ' αυτή την άποψη, η εδαφική περιοχή είναι συχνά, στο εσωτερικό του χώρου, ασυνεχής, φτιαγμένη από γραμμές και σημεία και όχι μια έκταση ερμητικά κλειστή. Πχ η εδαφική περιοχή των αποδήμων είναι ένας κοινωνικός χώρος όπου οι τόποι (κοινότητες) είναι τόποι αναφοράς, εμφανίζει ασυνέχειες χρονικές, χωρικές, ταυτοτικές που βρίσκονται σε συνεχή ανασύνθεση. Σύμφωνα με τον Di Meo (1998) η εδαφική περιοχή είναι πάντα το γόνιμο αποτέλεσμα μιας αμετάβλητης κοινωνικής διαλεκτικής του υλικού και του ιδεατού.

Η διαφορά της έννοιας της εδαφικής περιοχής με την έννοια του χώρου έγκειται επομένως, στο γεγονός ότι κάθε εδαφική περιοχή έχει ένα περιεχόμενο συγκεκριμένο και ουσιαστικό. Πρόκειται όπως προαναφέρθηκε για ένα τμήμα του γεωγραφικού χώρου το οποίο έχει τα δικά του χαρακτηριστικά και επομένως δεν προσομοιάζει με κανένα άλλο. Τα χαρακτηριστικά που ορίζουν και προσδιορίζουν μια εδαφική περιοχή στη μοναδικότητά της αντιστοιχούν γενικώς σε δύο σύνολα: (1) φυσικο-οικονομικά από τη μια και (2) κοινωνικο-πολιτιστικά από την άλλη. Στο φυσικο-οικονομικό επίπεδο, μια εδαφική περιοχή ξεχωρίζει από μια άλλη λόγω της φύσης και της ποσότητας των πόρων που διαθέτει. Αυτοί οι πόροι μπορούν να προέλθουν είτε από το φυσικό περιβάλλον είτε να είναι το αποτέλεσμα μιας κατασκευής ή ανακατασκευής εκ μέρους των ανθρώπων. Στο κοινωνικο-πολιτιστικό επίπεδο, μια εδαφική περιοχή ορίζεται αρχικά από την ανθρώπινη συλλογικότητα – ή την κοινότητα - που ζει σ' αυτήν. Αυτή η ανθρώπινη συλλογικότητα είναι η ίδια διακριτή μέσω της ιστορίας της, των βιωμάτων της, της μνήμης της και του πολιτισμού της.

Με βάση τα παραπάνω, η εδαφική περιοχή στηρίζεται στο χώρο, τον αξιοποιεί αλλά δεν έχει πολλά κοινά σημεία μ' αυτόν. Αν μοιράζεται με το χώρο την φυσική συνοχή αποκλίνει αισθητά με το συγκεκριμένο οικονομικό της περιεχόμενο και ιδιαίτερα με την ισχυρή κοινωνικο-πολιτιστική της διάσταση. Μ' αυτή την έννοια:

« η εδαφική περιοχή, αναφέρεται σε ένα σύστημα κοινών αξιών και σε μια κοινή αίσθηση ταυτότητας και του ανήκειν. Με βάση αυτό το πολύ ισχυρό πολιτιστικό περιεχόμενο, είναι φανερό ότι η εδαφική περιοχή δεν αποτελεί ποτέ ένα εκ των προτέρων δεδομένο, κάτι που υπάρχει ήδη ; είναι αντίθετα ένα προϊόν της ανθρώπινης δράσης, μια κοινωνικο-οικονομική και κοινωνικο-πολιτιστική κατασκευή όσων ζουν σ' αυτό το μέρος και εξελίσσονται. »

Η ιστορική δεδομένη και η νέα κατασκευασμένη εδαφική περιοχή (*territoire*)

Η οικονομική προσέγγιση της έννοιας της εδαφικής περιοχής οδηγεί στο διαχωρισμό της Δεδομένης (ιστορικής) Εδαφικής Περιοχής (ΔΕΠ) και της Κατασκευασμένης Εδαφικής Περιοχής (ΚΕΠ). Η πρώτη συνιστά την ιστορικά διαμορφωμένη και θεσμικά και διοικητικά αναγνωρισμένη επιφάνεια εδάφους, με συγκεκριμένα όρια και σύνορα και με μια ονομασία συχνά ιστορική. Η ΔΕΠ αποτελεί προϊόν μιας ιστορικής δημιουργίας στη διάρκεια της οποίας μια κοινότητα ανθρώπων σε μια ορισμένη γεωγραφική ενότητα, ενταγμένη στο κεντρικό διοικητικό σύστημα της εκάστοτε εξουσίας, ανέπτυξε ιδιαίτερες σχέσεις με το φυσικό περιβάλλον της. Παράλληλα, εξειδικεύτηκε παραγωγικά και επαγγελματικά και δημιούργησε έναν λιγότερο ή περισσότερο διακριτό πολιτισμό με τις γειτονικές αντίστοιχες περιοχές. Η ΔΕΠ αποτελώντας προϊόν της διοικητικής διαίρεσης της εθνικής επικράτειας, επομένως, προϋπάρχει και η ανάλυσή της περιορίζεται σε ότι εντοπίζεται και εξελίσσεται στο εσωτερικό της ιδιαίτερα όσον αφορά τις σχέσεις ιδιοκτησίας, διαχείρισης και εκμετάλλευσης των πόρων. Ως προς τις εξωτερικές της σχέσεις, διερευνάται ο βαθμός διευθέτησης των σχέσεων μεταξύ των διαφόρων κλιμακίων εξουσίας του κράτους. Η ύπαρξη κοινών αγαθών ως συσσωρευτικό αποτέλεσμα της κοινής ιστορίας και διαβίωσης, εμφανίζεται ως ένα πεδίο όπου συνυπάρχουν και επενεργούν ο δημόσιος, ιδιωτικός και κοινωνικός τομέας ανάλογα με την κατανομή μεταξύ τους της κτήσης και της χρήσης αυτών των αγαθών. Αυτή η ιστορική διαδικασία χαρακτηρίστηκε από τη δημιουργία και από την ιδιαίτερη οργάνωση της διαχείρισης και χρήσης-αξιοποίησης των κοινών αγαθών. Εντοπίζεται επομένως, μια ιδιαίτερη σχέση μεταξύ της ατομικής δραστηριοποίησης και της συλλογικής οργάνωσης. Η σχέση αυτή έτεινε να εξασθενήσει κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες με την κυριαρχία του εντατικού αγροτικού παραγωγικού μοντέλου. Πχ στον τομέα της γεωργίας η υιοθέτηση και η εφαρμογή αυτού του μοντέλου δεν είχαν ανάγκη να ενσωματώσουν σ' αυτό το παραγωγικό σύστημα την τοπική αυτοδιοίκηση όσον αφορά τη διαχείριση των πόρων και τη λήψη αποφάσεων. Αντίθετα σήμερα, μια πολιτική εδαφοποίησης των οικογενειακών γεωργικών εκμεταλλεύσεων έχει ανάγκη να αξιοποιήσει όλο και περισσότερο τα κοινά αγαθά (βοσκοτόπια, τοπία, νερό, γαιότοπος), της υλικής και άυλης κληρονομιάς μιας ΔΕΠ. Σ' αυτή την περίπτωση, προκύπτει ότι είναι πλέον απαραίτητη μια νέα συμμαχία/διακυβέρνηση μεταξύ της τοπικής αυτοδιοίκησης και των παραγωγών (γεωργών και κτηνοτρόφων). Στο πλαίσιο μιας τέτοιας συνεργασίας, είναι δυνατόν μια ΔΕΠ να αποτελέσει το χωρικό υπόβαθρο για την κίνηση εδαφοποίησης με επικεφαλής είτε την τοπική αυτοδιοίκηση είτε μια ομάδα δρώντων, με παραγωγικά-οικονομικά κίνητρα υπό τον συντονισμό της τοπικής αυτοδιοίκησης. Στην ίδια περίπτωση, η ΔΕΠ μετατρέπεται από απλό χωρικό υπόβαθρο, σε συντελεστή της εδαφικής ανάπτυξης

Αντίθετα, όπως προαναφέρθηκε, η κατασκευή μιας εδαφικής περιοχής (ΚΕΠ) προσεγγίζεται από την οικονομική διάσταση και ορίζεται ως το *δημιούργημα*

δρώντων και φορέων μέσω μιας διαδικασίας και κινητοποίησης δικτύωσης στις οποίες αυτοί συμμετέχουν και τις οποίες ελέγχουν. Άρα, η βασική διαφορά με την ΔΕΠ έγκειται στο γεγονός ότι η κατασκευασμένη εδαφική περιοχή ορίζεται από μια ομάδα δρώντων και όχι το αντίστροφο όπως στην περίπτωση της ΔΕΠ. Στην περίπτωση της ΚΕΠ, πρόκειται επομένως, για την πρωτοβουλία μιας ομάδας δρώντων-παραγωγών ή επιχειρηματιών οι οποίοι διατηρούν ισχυρό το αίσθημα του «ανήκειν» σε μια περιοχή τύπου ΔΕΠ ή σε ένα τμήμα της (κοινότητα, ομάδα κοινοτήτων, ζώνη) με διακριτή ταυτότητα. Αυτοί οι δεσμοί σημαίνουν ότι μια τέτοια ομάδα αποτελεί μέρος μιας πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία σε συνδυασμό με το χωρικό κεφάλαιο¹⁶ που μπορεί να κινητοποιήσει η ίδια (πρόσβαση στους πόρους με χωρική διάσταση όπως ο γαιότοπος, γνώση της χρήσης του χώρου κτλ) μπορεί να στηρίξει την κατασκευή ιδιότυπων εδαφικών πόρων. Το εξωγενές στοιχείο στην περίπτωση αυτή και το οποίο τους διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας είναι ότι αυτοί οι δρώντες έχουν νωρίτερα πρόσβαση σε μια ιδιαίτερη πληροφόρηση σχετικά με το ενδιαφέρον της αγοράς για τους πόρους που διαθέτει η περιοχή τους. Αυτό τους επιτρέπει να επιχειρήσουν πρώτοι την ανάδειξη και αξιοποίηση αυτών των πόρων. Οι δρώντες αυτοί, στηριζόμενοι στους δεσμούς με την περιοχή τους, τους κινητοποιούν και τους ενισχύουν ταυτόχρονα, μέσα από τη διαδικασία κατασκευής του πόρου. Πρόκειται στην πραγματικότητα για την ένταξη του πόρου σε μια διαδικασία αγκύρωσης στον τόπο. Αυτοί οι δρώντες ελέγχοντας αυτή τη διαδικασία με τον ίδιο τρόπο που η τοπική αυτοδιοίκηση ελέγχει πολιτικά και διοικητικά τη δική της εδαφική περιοχή (βλέπε επικράτεια), οικοδομούν τελικά (πάντα από οικονομικής άποψης) τη δική τους εδαφική περιοχή.

Οι παραπάνω ορισμοί διαχωρίζουν επομένως, τις δύο μορφές εδαφικών περιοχών. Ωστόσο, φαίνεται ότι και στις δύο περιπτώσεις, η προσέγγιση της εδαφικής περιοχής από οικονομικής άποψης, αφορά πάντα μια διαδικασία εδαφοποίησης (ένταξης στην περιοχή) των πόρων και των δρώντων. Η αγκύρωση στο χώρο όπου λαμβάνει χώρα αυτή η πρωτοβουλία και η προσπάθεια συντονισμού της, δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την εδαφοποίηση μιας τέτοιας κίνησης. Όμως, η βασική διαφορά μεταξύ της ΔΕΠ και της ΚΕΠ έγκειται στο γεγονός ότι στην πρώτη εξασφαλίζεται μεν ο έλεγχος στα υλικά και άυλα συστατικά του πόρου όταν αυτά προέρχονται από την φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής και αποτελούν μέρος των κοινών αγαθών αλλά δύσκολα η οργάνωση και η αποτελεσματικότητα στο επιχειρηματικό επίπεδο. Αντίθετα, η ΚΕΠ δημιουργεί μια ομάδα καλά πληροφορημένων επιχειρηματιών μπορεί να λειτουργήσει πολύ πιο αποτελεσματικά στον τομέα της επιχειρηματικότητας βλέπε της ενεργοποίησης του πόρου ως προς την αγορά. Απλά,

---

¹⁶ Η έννοια του χωρικού κεφαλαίου ορίζεται ως το σύνολο των χωρικών πόρων, υλικών (κατοικία, οδικό δίκτυο...), άυλων (τηλεπικοινωνίες) και ιδεατών (το σύνολο των δεξιοτήτων, των επιθυμιών για ένα αντικείμενο του χώρου (ένα τοπίο, ένα μνημείο, η πλατεία) αλλά και η φαντασία για το χώρο μέσω ενός συνόλου κληρονομημένων εικόνων, αξιών, μνήμης και οραμάτων, που οφείλει να κινητοποιήσει ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων στην καθημερινή τους ζωή ώστε να συνεχίσουν τις δράσεις τους, να αναπτύξουν στρατηγικές και να εξασφαλίσουν πρόσβαση σε άλλα κοινωνικά αγαθά (οικονομικό, κοινωνικό κα πολιτιστικό κεφάλαιο (Lussault, 2003)

είναι συχνά αναγκαία η αναζήτηση εκ μέρους της ομάδας των δρώντων, ενός τρόπου πρόσβασης στα κοινά αγαθά και στην φυσική και πολιτιστική κληρονομιά όταν αυτή δεν ανήκει μόνο στον ιδιωτικό τομέα. Από τα παραπάνω προκύπτει τελικά ότι μεταξύ μιας ΔΕΠ και μιας ΚΕΠ μπορεί να αναπτυχθούν λιγότερες ή περισσότερες σχέσεις ανάλογα με τον βαθμό ένταξης των στόχων της ΚΕΠ στο στρατηγικό σχέδιο της ΔΕΠ, και της συμβατότητάς τους με την αρχή της αειφορικής διαχείρισης των κοινών αγαθών, της διατήρησης της κληρονομιάς κτλ. Σ' αυτό το νέο πλαίσιο, ο υπαιθριακός Δήμος είναι ανάγκη τελικά, να γνωρίζει τους πόρους που διαθέτει, το επίπεδο ανάδειξής τους και τις δυνατότητες ενεργοποίησής τους. Αυτή η προϋπόθεση είναι σημαντική γιατί του επιτρέπει να αξιολογήσει και στη συνέχεια να επιλέξει ποιους πόρους μπορεί να αξιοποιήσει ο ίδιος, σε ποιες αντίστοιχες πρωτοβουλίες τοπικών ομάδων επιχειρηματιών θα απαιτήσει την συμμετοχή του και για ποιες θα στηρίξει τις ομάδες αυτές να τις αναλάβουν οι ίδιοι. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση η τοπική αυτοδιοίκηση θα πρέπει να είναι σε θέση να εξασφαλίζει την αξιοποίηση των τοπικών πόρων και των κοινών αγαθών που συνδέονται μ' αυτούς ταυτόχρονα με την αναπαραγωγή τους.

Το πλαίσιο ανάδυσης και η διαδικασία οικοδόμησης της εδαφικής περιοχής:

Η εδαφική περιοχή υπόβαθρο των πόρων που διαθέτει, αυτό-οργανώνεται, γεγονός που προϋποθέτει την εκκίνηση μιας διαδικασίας **θεσμικής εκμάθησης**. Ενταγμένοι για δεκαετίες σε ένα μοντέλο κάθετης ενσωμάτωσης (οικονομικής, κοινωνικο-πολιτιστικής κτλ), η τοπική κοινωνία και οι δρώντες της πρέπει να μάθουν να οργανώνονται οριζόντια και να κατασκευάζουν τους πόρους τους. Στην αρχή, η νέα εδαφική περιοχή αποτελεί απλά το γεωγραφικό υπόβαθρο των οικονομικών δραστηριοτήτων αλλά στη συνέχεια αποκτά μια διάσταση κοινωνικο-πολιτιστική η οποία διαδραματίζει ένα ρόλο κεντρικό στη δημιουργία οριζόντιων δεσμών μεταξύ των δρώντων αλλά και στην αναπτυξιακή διαδικασία. Εντοπίζεται εδώ μια μεγάλη αλλαγή στις τοπικές στρατηγικές: ενώ μέχρι σήμερα αυτές στόχευαν στην κάθετη ενσωμάτωση μιας περιοχής στην περιφερειακή οικονομία, η εδαφική ανάπτυξη προϋποθέτει και βασίζεται στις τοπικές οριζόντιες ενσωματώσεις διαφόρων δρώντων και δικτύων.

Οι δρώντες και η συνεργασία

Η διαδικασία αυτή ξεκινά από ένα τοπικό σύστημα δρώντων πριν επιχειρηθεί η ιδιοτυποποίηση των πόρων.

Το τοπικό σύστημα δρώντων βασίζεται σε μια δυναμική η οποία αξιοποιεί την αποτελεσματικότητα των μη αποκλειστικά εμπορευματοποιημένων σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων με στόχο να αξιοποιήσουν τα πλούτη που διαθέτουν (σχέσεις συγγενικές, γειτονίας, πολιτιστικές κτλ)

- οι δρώντες
  - αξιοποιούν μια κοινή πολιτιστική βάση (ανήκουν στην ίδια κοινότητα),
  - έχουν κοινές εμπειρίες γύρω από την παραγωγή, την επιχειρηματικότητα κτλ

- έχουν θεσμική εγγύτητα (ανήκουν στην ίδια πολιτισμική κοινότητα, στον ίδιο συνεταιρισμό, κλάδο - πχ ξύλου, τουρισμό- ή/και πολιτιστικό σύλλογο) που ευνοεί τη συνεργασία και την αλληλεγγύη στις διάφορες φάσεις εντοπισμού, ανάδειξης και ενεργοποίησης των τοπικών πόρων,
- η συνεργασία αυτή οδηγεί στην ανάγκη συντονισμού μεταξύ των δρώντων.
  - Βλέπε συνεργασίες και μορφές συντονισμού στο πρόγραμμα Lactimed.

Οι σχέσεις συνεργασίας και συντονισμού που δημιουργούνται στο εσωτερικό μιας εδαφικής περιοχής μεταξύ επιχειρήσεων των δρώντων δεν προέρχονται μόνο από την αγορά αλλά επηρεάζονται και από προκαπιταλιστικές αξίες της τοπικής κοινωνίας (αλληλεγγύη, αμοιβαιότητα κτλ). Αυτές οι αξίες ενσωματώνονται στο εσωτερικό αυτών των σχέσεων συνεργασίας και συντονισμού που οικοδομούνται κατά τη διαδικασία εδαφοποίησης (αγκύρωσης) της παραγωγής, επικυρώνονται από τις ίδιες τις πρακτικές και ανανεώνονται από τις εδαφικές δυναμικές. Η σημασία των προκαπιταλιστικών αυτών σχέσεων είναι σημαντική γιατί αυτές επιτρέπουν τη συμβολή της πολιτιστικής ιδιαιτερότητας των δρώντων θεωρούμενοι εδώ ως φορείς αξιών (αμοιβαιότητα, ισότητα...) στην κινητοποίηση και συνεργασία των μελών της ίδιας της ομάδας δρώντων ή των μελών μιας τοπικής κοινωνίας.

Εδαφοποίηση-Αγκύρωση

Αν η κίνηση της συνεργασίας και του συντονισμού αποτελεί την έκφραση της ενισχυόμενης τοπικής εξουσίας και της οργανωμένης παρέμβασης, η δεύτερη κίνηση χωρίς την οποία η προηγούμενη δεν θα είχε νόημα είναι αυτή της εδαφοποίησης και της αγκύρωσης. Κληρονομιά, γνώσεις, τεχνογνωσίες, δίκτυα αλλά και αρχές και αξίες όπως αειφορία, αλληλεγγύη, αμοιβαιότητα κτλ, συνδυάζονται στο πλαίσιο ενός αναπτυξιακού σχεδίου με τρόπο ώστε τα αποτελέσματα ως προς την οργάνωση και την ανάδειξη ιδιότυπων πόρων, να είναι καινοτομικά και διακριτά. Αυτή η προσπάθεια συμπεριλαμβανομένων και των δρώντων και των εταίρων που συμμετέχουν, δημιουργούν όπως προαναφέρθηκε, **δυναμικές εδαφοποίησης**. Η επιχειρησιακή στήριξη της εδαφοποίησης περνά μέσα από την διαμόρφωση τοπικών στρατηγικών και δράσεων οι οποίες ενισχύουν την **αγκύρωση** στην περιοχή των παραγωγικών δραστηριοτήτων ή των προσφερόμενων υπηρεσιών (τουρισμός).

Η αγκύρωση: οριζόντια προσπάθεια ένταξης σε ένα τοπικό παραγωγικό σύστημα όλων των ιδιότυπων στοιχείων ενός πόρου (κληρονομιά, πρακτικές, τοπία, κτλ).

Αυτή η οριζόντια παρέμβαση στο εσωτερικό μιας εδαφικής περιοχής ακολουθεί την αντίθετη κατεύθυνση σε σχέση με τη μέχρι σήμερα ακολουθούμενη κάθετη (κλαδική) προσέγγιση. Η τελευταία ως γνωστό οργανώνει τη δράση (δημόσια ή μιας ομάδας) στο εσωτερικό ενός κλειστού τομέα δραστηριοτήτων ενός κλάδου (πρώτη ύλη, μεταποίηση, εμπορία...).

Άρα η εδαφοποίηση στοχεύει στην ιδιοποίηση ενός πόρου και κατ' επέκταση μιας περιοχής, η οποία προσλαμβάνει ταυτόχρονα διαφορετικές μορφές: οικονομική

αλλά και συμβολική (η αίσθηση του ανήκειν). Σε κάθε περίπτωση, η εδαφοποίηση προκύπτει από ένα σύνολο διαδικασιών που αναλαμβάνονται από συστήματα δρώντων και φορέων, από δημόσιες και κοινωνικές οργανώσεις κτλ.. Καθοριστικό ρόλο στις διαδικασίες αυτές διαδραματίζει η συλλογικότητα ως προς τα ζητήματα οργάνωσης και συντονισμού των εταιρών που εμπλέκονται αλλά και διαχείρισης των κοινών αγαθών και της κληρονομιάς ως στοιχεία που ενσωματώνονται στην ιδιοτυποποίηση των εδαφικών πόρων.

Ο μηχανισμός της εδαφοποίησης βασίζεται στην αρχή της ιδιοποίησης των **ενεργοποιητών**¹⁷, δηλαδή των μέσων που θα επιτρέψουν την αναζήτηση ή/και κατασκευή ενός πόρου της εδαφικής περιοχής ο οποίος με τη σειρά του, της επιτρέπει να διαφοροποιηθεί από τη γειτονική περιοχή αντί να ανταγωνισθεί μαζί της στη βάση κοινότυπων παραγωγών. Γι' αυτό το λόγο αποτελεί μια καινοτομία.

Την δυναμική αυτής της διαδικασίας ερμηνεύει όπως προαναφέρθηκε, η έννοια της **εδαφικότητας**: δηλαδή το σύνολο των σχέσεων που διατηρεί και ελέγχει μια κοινωνία όχι μόνο στο εσωτερικό της αλλά και με τον έξω κόσμο με τη βοήθεια ενδιάμεσων δρώντων, με στόχο να ικανοποιήσει τις ανάγκες της στην προοπτική απόκτησης μιας μεγαλύτερης δυνατής αυτονομίας.

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, αυτό το φαινόμενο της εδαφοποίησης της ανάπτυξης γεννά την **εδαφική περιοχή**, έννοια την οποία οι ερευνητές εστιάζουν στον **εδαφικό πόρο** από την πλευρά της οικονομικής ανάπτυξης (Pecaueur, 2006). Ο όρος εδαφικός προσδιορίζει τη στενή σχέση και άρθρωση (αγκύρωση) μεταξύ πόρου και περιοχής.

Γ. Οι εδαφικοί πόροι

α. Η έννοια του εδαφικού πόρου

Όπως και η εδαφική περιοχή οι εδαφικοί πόροι δεν προϋπάρχουν, οικοδομούνται. Η έννοια του εδαφικού πόρου επιτρέπει το πέρασμα από μια «στατική» ανάγνωση της σύνδεσης μεταξύ παραγωγής και μιας περιοχής, σε μια ανάλυση προσανατολισμένη προς την αναζήτηση της αξιοποίησης της εδαφικής περιοχής. Η έννοια της εδαφικής περιοχής διευκολύνει αυτό το πέρασμα γιατί ενσωματώνει τη διάσταση της κοινωνικής κατασκευής στο εσωτερικό ενός αναπτυξιακού σχεδίου¹⁸.

Η ετυμολογία της λέξης πόρος αναφέρεται στο *πέρασμα*, στο *άνοιγμα*. Μεταφορικά σημαίνει ένας τρόπος ή ένα μέσο για να επιτευχθεί ένας στόχος. Σήμερα συνδέεται επίσης με την έννοια της «πηγής πλούτου». Υπάρχουν διαφορετικοί ορισμοί ανάλογα με τους τομείς: υλικά μέσα ή το ανθρώπινο δυναμικό που διαθέτει μια χώρα, μια περιφέρεια, μια κοινότητα, χρηματοδοτικά μέσα που διαθέτει ένα άτομο, μια επιχείρηση, ικανότητες, δυνατότητες διαθέσιμες, αποθέματα, τρόποι που επιτρέπουν την έξοδο από (ή τη βελτίωση) μια (ς) δύσκολη (ς) κατάσταση (ς).

¹⁷ Αφορά τη δράση η οποία οδηγεί στη δημιουργία ενός πόρου στην εικονική του μορφή (Pecaueur, 2006). Το πέρασμα από την εικονική μορφή σε μια ενεονή κατάσταση προϋποθέτει μια στόχευση εκ μέρους των δρώντων οι οποίοι κινητοποιούνται για να αναδείξουν και να κατασκευάσουν τον ενεροποιητή του πόρου. Ο πόρος δεν είναι επομένως ένας ενεροποιητής, γίνεται μέσω μιας διαδικασίας ενεροποίησης. Ενεροποιητές είναι οι απόδημοι, ένα δίκτυο τοπικών εμπόρων, ένα παλιό αρχοντικό στην είσοδο του χωριού ή της κωμόπολης που μετατρέπεται σε εκθεσιακό χώρο κτλ. Αυτοί οι ενεργοποιητές είναι ιδιότυποι λόγω των ιδιαίτερων δεσμών με τον τόπο.

¹⁸ http://theses.univ-lyon2.fr/documents/getpart.php?id=lyon2.2010.praly_c&part=229411

Η έννοια των πόρων αναπτύχθηκε από γεωγράφους και οικονομολόγους που ασχολούνται με την ανάπτυξη. Το 1980, στο βιβλίο του, που ονομάζεται "Πόροι και Εξουσία», ο Claude Raffestin αναφέρει ότι διάφορα φυσικά υλικά γίνονται πόροι μόνο όταν οι άνθρωποι αποδίδουν σ' αυτά ιδιότητες. Ο ορισμός που δίνεται από τον Roger Brunet βρίσκεται στην ίδια κατεύθυνση (Brunet και al., 1993): ο πόρος σημαίνει την ικανότητα ενός ατόμου ή μιας ομάδας να πραγματοποιήσει μια ενέργεια, για τη δημιουργία πλούτου. Έτσι, ένας πόρος υπάρχει μόνο εάν είναι (ή γίνει) γνωστός, αναδεδειγμένος και εκμεταλλεύσιμος, και εάν οι άνθρωποι του αποδίδουν αξία χρήσης¹⁹. Για τους ειδικούς της τοπικής ανάπτυξης, ο όρος πόρος αναφέρεται σε άυλους παράγοντες ανταγωνιστικότητας που εξηγούν την ανάπτυξη ορισμένων εδαφικών περιοχών. Πιο πρόσφατες εργασίες για τα ποιοτικά γεωργικά προϊόντα διατροφής και την εδαφική ανάπτυξη, έχουν επενδύσει στην έννοια των πόρων με στόχο την αύξηση της αξίας και τη διαφοροποίηση μιας εδαφικής περιοχής ή/και προϊόντων. Οι πόροι μπορεί να είναι διαφορετικής φύσης: της κληρονομιάς (Berard et al., 2006), πολιτιστικοί (Bleton-Ruget, 2004), φυσικοί (Camagni et al., 2004) και συνήθως **ένας συνδυασμός αυτών** (Vandecandelaere, 2002) .

Η σύνθεση αυτών των προσεγγίσεων οδήγησε τους ερευνητές του Ινστιτούτου Γεωγραφίας των Άλπεων, γύρω από τους Pecqueur Bernard και Hervé Gumuchian, να αναπτύξουν την έννοια των **εδαφικών πόρων**. Την ορίζουν ως :

ένα «κατασκευασμένο χαρακτηριστικό μιας ιδιότυπης εδαφικής περιοχής σε μια όμως προοπτική ανάπτυξης» (Gumuchian και Pecqueur, 2007).

Η έννοια αυτή έχει τα εξής κύρια χαρακτηριστικά.

- α) της θέσης και της τοπικής αγκύρωσης όσων στοιχείων του πόρου σχετίζονται με την ιστορία του τόπου, τις τοπικές γνώσεις, και τέλος
- β) όσα στοιχεία σχετίζονται με την ίδια τη διαδικασία κατασκευής των εδαφικών πόρων και αφορούν περισσότερο την ενεργοποίηση των τοπικών παραγόντων, το συντονισμό τους και τις συγκρούσεις.

Οριζόμενη κατ' αυτόν τον τρόπο η έννοια του πόρου εγγράφεται σε μια συστημική πολυπλοκότητα, δηλαδή, προκύπτει από μια συνέργεια των τοπικών πόρων όπως αυτοί συνδυάζονται στο εσωτερικό του εδαφικού σχεδίου ανάπτυξης.

Στην προσπάθεια να καταλήξουμε σε ένα ακόμη πιο επιχειρησιακό ορισμό του εδαφικού πόρου, μπορούμε να θεωρήσουμε ως πόρο κάθε υλικό (ένα προϊόν πχ) ή άυλο (μια τεχνογνωσία, μια πολιτιστική κληρονομιά κτλ) αντικείμενο, του οποίου η αξία αναγνωρίζεται τοπικά και το οποίο μπορεί εξ' αυτού του γεγονότος να αποτελέσει αντικείμενο μιας ατομικής ή συλλογικής αξιοποίησης. Ορισμένα μπορεί να είναι κοινότυπα (βουνό, τα αδιάφορα αγροτρόφιμα όπως γάλα, κρέας...). Άλλα να είναι ιδιότυπα λόγω είτε των τρόπων παραγωγής τους (τυριά, χαλβάς) ή των ιδιοτήτων τους (κρόκος Κοζάνης) είτε της ισχυρής διάδρασης με την εδαφική περιοχή και με την ιστορία των δρώντων (πχ Μοναστήρια Μετεώρων, η παράδοση του

¹⁹ Πιο συγκεκριμένα « η αξία την οποία μια κοινωνία ή ένα άτομο αποδίδει σε ένα στοιχείο οδηγεί στο να θεωρηθεί αυτό ως ένας πόρος » Vergnolle Mainar (2006)

ημινομαδισμού του Ασπροποτάμου). Στην πρώτη περίπτωση το κοινότυπο βουνό μπορεί να μετατραπεί σε ιδιότυπο πόρο αν αξιοποιηθεί πχ ως χιονοδρομικός σταθμός ή για την παραγωγή ενέργειας αξιοποιώντας πχ ένα καταρράκτη.

Ωστόσο, θα πρέπει να γίνει σαφές ότι στο πλαίσιο μιας εδαφικής περιοχής, ένας πόρος δεν περιορίζεται σε «ένα προϊόν και σε μια χρήση». Η έννοια του πόρου είναι εγκάρσια (οριζόντια): επεκτείνεται σε κάθε τομέα δραστηριοτήτων (γεωργία, βιοτεχνία, βιομηχανία κτλ) και αφορά τόσο τα υλικά αντικείμενα όσο και τις άυλες συνιστώσες της εδαφικής περιοχής. Ο πόρος είναι δηλαδή, συστημικής φύσης, συντίθεται από ένα σύνολο συνδεδεμένων αντικειμένων υλικών και άυλων: έτσι σε ένα προϊόν «τυρί» μπορούν να συνδεθούν ιδιαίτερες τεχνολογίες, πολιτιστικές παραδόσεις, μια γαστρονομική παράδοση κτλ., το καθένα αποτελώντας αντικείμενο διαφορετικών και συμπληρωματικών αξιοποιήσεων με διαφορετικές χρήσεις. Ενεργοποίηση ενός πόρου σημαίνει άρα, δημιουργία δεσμών συμπληρωματικότητας και συνεργιών στο πλαίσιο μιας ποικιλίας δυνητικά προσφερόμενων αξιοποιήσεων. Όμως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι πόροι δεν είναι αιώνιοι. Μπορούν να εξαντληθούν λόγω της ενεργοποίησής τους από τους δρώντες. Μπορούν να ευτελισθούν και να χάσουν την ιδιοτυπία τους.

β. Κοινότυποι και ιδιότυποι πόροι

Η ικανότητα του συστήματος της εδαφικής περιοχής να διατηρήσει και να αναπαράγει την ιδιοτυπία της βασίζεται στους δικούς της πόρους. Σύμφωνα με τους Colletis και Pecqueur (1993 και 2004), αυτό το χαρακτηριστικό συνδέεται με τους ιδιότυπους πόρους οι οποίοι δεν υπάρχουν παρά μόνο μέσω της συμμετοχής τους σε ιδιαίτερες παραγωγικές διαδικασίες. Σύμφωνα με τους ίδιους συγγραφείς, ο βασικός παράγοντας διαφοροποίησης των χώρων δεν προκύπτει ούτε από τη σχετική τιμή των παραγωγικών συντελεστών ούτε από το κόστος μεταφοράς αλλά από τη δυνητική προσφορά ενεργοποιητών (βλέπε σελ 35) ή ιδιότυπων πόρων. Πχ δεν έχει σημασία το κόστος παραγωγής ενός προϊόντος όσο η δυνατότητα, εφόσον αναδειχθεί και εγγυηθεί η αξία του, να ενεργοποιηθεί έτσι ώστε να βρει τον καταναλωτή ο οποίος θα αναγνωρίσει αυτή την αξία και θα την ανταμείψει.

Κάθε διαδικασία κατασκευής εδαφικών πόρων αφορά στην πραγματικότητα, το πέρασμα από τους κοινότυπους στους ιδιότυπους πόρους. Οι **κοινότυποι πόροι** είναι δυνητικοί και ενεργοποιήσιμοι με βάση την αποδοτικότητα. Αυτοί υφίστανται σε μια περιοχή ως πρώτη ύλη η οποία όμως υπάρχει και σε άλλες περιοχές και την τιμή τους την καθορίζει η ίδια η αγορά στη βάση της προσφοράς και της ζήτησης. Εξ' ου και η σημασία της αποδοτικότητας στην περίπτωση αυτή. Άρα, η ανταγωνιστικότητα βασίζεται εδώ στη δυνατότητα μαζικής παραγωγής και **μείωσης του κόστους παραγωγής**.

Οι **ιδιότυποι πόροι** δεν υπάρχουν, κατασκευάζονται. Προκύπτουν από μια μακράιωνη ιστορία, από μια συσσώρευση γνώσεων και από μια γνωσιακή συλλογική μάθηση η οποία θα πρέπει να αναδειχθεί και να αξιοποιηθεί μέσω μιας διαδικασίας.

Η διαδικασία αυτή βασίζεται σε:

- κοινότυπους πόρους που διαθέτει μια περιοχή ή σε
- πόρους που βρίσκονται κρυμμένοι ή σε λανθάνουσα κατάσταση.

Οι ιδιότυποι πόροι ενσωματώνοντας άυλα στοιχεία, υφίστανται μόνο σε “εικονική κατάσταση” και επομένως, δεν μπορεί να μεταβιβαστούν. Πχ στην περίπτωση ενός προϊόντος (το υλικό μέρος) που παράγουν οι μοναχοί ενός μοναστηριού δημιουργείται μια εικονική κατάσταση με την ενσωμάτωση γνώσεων και τεχνογνωσίας αιώνων αλλά και της φήμης ότι το μοναστήρι αποτελεί ένα τόπο διατήρησης της παράδοσης. Αυτή η παράδοση γνώσεων και τεχνογνωσιών που συνδέεται με το συγκεκριμένο τόπο και μοναστήρι δεν μπορεί να μεταφερθεί.

Η εξασφάλιση της ιδιοτυπίας βασίζεται άρα και σε μη αναπαραγώγιμες γνώσεις, οι οποίες δεν είναι εύκολο να υπάρξουν αλλού ή να αντιγραφούν. Στο γεγονός αυτό μπορεί να βασισθεί η ανταγωνιστικότητά τους γιατί η χρήση και ενσωμάτωση τέτοιων γνώσεων ή/και τεχνογνωσιών αγκυρωμένων σε μια εδαφική περιοχή για την κατασκευή των πόρων προσδίδει μια **διακριτότητα** σ’ αυτούς τους πόρους.

Κατά τη διαδικασία ιδιοτυποποίησης του πόρου σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν επομένως, οι δεσμοί με το χώρο οι οποίοι επιτρέπουν **την αγκύρωση των πόρων στο χώρο**. Οι δεσμοί αυτοί στηρίζονται και ενισχύονται με την ενσωμάτωση στους πόρους ιδιότυπων στοιχείων και ενεργοποιητών που προσφέρει:

- η ιστορία,
- η ταυτότητα
- η συσσωρευμένη γνώση, η τεχνογνωσία και η εμπειρία ενός τόπου (πχ η οργάνωση –διαχείριση του ποιμενικού συστήματος)
- τα χαρακτηριστικά ενός γαιότοπου (αμπελότοπος, βοσκότοπος κτλ).

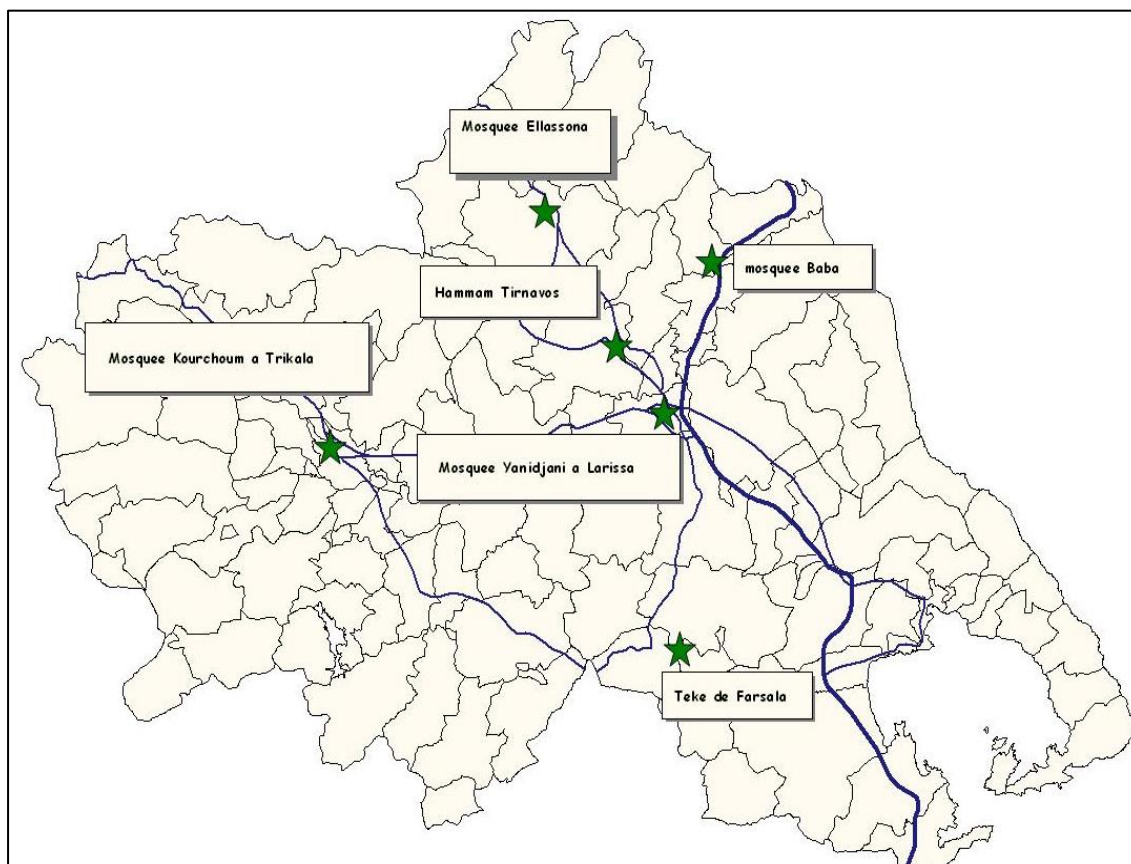
Τέλος, η ιδιοτυπία για να είναι λειτουργική θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη:

- τις προσδοκίες της κοινωνίας οι οποίες εστιάζονται στη σύζευξη της ποιότητας με την παράδοση, τη φύση και γενικότερα την ύπαιθρο ως πλαίσιο ζωής (ποιμενικό σύστημα, γάλα, τυρί),
- τη συμβολή στην προστασία της φύσης και της βιοποικιλότητας (διατήρηση παραγωγικών συστημάτων Υψηλής Φυσικής Αξίας,
- τη διατήρηση της ζωής στην ύπαιθρο (απασχόληση, προσέλκυση νέων κτλ)

Η βασική διαφορά μεταξύ κοινότυπου και ιδιότυπου πόρου βρίσκεται στην ευκολία ή δυσκολία μεταφοράς του πόρου. Πχ ένας κοινότυπος πόρος όπως η πρώτη ύλη ή το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, είναι ολοκληρωτικά μεταφέρσιμη με βάση μια ανταλλακτική αξία την οποία ορίζει η αγορά και η οποία ορίζεται από μια προσφορά και ζήτηση ποσοτικού χαρακτήρα. Αντίθετα, ο ιδιότυπος πόρος δεν υπάρχει παρά μόνο σε εικονική κατάσταση (το κάστρο του Φαναρίου ως σύμβολο της βυζαντινής

περιόδου, η κληρονομημένη εξειδίκευση του Μουζακίου στην επεξεργασία του ξύλου) και γι' αυτό δεν μπορεί να μεταφερθεί (Colletis και Pesqueur, 1993). Στις περιπτώσεις αυτές οι ενεργοποιητές που προκύπτουν παρουσιάζουν ένα κόστος μη αναστρέψιμο το οποίο οι δρώντες ορίζουν ως κόστος ειδικής χρήσης (εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό στο έπιπλο ή τεχνίτες κατασκευής τσουκαλιών στο Φανάρι).

Ένα παράδειγμα κατασκευασμένου πόρου είναι αυτό των οθωμανικών μνημείων της Θεσσαλίας. Μέχρι χθες ο πόρος αυτός ήταν όχι μόνο χωρίς χρήση και αξία αλλά και τα υλικά του στοιχεία σε συνεχή υποβάθμιση. Σήμερα, το πλήθος, η διασπορά και η θέση αυτών των μνημείων στο εσωτερικό της Θεσσαλίας επιτρέπουν μέσω της ένταξης σε μια διαδρομή την ανάδειξή τους ως ένα σύνολο στοιχείων τα οποία φέρουν τα χαρακτηριστικά μιας αρχιτεκτονικής, μιας τεχνοτροπίας με βυζαντινές ρίζες και μιας κατασκευής με τοπικά οικοδομικά υλικά την οποία αναλαμβάνουν τοπικοί μάστορες. Πχ ο τεκές των Φαρσάλων περιβάλλεται από κτίσματα που φανερώνουν τη μορφή, τη λειτουργία και την διάταξη που είχαν αυτά τους περασμένους αιώνες, ως υποστατικά ενός μεγάλου αγροκτήματος. Στην περίπτωση αυτή ο ενεργοποιητής του πόρου είναι η τουριστική δραστηριότητα και η ιδιοτυπία του αφορά την οικοδόμηση στενών σχέσεων μεταξύ των άμεσα ενδιαφερόμενων τούρκων τουριστών (βλέπε τον χάρτη που ακολουθεί)²⁰.

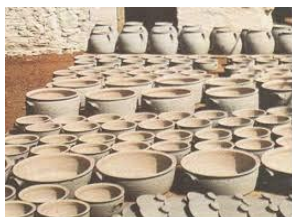

Θέση οθωμανικών μνημείων τα οποία υφίστανται σήμερα στη Θεσσαλία

²⁰ Μεταπτυχιακή εργασία φοιτητών του DYNSTAR (2005-2006)

Αν προσεγγίσουμε τον εδαφικό πόρο όχι μόνο ως κάτι που ήδη έχει οικοδομηθεί αλλά και ως ένα πόρο αναγνωρισμένο αλλά μη αξιοποιημένο ή ακόμη και ως πόρο ο οποίος κινητοποιείται ασυνείδητα από τους δρώντες, τότε έχουμε ανάγκη από ένα ακόμη πιο περιεκτικό ορισμό της έννοιας. Ένα τέτοιο ορισμό της έννοιας των εδαφικών πόρων προτείνει ο Federica Corrado (2004) : *"ο εδαφικός πόρος αντιπροσωπεύει την ανακάλυψη και την επικαιροποίηση (πραγμάτωση) της λανθάνουσας αξίας της εδαφικής περιοχής από ένα τμήμα μιας ανθρώπινης κοινωνίας που την αναγνωρίζει και την ερμηνεύει ως τέτοια, στο πλαίσιο ενός σχεδίου τοπικής ανάπτυξης*». Αυτή η αποδοχή είναι σημαντική γιατί ενσωματώνει τη δυναμική διάσταση της «κατασκευασιμότητας» του πόρου. Θα χρησιμοποιήσουμε επομένως, το επίθετο «εδαφικός» με την έννοια ότι **ο πόρος προκύπτει από τη σχέση μεταξύ μιας ζώνης παραγωγής και της εδαφικής περιοχής**. Είναι, επομένως, ιδιότυπος ο πόρος γιατί εξαρτάται ταυτόχρονα από τα χαρακτηριστικά αυτών των δεσμών και από την αναγνώριση και την αξιοποίηση του τοπικού παραγωγικού συστήματος (πχ το ποιμενικό παραγωγικό σύστημα, καλλιέργεια αρωματικών φυτών κτλ). Σε κάθε περίπτωση ο εδαφικός πόρος αποτελεί πηγή νέων εισροών (πολιτιστικών, κληρονομιάς, γνώσεων, τεχνογνωσιών, πρακτικών κτλ) για να μετατραπεί ένα προϊόν σε ιδιότυπο.

Πρέπει επομένως, να γίνει κατανοητή η διαδικασία της αναγνώρισης και της αξιοποίησης των τοπικών πόρων από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Σ' αυτό το σημείο είναι ενδιαφέρον να αξιοποιηθεί το έργο της Leila Kebir (2004) για την οποία ο πόρος είναι ένα μετα-σύστημα, το οποίο συσχετίζει ένα αντικείμενο (τεχνογνωσία, πρώτη ύλη, τεχνούργημα) με ένα σύστημα παραγωγικό που παράγει ένα αγαθό ή μια υπηρεσία. Πρόκειται για ένα μετα-σύστημα στο βαθμό που προέρχεται από το συνδυασμό δύο συστημάτων που προϋπάρχουν: του αντικειμένου και του παραγωγικού συστήματος (ή των κανόνων που το εφαρμόζουν). «Η σχέση συστήματος παραγωγής/ αντικειμένου εγκαθιδρύεται όταν μια πρόθεση παραγωγής από μια ομάδα δρώντων προβάλλεται επάνω σε ένα αντικείμενο (γνώσεις, δεξιότητες, μεταλλεύματα, κτίριο, μνημείο κλπ).

Το παράδειγμα της αξιοποίησης της τέχνης κατασκευής τσουκαλιών (αντικείμενο) είναι ενδεικτικό για τη σχέση με τον πόρο. Από τη μια υπάρχει το σύστημα του αντικειμένου (τεχνίτες, πρώτη ύλη, εργαλεία, φούρνος, τεχνογνωσία κτλ). Από την άλλη, το σύστημα που θα το παράγει και για το οποίο θα κινητοποιηθούν τοπικοί δρώντες (σύλλογος, τεχνίτες κτλ) και το σύστημα υπηρεσιών (εκπαίδευση, ένταξη σε τουριστική διαδρομή) που θα το ενεργοποιήσει στην αγορά. Και τα δύο απαιτούν την οριζόντια δικτύωση των εμπλεκόμενων δρώντων και φορέων και στη συνέχεια την ένταξη σε υπερτοπικά δίκτυα προβολής, εμπορίας ή προσέλκυσης επισκεπτών.

Η περίπτωση του κάστρου Φαναρίου αποτελεί ακόμη ένα παράδειγμα όπου ο πόρος είναι ένα μετα-σύστημα το οποίο συσχετίζει ένα αντικείμενο: το κάστρο με μια υπηρεσία. Αποτελώντας μια οντότητα (ένα κάστρο είναι ένα κάστρο), το αντικείμενο γίνεται πόρος, δηλαδή όταν εισαχθεί για να ενεργοποιηθεί στο πλαίσιο, για παράδειγμα, του τουριστικού συστήματος υπηρεσιών (ένα κάστρο είναι ένα αξιόλογο και ελκυστικό κτίριο). Στο πλαίσιο αυτό, ο πόρος είναι σχεσιακός, δεν

υπήρχε πριν. Αποτελεί ένα κατασκεύασμα τοποθετημένο στο χρόνο και στο χώρο." (Kebir, 2006).

Έτσι, η φάση της προβολής μιας στόχευσης παραγωγικής ή αξιοποίησης, επάνω σε ένα αντικείμενο, σε σχέση με ένα δεδομένο σύστημα παραγωγής ή παροχής υπηρεσιών, αποτελεί τη φάση αναγνώρισης και άρα της κατασκευής του πόρου. Το σχετικό ερώτημα μπορεί να τεθεί για μια σειρά από παραδείγματα πόρων:

- με ποιο παραγωγικό σύστημα μπορεί να αξιοποιηθεί η φήμη των οσπρίων του Ελληνόπυργου ή της ποιμενικής κτηνοτροφίας της Πίνδου;
- Πως μπορεί να αξιοποιηθεί περαιτέρω η κληρονομιά του Μουζακίου στην επεξεργασία του ξύλου;
- Ποιο σύστημα υπηρεσιών μπορεί να αξιοποιήσει τη «βυζαντινότητα» της περιοχής Φαναρίου;

Η απάντηση συνδέεται με την ικανότητα μιας περιοχής να υπερκεράσει τα εντατικά παραγωγικά συστήματα ή τουριστικές υπηρεσίες οργανωμένες από ξένες μεγάλες εταιρείες και να οργανώσει τοπικά συστήματα αγκυρωμένα στην περιοχή και ικανά να προσδώσουν μεγαλύτερη αξία και διακρίττητα στον πόρο και στο τελικό προϊόν (αγαθό ή υπηρεσία)

Στην περίπτωση αυτή, η διαδικασία πρέπει να ενεργοποιεί:

- μια τεχνική ή τρόπους οργάνωσης για τη συγκεκριμένη άρθρωση μεταξύ του αντικειμένου και του παραγωγικού συστήματος (πρόβλεψη σχετικά με τη μορφή της εκμετάλλευσης). Πως θα συνδεθεί και με ποια «ειδική» τουριστική αγορά ή βιοτεχνική παραγωγή τσουκαλιού;
- μια ομάδα δρώντων και τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται για να συντονίσουν τη σχέση αντικείμενο/παραγωγικού συστήματος (σύλλογοι, δίκτυα, δημόσιοι φορείς)/ Ποιοι θα αναλάβουν αυτή τη δράση και με ποια μορφή (βλέπε παράδειγμα Ελληνόπυργου και Lactimed).
- μια εδαφική περιοχή η οποία αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο ο πόρος εγγράφεται στο χρόνο και στο χώρο (κλίμακες που εμπλέκονται – κοινότητα, Δήμος, Περιφέρεια κέντρο -, προέλευση ενδιαφερόμενων μερών, κατανομή και ιστορικό βάθος των συστατικών του πόρου στο χώρο κλπ). Πχ βλέπε φορείς και

δρώντες των μικρών γαλακτοκομικών περιοχών Lactimed και άλλοι φορείς που εμπλέκονται στην γαλακτοκομική αλυσίδα έμμεσα και άμεσα.

Η διαδικασία της αναγνώρισης και της αξιοποίησης των πόρων μπορεί να οδηγήσει στην εμφάνιση νέων εδαφικών περιοχών μέσου σχεδίου, οι οποίες να μην αντιστοιχούν κατ' ανάγκην στην κλίμακα ενός υφιστάμενου συστήματος παραγωγής (πχ το πεδινό εντατικό γεωργικό παραγωγικό σύστημα ενός Δήμου). Αυτό μπορεί να συμβεί αν μια ομάδα δρώντων (συναθροισμένη γύρω από μια ισχυρή εδαφική ταυτότητα ή μια κοινή επιχειρηματική προσέγγιση) αποφασίσει να αξιοποιήσει ένα συγκεκριμένο χώρο μιας ζώνης παραγωγής. Για παράδειγμα, στο εσωτερικό μιας τέτοιας ευρύτερης ζώνης όπου λειτουργεί ένα εντατικό παραγωγικό σύστημα οσπρίων, μια ομάδα παραγωγών περιορίζει την έκταση παραγωγής σε μια ορισμένη γεωργική επιφάνεια που αντιστοιχεί στα όρια ενός γαιότοπου (πχ όσπρια σε περιοχές παραποτάμιες ή ημιορεινές). Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για μια ενίσχυση της αγκύρωσης με την εισαγωγή ενός επιπλέον στοιχείου-δεσμού (τα χαρακτηριστικά ενός γαιότοπου, τοπικός σπόρος, παραδοσιακές τεχνικές κτλ). Ένας τέτοιος προσδιορισμός των εδαφικών πόρων μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική παραγωγική αναδιάρθρωση στο εσωτερικό της ζώνης²¹.

Συμπέρασμα

Η έννοια του εδαφικού πόρου ξεπερνά την έννοια της ελκυστικότητας (τι μπορεί να προσελκύσει η περιοχή μας από τον έξω κόσμο ;) και συμβάλλει στην ανάπτυξη της έννοιας της ιδιοτυπίας (τι μπορεί από την γεωγραφία της περιοχής να αξιοδοτήσει μια πρωτότυπη παραγωγή ;). Όμως, η ιδιοτυπία του πόρου ή/και της εδαφικής περιοχής δεν είναι δεδομένη: προκύπτει από μια διαδικασία ιδιοτυποποίησης: ορισμός και αναγνώριση των τρόπων παραγωγής σε σύνδεση με την εδαφική περιοχή (πχ ένα ΠΟΠ). Η ιδιοτυποποίηση βασίζεται επίσης στην αναγνώριση των συμβολικών αξιών (πχ τα Μετέωρα είναι ελκυστικά για τους Σέρβους λόγω το ότι αποτέλεσαν βασικό τμήμα της αυτοκρατορίας του Στέφανου Ντουσάν στα μέσα του 14^{ου} αιώνα). Το Φανάρι αποτελεί σύμβολο μιας βυζαντινής περιόδου ξεχωριστής για τη Θεσσαλία. Για να δημιουργηθούν οι συνθήκες ιδιοτυποποίησης θα πρέπει το πλαίσιο της περιοχής, η ιστορία και ο πολιτισμός του τόπου, η συσσωρευμένη τεχνογνωσία αλλά ακόμη και τα τοπία να συνιστούν ένα σύνολο το οποίο τροποποιεί άμεσα την αξία της τοπικής παραγωγής (αγαθών ή/και υπηρεσιών). Γι' αυτό το λόγο η περιοχή χρειάζεται να εντοπίσει, αρθρώσει και αναδείξει το κρυμμένο ή το λανθάνον σχετικό δυναμικό της.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο πόρος είναι σχετικός με το χωρικό και χρονικό πλαίσιο στο οποίο γεννήθηκε. Ο πόρος μιας δεδομένης στιγμής και μιας συγκεκριμένης εδαφικής περιοχής δεν είναι ο ίδιος σε μια άλλη στιγμή και σε άλλους τόπους. Για παράδειγμα, τα στοιχεία ευθραστότητας (ανάγλυφο, κλίμα,

²¹ Αυτό θα μπορούσε να αμφισβητήσει την υφιστάμενη ισορροπία λειτουργίας μιας περιοχής παραγωγής, και ως εκ τούτου, να προκαλέσει συγκρούσεις και αντιρρήσεις για το σχέδιο από τους εκπροσώπους του παλιού τρόπου λειτουργίας (όσοι πχ δεν εντάσσονται στα όρια του γαιότοπου).

τοπίο κτλ) των ορεινών περιοχών με μικρό υψόμετρο προσεγγίζονται σήμερα θετικά. Η αυξανόμενη ζήτηση εκ μέρους της κοινωνίας όσον αφορά την κατανάλωση αυτών των χώρων προσδίδει νέες αξίες σ' αυτές τις περιοχές, τα ίδια αντικείμενα (μειονεκτήματα) μετατρέπονται σε πόρους (τοπία, εικόνες κτλ). Οι εδαφικοί πόροι για να δανεισθούμε την έκφραση του Resqueur «καρφώνονται» στον τόπο. Οι τοπικές ιδιοτυπίες, ο τοπικός πολιτισμός αλλά και το πνεύμα του τόπου εξηγούν την αγκύρωση του πόρου στην εδαφική περιοχή²².

γ. Σχέση εδαφικής περιοχής, πόρων και κληρονομιάς

Η κληρονομιά και εδαφική περιοχή έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό ότι προσδίδουν νόημα και αξία σε αντικείμενα συμμετέχοντας στην ανάδυση ενός κοινού χώρου όπου μια ομάδα δρώντων αναγνωρίζεται και δημιουργείται. Τα υλικά ή άυλα κληρονομημένα στοιχεία, ανακαλυπτόμενα εκ νέου και αξιοποιούμενα συμβάλλουν στη σηματοδότηση του κοινωνικού χώρου, δίνοντάς τον ένα νόημα, δημιουργώντας ή ενισχύοντας συλλογικές πρακτικές και κατ' επέκταση, στη δημιουργία εδαφικών περιοχών. Αυτές οι περιοχές διαμορφώνουν αυτούς που ζουν στο εσωτερικό τους, ενισχύουν τις υπάρχουσες εξουσίες πάνω σε βάσεις πολιτιστικές ταυτόχρονα επιλεγμένες και συμβολικές (Peron, 2001). Αυτή η δυναμική εξελισσόμενη μακροχρόνια, συμβάλλει ώστε κληρονομιά και εδαφική περιοχή να αναφέρονται στο χρόνο και στη μνήμη. Αυτή την κοινή σχέση με το χρόνο τη συναντά κανείς επίσης και στους δεσμούς που δημιουργούν (κληρονομιά και εδαφική περιοχή) με το χώρο.

Ο ρόλος της Κληρονομιάς στην ιδιοτυπία και στην αγκύρωση του πόρου

Προσπαθώντας να ορίσουμε τους ιδιότυπους πόρους με βάση την εδαφική προσέγγιση, πρέπει να εντοπίσουμε αυτό που αποτελεί την δύναμη των εδαφικών περιοχών. Μ' αυτή την έννοια, οι ιδιότυποι πόροι αποτελούν ένα σύνολο κοινών στοιχείων και είναι οι θεμελιωτές της ικανότητας των δρώντων να δώσουν μια συντονισμένη απάντηση στα προβλήματα που συναντούν. Αυτή η μορφή πόρου, κατασκευασμένη και αγκυρωμένη τοπικά, διακρίνεται όπως ήδη αναφέρθηκε, από τους κοινότυπους πόρους (πχ μια πρώτη ύλη, ένα βουνό) των οποίων η δυναμική απαντά περισσότερο στα κριτήρια μιας κλασικής οπτικής της οικονομίας. Δεδομένοι για την εδαφική περιοχή, οι κοινότυποι πόροι ανήκουν στην σφαίρα της εξωγενούς καινοτομίας (κάποια εξωτερική επιχείρηση μπορεί να τους αξιοποιήσει με δικής της εισαγόμενη τεχνολογία και τεχνογνωσία). Όμως, η εδαφική περιοχή, ως σύστημα ανοιχτό, δεν είναι απομονωμένη από αυτό το εξωτερικό πλαίσιο (εξωτερικό περιβάλλον) το οποίο μάλιστα συνιστά πηγή καινοτομίας. Η καινοτομία αυτή θα εκφρασθεί μέσα από την ικανότητα των τοπικών δρώντων να αξιοποιήσουν αυτό το

²² Hadiou Lamara, « Les deux piliers de la construction territoriale : coordination des acteurs et ressources territoriales », *Développement durable et territoires*, Varia (2004-2010), mis en ligne le 07 juillet 2009, consulté le 05 février 2017. URL : <http://developpementdurable.revues.org/8208> ; DOI : 10.4000/developpementdurable.8208

περιβάλλον και να ενεργοποιήσουν στην αγορά, τους αγκυρωμένους και ιδιότυπους πόρους. Αυτή η ενεργοποίηση (τοποθέτηση στην αγορά) θα γίνει με τρόπο ο οποίος να εξασφαλίζει την εγγύηση των όποιων ποιοτικών ισχυρισμών (ενσωμάτωση κληρονομιάς, εκτατικό παραγωγικό σύστημα κτλ) αλλά και την αναγνώρισή τους από τους καταναλωτές.

Επομένως, η αγκύρωση των πόρων και των προϊόντων που κινητοποιούνται στο χρόνο και στο χώρο αποτελεί ένα στρατηγικό διακύβευμα της οικονομικής ανάπτυξης. Μέσα σε μερικές δεκαετίες η κληρονομιά απέκτησε μια λειτουργία στην ανάπτυξη, ένα καθεστώς πόρου. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να αγνοείται ότι πέρα από το οικονομικό ενδιαφέρον, η κινητοποίηση της κληρονομιάς ως πόρος μιας εδαφικής περιοχής βρίσκεται σε διάδραση με μια κοινωνικο-πολιτιστική διάσταση:

η παράδοση επειδή ακριβώς αναφέρεται στην κληρονομιά, δημιουργεί την προσωπικότητα της εδαφικής περιοχής (J.-P. Guerin 2001).

Για να κατανοηθεί καλύτερα η διαδικασία οικοδόμησης της εδαφικής περιοχής πρέπει να προσμετρηθεί ο ρόλος της κληρονομιάς ως ένα ισχυρό στοιχείο που παρεμβαίνει σ' αυτή την ίδια τη διαδικασία. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κληρονομιά χαρακτηρίζεται από μια συλλογική διάσταση (πχ μια παραδοσιακή τοπική γνώση και τεχνογνωσία για την παρασκευή τυροκομικών προϊόντων όπως οι κασσερίες του Ασπροποτάμου). Τέτοια συλλογική διάσταση δεν διαθέτουν ωστόσο όλοι οι ιδιότυποι πόροι (πχ η φήμη για την ποιότητα του νερού μιας πηγής δεν σχετίζεται με την τοπική κοινωνία και τον πολιτισμό της αλλά με φυσικά κριτήρια).

Όπως ήδη έχει προαναφερθεί, η κατασκευή της εδαφικής περιοχής στηρίζεται στην υλική (το έδαφος, το φυσικό περιβάλλον, κτίσματα κτλ) και ιδεατή (η ιστορία, η φήμη κτλ) φύση της. Άρα υπάρχει ισχυρή αντιστοιχία με την κληρονομιά εφόσον και αυτή χαρακτηρίζεται από την ίδια ακριβώς διπλή φύση: υλική με βάση πχ ένα μνημείο και ιδεατή με βάση την ιστορία του, την τεχνοτροπία του κτλ. Αυτή η αντιστοιχία ενισχύει σημαντικά τη διαδικασία κατασκευής αλλά και τη διάρκεια μιας εδαφικής περιοχής.

Στο εσωτερικό μιας τέτοιας εδαφικής περιοχής, η κληρονομιά διαδραματίζει επομένως, καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία κατασκευής ιδιότυπων εδαφικών πόρων στην οποία εισάγεται με προοπτική αξιοποίησης. Επειδή οι πόροι έχουν κατασκευασθεί διαχρονικά προσομοιάζουν με την εδαφική κληρονομιά (πχ αντιστοιχία και εξέλιξη του γαλακτοκομικού πόρου και της κληρονομιάς σχετικής με την παραγωγή τυριών στην περιοχή Ασπροποτάμου). Άρα, η εισαγωγή σήμερα της μεταβλητής «κληρονομιά» στο σχεδιασμό εδαφικών πόρων σημαίνει στην πραγματικότητα την παραγωγή μιας κληρονομιάς για το μέλλον (πχ η αξιοποίηση της γαλακτοκομικής παράδοσης του Μετσόβου το 1960 για την παραγωγή του τυριού «Μετσοβόνε» συνέβαλλε ώστε αυτό το προϊόν να μετατραπεί σε παραδοσιακό 50 χρόνια αργότερα (σήμερα). Επίσης, η αξιοποίηση της παραδοσιακής εξειδίκευσης του Μουζακίου στο ξύλο για την επέκταση σε νέους τομείς εξειδίκευσης, αλλά και

της κοινής ταυτότητας για συνεργασίες, θα δημιουργήσει επίσης την σχετική κληρονομιά του μέλλοντος για την περιοχή.

Η εδαφική περιοχή αντλεί τη δύναμή της από το γεγονός ότι διαθέτοντας τους δικούς της κοινότυπους πόρους μπορεί να τους μετατρέψει σε εδαφικούς και ιδιότυπους (να τους αγκυρώσει στο χώρο) αναδεικνύοντας τους δεσμούς των υλικών και άυλων χαρακτηριστικών τους με την κληρονομιά. Η κατασκευή τους αποτελεί αντικείμενο μιας κοινωνικής δημιουργίας και ενσωματώνει την διαδικασία «**κληρονομοποίησης**» η οποία οδηγεί στη ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ χώρου, κληρονομιάς και πόρων και άρα στην «**ιδιοτυποποίηση**» των τελευταίων. Το γεγονός αυτό συνιστά τη δύναμη της εδαφικής περιοχής γιατί στο τέλος, ιδιοτυποποιείται και αυτή ή ίδια.

Η διαδικασία της κληρονομοποίησης

Το διακύβευμα των αναπτυξιακών στρατηγικών των εδαφικών περιοχών είναι να αναζητηθεί αυτό που θα αποτελέσει το ταυτοποιήσιμο δυναμικό μιας εδαφικής περιοχής το οποίο θα μπορούσαμε να ονομάσουμε κληρονομιά. Ωστόσο οι μηχανισμοί ενεργοποίησης αυτού του δυναμικού παραμένουν θολοί γιατί αποτελούν μια κεντρική πηγή πολυπλοκότητας συνδέοντας οικονομικά και κοινωνικο-πολιτιστικά διακυβεύματα²³.

Σ' αυτό το πλαίσιο και με βάση μια οπτική αξιοποίησης, ο ιδιότυπος πόρος μπορεί να εξομοιωθεί με ένα κεφάλαιο. Σύμφωνα με τους L. Kebir και O. Crevoisier (2004) « ανάλογα με την κληρονομιά που άφησε διαχρονικά, η λειτουργία της οικονομίας (ως αποτύπωμα στην εδαφική περιοχή), η ανάπτυξη θα μπορούσε να ακολουθήσει διαφορετικές πορείες, αλλά θα προσδιοριζόταν από την ύπαρξη ενός αριθμού αντικειμένων. Το ζήτημα που τίθεται επομένως, αφορά την ενεργοποίηση ενός τέτοιου αποθέματος, και σε μια πρώτη φάση, την ικανότητα να αναδυθεί το ένα παρά το άλλο από τα υπάρχοντα αντικείμενα.

Όποια και αν είναι η φύση του πόρου, αυτός είναι ένα έργο, το αποτέλεσμα κατασκευαστικών ενεργειών, άρα δεν υπάρχει από μόνος του. Πχ ο βιολογικός κόσμος δεν είναι ένας πόρος από μόνος του αλλά μπορεί να γίνει πόρος όταν ενσωματωθεί σε μια κατασκευή της κοινωνίας (παραγωγική διαδικασία πχ βιολογικών προϊόντων). Άρα ο πόρος είναι πάντα επινοημένος, ακόμη και μετά την ανακάλυψή του (πχ τα υψηλά βουνά ως τουριστικό κοίτασμα) (Levy και Lussault, 2003).

Οι ιδιότυποι πόροι, παρότι αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της εδαφικής περιοχής και της καθημερινότητας των πολιτών και συχνά εμπλέκονται άμεσα στην οικονομική δραστηριότητα, χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι η ύπαρξή τους είναι εικονική. Άρα ο πόρος είναι σχετικός (Brunet, Ferras, Thery, 1992) **δεν φέρει ο ίδιος αξία αλλά**

---

²³ Σύμφωνα με το GREMI, οι κληρονομημένοι φυσικοί, ιστορικοί και κοινωνικο-πολιτιστικοί πόροι μπορούν όσο και η πρόοδος των τεχνικών, να γεννήσουν νέες μορφές τοπικής ανάπτυξης (Maillat et Matteacciolo, 2004).

η χρήση του. Όμως, αυτή η αξία χρήσης του εξαρτάται από την κοινωνικοποίησή του, από την ιδιοποίησή του από τους δρώντες και από τις διαδράσεις τους στο εσωτερικό της περιοχής. Η διαδικασία ανάδυσης πόρων μ' αυτά τα χαρακτηριστικά, εξαρτάται επομένως, στενά από την ικανότητα καινοτομίας και ανακάλυψης πόρων. Αυτό σημαίνει ότι, ό, τι αποτελεί ή θα αποτελέσει πόρο θα εξαρτηθεί όχι μόνο από την αρχική και μελλοντική διαθέσιμη «προϊκα» αλλά επίσης από τις στοχεύσεις και αντιλήψεις των δρώντων (Kebir και Crenoisier, 2004). Όπως αναφέρουν οι V. Peyrache-Gadeau και B. Pecqueur, η εκ νέου αξιολόγηση των ιδιότυπων πόρων χρησιμοποιεί «ποικίλες διαδικασίες μέσω των οποίων μια τοπική κοινωνία, ένα περιβάλλον οργανώνεται για να εξετάσει εκ νέου τη συλλογική αξία που προσδίδεται στον πόρο» (Peyrache-Gadeau και B. Pecqueur). Το παράδειγμα του προϊόντος ενός γαιοτόπου είναι ενδεικτικό: ενώ υφίσταται εκ των προτέρων ως γη παραγωγής αγροτικών προϊόντων, αποτελεί χώρο (φορέα) με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (εδαφολογικά, μικροκλίμα) αλλά και προβολής και χρήσης τοπικών τεχνογνωσιών (τεχνικές παραγωγής ή μεταποίησης, διαχείριση του χώρου κτλ.) ενσωματώνοντας μια προστιθέμενη αξία καθαρά εδαφικής προέλευσης. Η νέα συλλογική αξία θα ήταν να ενταχθεί αυτός ο γαιοτόπος σε ένα παραγωγικό σύστημα ικανό να απαντήσει στις προσδοκίες των καταναλωτών.

Σ' αυτό το πλαίσιο, υπογραμμίζεται η βαθιά αλλαγή την οποία επιχειρεί το πέρασμα ενός πόρου από μια κατάσταση ιδιότυπη και εικονική σε μια κατάσταση ανάδυσης και άμεσα κινητοποιήσιμης για σκοπούς εμπορικούς. Σ' αυτή τη διαδικασία είναι σημαντική η συμβολή και άρα ο τρόπος χρησιμοποίησης της κληρονομιάς. Η εδαφική περιοχή και η κληρονομιά συνιστούν μια δεξαμενή από την οποία οι δρώντες αντλούν τα υλικά (εδαφολογικά χαρακτηριστικά, τοπία, μνημεία, προϊόντα) και άυλα (ιστορία, πολιτισμό, τεχνογνωσία) μέσα για την ιδιοποίηση και την ανάδειξη των πόρων.

Για να επιτευχθεί ένα τέτοιος στόχος, και σύμφωνα με την οικονομική προσέγγιση της εδαφικής ανάπτυξης η διαδικασία της *κληρονομοποίησης* μπορεί να προσφέρει ενεργοποιητικά στοιχεία τα οποία ιδιοποιούνται και αξιοποιούνται από μια ορισμένη κατηγορία δρώντων. Πρόκειται για μη εμπορεύσιμα στοιχεία που συμμετέχουν στη δημιουργία πόρων (πχ η χρησιμοποίηση ενός παλιού αρχοντικού για την έκθεση τοπικών προϊόντων ή της ιστορίας ενός μνημείου για την προσέλκυση επισκεπτών κτλ).

Στο πλαίσιο μιας τέτοιας σχέσης κληρονομιάς και πόρων επιδιώκεται η κατασκευή μιας ταυτότητας γύρω από προϊόντα, τοπία, τεχνογνωσία και κτίσματα και μιας εικόνας που συντίθεται από στοιχεία προερχόμενα από το παρελθόν αλλά και από το παρόν (σύνδεση του σημερινού χώρου με σημαντικά ιστορικά γεγονότα, αειφορικές παλιές πρακτικές διαχείρισης της φύσης και του εδάφους κτλ). Αυτή η σχέση και τα ιδιότυπα συστατικά του πόρου θα τροφοδοτήσουν τα εργαλεία επίσημης αναγνώρισης (πιστοποίηση), από τρίτους (Label, ΠΟΠ) αλλά και από τοπικά

συστήματα εγγύησης (Συμμετοχικό Σύστημα Εγγύησης) των εδαφικών ιδιοτυπιών, συμβάλλοντας μ' αυτό τον τρόπο, στη διακριτότητα των πόρων.

Η διαδικασία κληρονομοποίησης θεμελιώνεται στη διάρκεια μιας πρώτης χρονικής περιόδου ανάδυσης και αναγνώρισης του πόρου η οποία καλείται **περίοδος ανάδειξης**. Κατά την περίοδο αυτή η οποία συμπεριλαμβάνεται στη διαδικασία ενεργοποίησης του πόρου (όχι του τελικού προϊόντος), αυτός αποσπάται από μια κοινότυπη (ή σχεδόν κοινότυπη) κατάσταση, και αποκτά μια κοινωνική αναγνωσιμότητα (ελληνική φέτα => Θεσσαλική Φέτα => Φέτα Παλαμά). Το γεγονός αυτό επιτρέπει να προσεγγίσουμε την κληρονομιά ταυτόχρονα, ως εδαφικό πόρο και ως εργαλείο εδαφικής ανάπτυξης : από τη μια, συντελεστής οικονομικής ανάπτυξης, και από την άλλη, ιδρυτικό στοιχείο της τοπικής κοινωνικο-πολιτιστικής δυναμικής η οποία εγγράφεται στην ιστορία της τοπικής κοινότητας. Πως γίνεται αυτή η απόσπαση από την κοινότυπη κατάσταση, ποια βήματα πρέπει να ακολουθηθούν;

Η ιδιότητα του πόρου να αποτελεί πάντα ένα μέσο για τη δημιουργία πλούτου, προσδίδει στην κληρονομιά αυτόν τον νέο δυναμικό ρόλο ο οποίος όμως διαδραματίζεται ταυτόχρονα στον εμπορευματικό και μη εμπορευματικό τομέα.

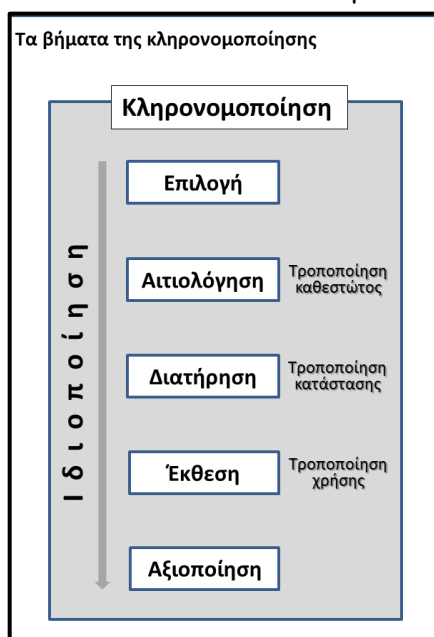
Συνεπώς, η σημασία της κληρονομιάς δεν περιορίζεται στην εμπορευματική της αξιοποίηση, αντίθετα, επεκτείνεται στην εξασφάλιση επιπλέον διαφορετικών λειτουργιών στη διαδικασία οικοδόμησης μιας εδαφικής περιοχής.

Όπως συμβαίνει με τον πόρο και την εδαφική περιοχή, η κληρονομιά δεν υπάρχει εκ των προτέρων (Leniaud αναφέρεται από τον Di Méo, 1994). Και τα τρία αποτελούν αντικείμενο μιας κοινωνικής κατασκευής οικοδομημένης μέσω μιας **χρήσης** η οποία τα προσδίδει ένα νόημα. Για τον Di Méo, « ο χώρος γίνεται εδαφική περιοχή και το αντικείμενο (πχ κάστρο) κληρονομιά όταν ενταχθούν σε μια κοινωνική σχέση επικοινωνίας » (Raffestin, 1980). Η επιλογή και η ένταξη του αντικειμένου στο καθεστώς της κληρονομιάς συνδέεται επομένως περισσότερο με τη διαδικασία που εγκαθιδρύεται παρά με το εσωτερικό καθεστώς του αντικειμένου. Στην περίπτωση ενός αντικειμένου κληρονομιάς όπως τα τσουκάλια του Φαναρίου, η συμβατότητά του με τον εδαφικό πόρο είναι ότι και αυτό το αντικείμενο συνδέεται με ένα σύστημα (η δυναμική της κληρονομιάς) μέσω της διαδικασίας κληρονομοποίησης. Άρα η ένταξη της κληρονομιάς στον πόρο εγγράφεται σε μια διαδικασία σχεσιακή μεταξύ του αντικειμένου και ενός παραγωγικού συστήματος (Kebir, 2004) (η συνεργασία του τοπικού συλλόγου, των τεχνητών, του Δήμο κτλ για την παραγωγή χάρη σε μια ιδιαίτερη τεχνογνωσία εκτός του βιομηχανικού πλαισίου).

Είναι επομένως, δυνατόν με βάση τα παραπάνω να υπάρξουν παράλληλες διαδικασίες ανάδυσης αυτών των αντικειμένων (κληρονομιάς και πόρου). Στην προκειμένη περίπτωση η διαδικασία της κληρονομοποίησης (ή η αγκύρωση της κληρονομιάς) μπορεί να επιχειρηθεί με μια σειρά από βήματα τα οποία λαμβάνουν

χώρα με βάση όχι μια γραμμική αλλά μια επαναλαμβανόμενη διαδικασία όπου η πρόοδος του κάθε βήματος προσδιορίζει την πρόοδο του επόμενου.

- μια διαδικασία κατασκευής ξεκινά αμέσως μόλις τα αντικείμενα επιλεγθούν υπό το φως των δυναμικών που περιέχουν. Όπως υπογραμμίζει ο Pierre-Antoine Landel, αυτή η επίδειξη μπορεί να αποτελέσει μια στιγμή ανακάλυψης όπως κατά τη διάρκεια αρχαιολογικών ανασκαφών (Landel, 2004).
- Η αιτιολόγηση επιτρέπει στη συνέχεια την επανατοποθέτηση του αντικείμενου στο πλαίσιο του. Ως εκ τούτου, κατά τη μετάβαση στο επόμενο βήμα, το αντικείμενο είναι κατασκευασμένο, εξελίσσεται υπό την επίδραση των ανταλλαγών και τη σύγκριση των αναπαραστάσεων, αλλάζοντας έτσι την κατάστασή του (FAURE, 2000). Πχ το κάστρο του Φαναρίου από απλό μνημείο γίνεται στοιχείο της βυζαντινής ιστορίας του τόπου και όχι αόριστα, της βυζαντινής περιόδου γενικότερα όπως το εγκλωβίζουν οι αρχαιολόγοι.
- Αυτή η σκέψη οδηγεί στη διατήρηση του αγαθού ταυτόχρονα με την αξία και τη σημασία που έχουν αποδοθεί σε αυτό. Καλύπτει την διατήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση. Παρομοιάζεται επομένως, με "όλες τις ενέργειες ή τις διαδικασίες που αποσκοπούν στη διασφάλιση των χαρακτηριστικών στοιχείων ενός

πολιτιστικού πόρου ώστε να διατηρηθεί η πολιτιστική κληρονομιά. Μπορεί να αφορά την αποκατάσταση ένα φούρνου ή μιας εκκλησίας, για παράδειγμα, όπου ενυπάρχει εδώ σε μεγάλο βαθμό η ιδέα της μεταβίβασης. Μια ενέργεια όπως η αποκατάσταση, στη συνέχεια, εγείρει ερωτήματα σχετικά με την αλλαγή της κατάστασης την οποία συνεπάγεται.

- Στη συνέχεια, η έκθεσή τους παρέχει τα μέσα για να παρουσιασθεί το αγαθό στο κοινό προσφέροντάς το κοινωνική αναγνώριση (Laplante 1992). Είναι η στιγμή της σύνδεσης με τον τουρισμό. Μια παράσταση, μια ερμηνευτική διαδρομή ή φωτισμός ενός κάστρου μπορεί να

αποτελέσουν εργαλεία στην υπηρεσία αυτής της έκθεσης. Η αλλαγή της χρήσης που προκύπτει αποφέρει πρόσθετη αξία στο αντικείμενο που θα είναι υψηλότερη από την αρχική αξία του.

Το ζήτημα της αναπαραγωγής της κληρονομιάς

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι η κληρονομιά ως κεφάλαιο και ως αξία μιας τοπικής κοινωνίας και της περιοχής της θα πρέπει να διαφυλαχθεί, αναπαραχθεί και εμπλουτισθεί. Αυτός είναι ο πρωταρχικός στόχος των τοπικών δρώντων ώστε αυτή η κληρονομιά να μην ευτελισθεί ή αντιγραφεί. Επομένως, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι η διαδικασία της κληρονομοποίησης ξεχωρίζει από τη διαδικασία εμπορευματοποίησης γιατί διακρίνει αυτό το οποίο έχει νόημα για τους δρώντες και

όχι μόνο για την αγορά. Πχ η βούληση του Πολιτιστικού Συλλόγου Φαναρίου να αναβιώσει την βιοτεχνία παραγωγής τσουκαλιών ξεπερνά τον απλό εμπορευματικό στόχο, αποτελεί ταυτόχρονα μια πρωτοβουλία διάσωσης και ανάδειξης ενός συστατικού της κληρονομιάς της κοινότητας. Η κληρονομοποίηση γίνεται προς όφελος των «κληρονόμων» (πχ τοπικός πληθυσμός) και όχι των εξωτερικών ατόμων (όπως οι τουρίστες). Πολλαπλά ερωτήματα τίθενται ωστόσο: ποιος επιλέγει; Με βάση ποια ενδιαφέροντα; Με ποιες διαδικασίες; Προκύπτει πίσω από όλες αυτές τις ερωτήσεις η ικανότητα της κληρονομιάς να δώσει ένα νόημα για την κοινότητα. Για την αποφυγή συγκρούσεων αλλά και μη συμμετοχικότητας θα πρέπει να αποφεύγεται ο εκ των άνω ορισμός του τρόπου κληρονομοποίησης. Πχ σε μια διαδικασία ΠΟΠ, η διαμόρφωση εκ των κάτω των προδιαγραφών είναι σημαντική γιατί επιτρέπει τους παραγωγούς και δρώντες να αναρωτηθούν για το τι τους συνδέει και για να συνειδητοποιήσουν τα παραδοσιακά και ταυτοτικά στοιχεία τα οποία θα πρέπει να διαχειρισθούν με τρόπο αειφορικό για να τα διατηρήσουν. Άρα, η διαδικασία εμπορευματοποίησης είναι ανεξάρτητη από την κίνηση κληρονομοποίησης.

Οι λειτουργίες της κληρονομιάς:

A) η συμβολή της στην ιδιοτυποποίηση της ίδιας της εδαφικής περιοχής. Μια τοπική κοινωνία ή ομάδα δρώντων για να προτείνει μια εικόνα για την περιοχή της θα ανατρέξει, αναγκαστικά στην κληρονομιά της, χρησιμοποιώντας σημεία αναφοράς και κώδικες που επιτρέπουν στους ανθρώπους να την αναγνωρίζουν. Ενεργοποιημένη και ενταγμένη στην τοπική οικονομία, η κληρονομιά αντανακλάται εκ νέου στις σχέσεις της τοπικής κοινωνίας με το χώρο της και γίνεται μέρος της πραγματικότητας στην οποία θα οικοδομηθεί ο φαντασιακός χώρος των καταναλωτών. Διαφορετικό αποτέλεσμα υπάρχει όταν η ανάδειξη του κάστρου Φαναρίου περιορίζεται στο ίδιο το κτίσμα ως βυζαντινό μουσείο και άλλο αν το μνημείο ενταχθεί στον πόρο «Βυζαντινό Φανάρι» και η ανάδειξη επεκταθεί στη «βυζαντινότητα» της περιοχής²⁴. Σύμφωνα με την Αρβελέρ, η εξέταση συνδέσεων του Βυζαντίου με την σύγχρονη εποχή, έχει πάντοτε μεγάλο ενδιαφέρον.

B) η άρθρωση των πόρων κληρονομιάς με άλλους πόρους. Αυτή η προσπάθεια καταβάλλεται μαζί με άλλους τόπους στο εσωτερικό της ίδιας της εδαφικής περιοχής, με στόχο την ανάδυση κοινών αντικειμένων. Πχ ο πόρος «κατασκευή

---

²⁴ Οι έννοιες οι οποίες αποδίδονται με τον όρο βυζαντινότητα, ποιμενικότητα κτλ οικοδομούνται γύρω από υλικές και άυλες διαστάσεις συχνά υπονοούμενες. Η πρόσληψη αυτών των εννοιών βασίζεται σε τρεις διαστάσεις: α) ως αξίες που αποδίδονται σε δραστηριότητες ή σε μνημεία, β) ως πόροι για την εδαφική περιοχή και γ) ως αξίες που αποδίδονται στους χώρους ή στις εδαφικές περιοχές. Πχ στην περίπτωση της ποιμενικότητας, για τον κτηνοτρόφο αυτό που ξεχωρίζει τον ποιμενικό πόρο από τους άλλους πόρους τους οποίους κινητοποιεί όπως οι βοσκότοποι, είναι πριν απ' όλα η οργάνωση του ποιμενικού παραγωγικού συστήματος η οποία προσδιορίζει την ποιότητα του πόρου. Επίσης, αυτό που διακρίνει το "βουνό", και που δημιουργεί την αξία του, είναι η ποιότητα της κοινωνικής του οργάνωσης, η δύναμη της συλλογικότητας: η επάρκεια των κανόνων και μηχανισμών ελέγχου, η αλληλεγγύη και η ευχαρίστηση της συμβίωσης.

τσουκαλιών» πέρα από τον προσανατολισμό προς την αγορά μπορεί να αξιοποιήσει τους τεχνίτες για την ανάπτυξη του δημιουργικού τουρισμού.

δ. Κληρονομιά και κοινά αγαθά

Η συλλογική προσπάθεια διάσωσης και ενεργοποίησης της κληρονομιάς σ' ένα τόπο, επιτρέπει να προσεγγισθεί η κληρονομιά υπό το πρίσμα του κοινού πολιτιστικού αγαθού. Είναι γεγονός, ότι τις πιο πολλές φορές η κληρονομιά ανήκει σε μια ολόκληρη τοπική κοινωνία ή σε κάποιες ομάδες της (τεχνογνωσίες, πρακτικές κτλ). Αυτή σημαίνει ότι στο πλαίσιο των δυναμικών εδαφοποίησης που αναδύονται και οι οποίες ενισχύουν την σύνδεση της κοινής κληρονομιάς με τους πόρους, έρχεται στην επιφάνεια το ζήτημα της διαχείρισης της σχέσης κοινών αγαθών και κληρονομιάς. Το ζήτημα αυτό συνδέεται με το γεγονός ότι μέχρι την αγροτική έξοδο της δεκαετίας του 1960 η διαχείριση αυτή ανήκε στην ίδια την τοπική κοινωνία (τοπικός πολιτισμός) ή μοιράζονταν μεταξύ άτυπων κοινοτικών τοπικών επιτροπών και των δημόσιων υπηρεσιών (πχ βοσκότοποι). Η πληθυσμιακή αποδυνάμωση των κοινοτήτων αλλά και η αποδιοργάνωση των αγροτικών παραγωγικών συστημάτων, οδήγησε στην εξασθένηση και στην συνέχεια στην εξαφάνιση αυτών των τοπικών ρυθμίσεων και στην ενίσχυση της παρουσίας και της κυριαρχίας της δημόσιας βλέπε κρατικής παρέμβασης. Η τάση για εδαφοποίηση αντιμετωπίζει τη γνωστή θέση της «τραγωδίας των κοινών» (Hardin, 1968)²⁵: πρόκειται για την επίλυση του ζητήματος που προκύπτει όταν ο πόρος δεν ανήκει σε κανένα αλλά και σε όλους, δεν έχει τιμή και μπορεί να χρησιμοποιηθεί με σχεδόν μηδενικό κόστος, ενώ αντίθετα τα οφέλη της εκμετάλλευσής του είναι καθαρά ιδιωτικά (άτομο ή ομάδα τοπικών δρώντων).

Η ανάδυση μιας εδαφικής περιοχής φέρνει επομένως, στην επιφάνεια το ζήτημα του επαναπροσδιορισμού της σχέσης τοπικής πρωτοβουλίας εκμετάλλευσης του πόρου και συλλογικής αναπαραγωγής και διαχείρισης του πόρου και της ενσωματωμένης σ' αυτόν κληρονομιάς ως κοινά αγαθά. Το διακύβευμα συνίσταται στην αναζήτηση μιας σύνθετης μορφής διαχείρισης και εκμετάλλευσης πόρου και κληρονομιάς, εμπλέκοντας τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους και τους τοπικούς φορείς μέσω ενός συστήματος εγγύησης αλλά και τις δημόσιες υπηρεσίες. Εμφανίζεται επομένως, η ανάγκη επινόησης νέων μορφών συνεργασίας για τη διαχείριση μιας πολύπλοκης κατάστασης. Μπορεί να είναι ένα σύστημα αναδιανομής της αξίας που προσδίδει ένας πόρος στο τελικό προϊόν και την οποία αναγνωρίζει η αγορά αφού συνυπολογισθεί το κόστος διαχείρισης και η συμβολή στην παραπάνω αξία. Ένα σύστημα εγγύησης μπορεί να αποτελέσει ένα εργαλείο διακανονισμού σε τοπικό επίπεδο του τρόπου διαχείρισης ενός τέτοιου πόρου υιοθετώντας διαδικασίες τοπικά προσαρμοσμένες (συμβάσεις, συνεργασίες μεταξύ ομάδων παραγωγών, συλλόγων κτλ). Κεντρική αρχή ενός τέτοιου συστήματος είναι ότι κανείς δεν

---

²⁵ Hardin, G. 1968. The Tragedy of the Commons. Science. n° 162: 1243-1248.

αποκλείεται αλλά η διαθέσιμη ποσότητα του αγαθού είναι περιορισμένη με την έννοια ότι η κατανάλωσή της από ένα άτομο μειώνει εκείνη των άλλων.

Στο πλαίσιο αυτό είναι πλέον αναγκαίο να προσδιορισθούν ποιοι από τους παραπάνω πόρους συνδέονται ολοκληρωτικά ή μερικώς με τα λεγόμενα κοινά αγαθά. Τα κοινά αγαθά ή υπάρχουν (βοσκότοποι, τοπία, δάσος) ή μπορούν να διατυπωθούν για πρώτη φορά μέσα από μια συνέλευση τοπικών φορέων (ένταξη των νέων για μια αξιοπρεπή απασχόληση, ποιότητα ζωής κτλ).

Επομένως, σε μια διαδικασία κατασκευής πόρων, η προτεραιότητα είναι να εντοπισθούν προηγουμένως, οι κατευθυντήριες ιδέες που αναφέρονται σε κοινά αγαθά (βιοποικιλότητα, κληρονομιά, ένταξη των νέων για απασχόληση αξιοπρεπή) και στη συνέχεια να οργανωθούν και να συντονισθούν οι δράσεις με τις οποίες αυτές οι ιδέες θα υλοποιηθούν, και η από κοινού διαχείρισή τους. Πρόκειται εδώ για μια προσπάθεια να ορισθεί ένα κοινό αγαθό μέσω της ανασύνθεσης της δραστηριότητας των εμπλεκόμενων γύρω από συλλογικές αποφάσεις δράσης. Αυτός ο στόχος μπορεί να προωθηθεί με βάση την έννοια των κοινών αγαθών μέσω των τοπικών αρχών και των οργανωμένων τοπικών φορέων (σύλλογοι, ομάδες δρώντων κτλ).

Στη συνέχεια, θα πρέπει να δημιουργηθεί μια δομή διακυβέρνησης, σύμφωνα με την έννοια που έχει αναπτύξει η E. Ostrom ότι η συμπαράγωγή κοινών αγαθών απαιτεί ένα «κοινό» και ότι αυτό το κοινό, αυτή η δομή διακυβέρνησης, γενικά θα έχει ως στόχο να παράξει ή/και να διαχειρισθεί κοινά αγαθά. Για να επιτευχθεί ένας τέτοιος στόχος θα πρέπει να συγκεντρώσει το σύνολο των οργανωμένων δρώντων των οποίων τα ενδιαφέροντα, οι αρμοδιότητες, οι πόροι και οι ικανότητες δράσεις μπορούν να ανασυντεθούν ώστε αυτές οι διάσπαρτες ιδιότητες να μπορέσουν να συνδυασθούν εκ νέου μέσω μιας πιο συλλογικής δράσης.

Ο ορισμός των κοινών αγαθών βασίζεται σε ορισμένες αρχές:

Τα κοινά αγαθά δεν είναι δεδομένα, θα πρέπει να οριστούν ή θεσμοθετηθούν.

Πριν από το ζήτημα της παραγωγής τους και της κατανομής τους, τα κοινά αγαθά θέτουν το ζήτημα της διατύπωσής τους. Τα κοινά αγαθά αποτελούν το αντικείμενο μιας συλλογικής διαβούλευσης μεταξύ των ενδιαφερομένων για τον εντοπισμό των σκοπών της οικονομικής ανάπτυξης.

Τα κοινά αγαθά είναι "συλλογικά" επειδή καθορίζονται από συλλογικότητες. Ως εκ τούτου, διατυπώσεις που αφορούν τα κοινά αγαθά προκύπτουν από διαβουλεύσεις φορέων στις οποίες οι παράγοντες (δρώντες, εκπρόσωποι φορέων, αιρετοί, παράγοντες της οικονομικής ανάπτυξης, παραγωγοί, καταναλωτές, πολίτες) προσπαθούν να διαμορφώσουν συλλογικές αποφάσεις σε θέματα αγαθοεργιών τις οποίες θα επιδιώξουν από κοινού μέσω της οικονομικής δραστηριότητας (παραγωγή, διανομή, κατανάλωση). Έτσι, μόνο όταν τα κοινά αγαθά ορισθούν μέσω της διαδικασίας διατύπωσης είναι συλλογικά αγαθά. Όντας προϊόν συνελεύσεων ή άλλων συλλογικών αποφάσεων για τις αναπτυξιακές στοχεύσεις, τα κοινά αγαθά

μπορούν να εξειδικευθούν ως «πολιτικά» αγαθά²⁶. Τα κοινά αγαθά που προκύπτουν από αυτές τις συζητήσεις είναι του τύπου: «η ποιότητα των τροφίμων, η βιοποικιλότητα, ένα καλό επίπεδο εκπαίδευσης, η αξιοπρεπής στέγαση, η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, η υγεία, η ενεργειακή ασφάλεια, κ.λπ.».

Τα κοινά αγαθά φέρονται και προσεγγίζονται από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη μιας αναπτυξιακής διαδικασίας. Κατά τη διεξαγωγή μιας αναπτυξιακής ενέργειας, οι στόχοι που επιδιώκονται μέσω αυτής της ενέργειας πρέπει να αποτελούν το αντικείμενο μιας συνεχούς συζήτησης με τους ενδιαφερόμενους φορείς της συλλογικής ανάπτυξης. Όταν εγκαινιάζεται η φάση εργασίας με την αναπτυξιακή ομάδα, είναι σημαντικό να παρουσιάζονται κάποιες υποθέσεις για τα προωθούμενα κοινά αγαθά. Ο ρόλος των ενδιαφερομένων μερών σχετικά με αυτό το θέμα δεν είναι να γράψουν ένα όμορφο βιβλίο για τα κοινά αγαθά, αλλά να φέρνουν συνεχώς στο τραπέζι αυτά τα κοινά αγαθά, έτσι ώστε να ενσωματώνονται στις λύσεις που θέλουμε να επεξεργασθούμε για το όποιο διακύβευμα.

Τα κοινά αγαθά είναι το αποτέλεσμα μιας καλής συλλογικής οργάνωσης παρά μιας παραγωγής. Τα κοινά δεν μπορεί να είναι, ως επί το πλείστον, αντικείμενο της παραγωγής, με τη συνήθη έννοια του όρου. Συνήθως δεν υπάρχουν εργοστάσια για κοινά αγαθά, στα οποία θα μπορούσε να μεταβιβασθεί η παραγωγή τους. Η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, η αυτονομία των ανθρώπων, η βιοποικιλότητα, η υγεία, η ποιότητα των τροφίμων, η ενεργειακή ασφάλεια ... είναι μάλλον το αποτέλεσμα μιας καλής ρύθμισης μεταξύ των εμπλεκόμενων της οικονομικής ανάπτυξης, παρά το προϊόν ενός εργοστασίου ή μιας συγκεκριμένης επιχείρησης παροχής υπηρεσιών. Μπορεί να ειπωθεί ότι η «παραγωγή» τους εξαρτάται περισσότερο από καλό συντονισμό μεταξύ των φορέων, από καλές οργανωτικές αρχές, από μηχανισμούς ή ευφυής θεσμικές ρυθμίσεις, κανόνες συμπεριφοράς, παρά από την εργοστασιακή παραγωγή.

Βεβαίως, τα κοινά αγαθά προορίζονται να ενσωματωθούν σταδιακά σε παραγωγικές διαδικασίες παραγωγής και στα προϊόντα μας, αλλά το γεγονός αυτό ενώ μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση της αξίας της παραγωγής (εμπλουτισμένη με κοινά αγαθά) έχει ανάγκη να βρει υποστηρίγματα και εγγυήσεις μέσω μιας καλής κατανομής των ρόλων μεταξύ των διαφόρων εμπλεκόμενων και των παραγόντων που συμβάλλουν στην παραγωγή τους²⁷. Η «παραγωγή» των κοινών αγαθών, καλεί την δημόσια εξουσία περισσότερο ως διευθυντή ορχήστρας παρά ως μέλος της ορχήστρας. Ο ρόλος των δημοσίων αρχών στον τομέα αυτό είναι να δημιουργήσουν μια νέα συμμαχία με την κοινωνία των πολιτών (των ενδιαφερομένων) για να αναδημιουργήσουν δημόσια εξουσία.

²⁶ Με την έννοια της άσκησης πολιτικής από την τοπική αυτοδιοίκηση και ενδιαφερόμενους τοπικούς φορείς.

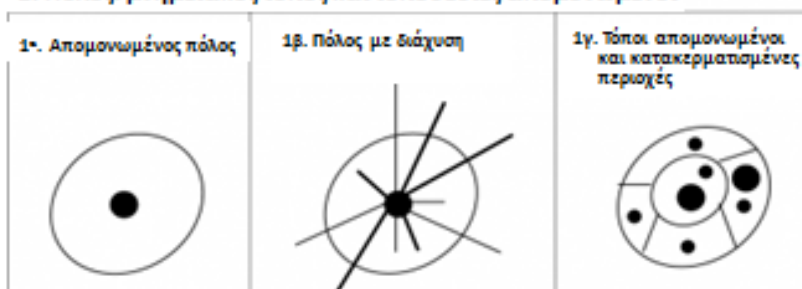
²⁷ Πχ η υγεία δεν είναι μόνο θέμα του νοσοκομείου. Εξαρτάται, εκτός από την απόδοση των ιδρυμάτων που παρέχουν φροντίδα, από την καλή οργάνωση ολόκληρου του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης καθώς και από τους όρους της χρηματοδότησής της. Θα εξακολουθεί να εξαρτάται από τις αθλητικές πρακτικές, τα σχολικά προγράμματα, τις μεθόδους γεωργικής παραγωγής, τις γαστρονομικές συνήθειες, την κοινωνική ένταξη, την υγιεινή γενικότερα...

Χωρικά μοντέλα αξιοποίησης κληρονομιάς και πολιτιστικών πόρων

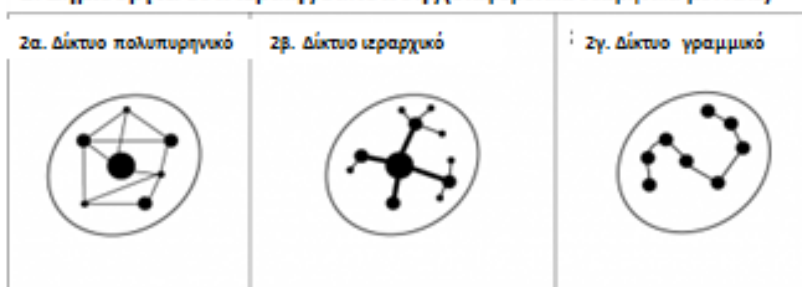
Στη μεθοδολογία που αναπτύσσεται γύρω από τη διαδικασία διάγνωσης των εδαφικών περιοχών οι χωρικές αναπαραστάσεις αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο (Lardon, Maurel, Riveteau, 2001 ; Lardon, 2003). Με βάση τα μέχρι σήμερα σχέδια αξιοποίησης της κληρονομιάς σε διάφορες γεωγραφικές κλίμακες και των τρόπων δράσης που προτείνουν προκύπτουν ορισμένα χωρικά μοντέλα. Τα μοντέλα αυτά είναι δυνατόν να αναπαρασταθούν με βάση τρεις στοιχειώδεις χωρικές διαμορφώσεις: ο πόλος με τυχαία διάχυση, η δημιουργία εσωτερικού δικτύου και η δημιουργία εξωτερικού δικτύου.

Χωρικά μοντέλα αξιοποίησης της κληρονομιάς

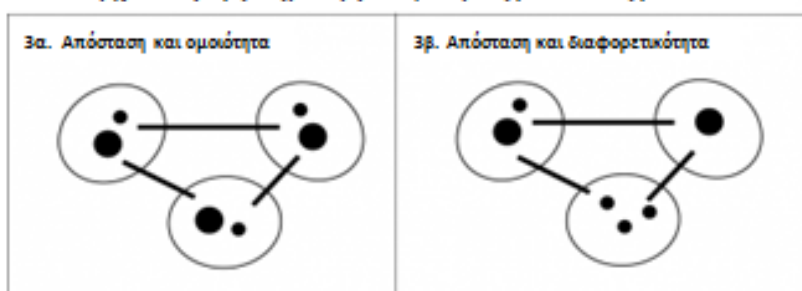
1. Πόλος: μνημειακός τόπος και τοποθεσίες απομονωμένοι

2. Δημιουργία εσωτερικής δικτύωσης (διαφορετικά θεωρητικά μοντέλα)

3. Το αρχιπέλαγος ή δημιουργία εξωτερικής δικτύωσης

Bonerandi E., (2005) « Le recours au patrimoine, modèle culturel pour le territoire ? », Géocarrefour, vol. 80/2 | 2005, 91-100.

Στην πρώτη περίπτωση, εξοπλισμοί, επενδύσεις και επισκέπτες συγκεντρώνονται σε ένα σημείο με αναγνωρισμένη την κληρονομιά του. Πρόκειται γι' αυτό που ονομάζουμε τόπο με υψηλό βαθμό ελκυστικότητας (Ακρόπολη, Μετέωρα κτλ). Συνήθως, οι τόποι αυτοί δεν έχουν την ικανότητα να ενώσουν τους δρώντες μιας

ευρύτερης περιοχής ενώ μπορεί να λειτουργούν σε βάρος γειτονικών περιοχών έστω και αν δημιουργούν μια ορισμένη δικτύωση χωρίς διάδραση στο εσωτερικό του.

Στη δεύτερη περίπτωση, η εσωτερική δικτύωση μπορεί να ενώσει το σύνολο των τοποθεσιών που συνδέονται με οποιαδήποτε κληρονομιά. Η σύνδεση αυτή αξιοποιείται για να επιτρέψει τις ανταλλαγές και τις γόνιμες διασταυρώσεις. Μπορεί να πάρει τη μορφή μιας πολυκεντρικής οργάνωσης, να στηριχθεί σε ένα πόλο ενοποιητικό για τις διάφορες περιφερειακές αντένες ή σε μια ομάδα θεματικών τοποθεσιών. Αναπτύσσονται οι διάφορες σχέσεις μεταξύ των στοιχείων του συστήματος (πχ διάσπαρτα δωμάτια για ενοικίαση στο εσωτερικό μιας περιοχής τα οποία συντονίζονται από μια οργάνωση).

Τέλος, η τρίτη περίπτωση, αφορά τη σύνδεση ξεχωριστών εδαφικών περιοχών σύμφωνα με το μοντέλο του αρχιτελάγου. Η πρόοδος των τηλεπικοινωνιών συμβάλλει στη συνεκτικότητα του δικτύου με τις ανταλλαγές των αρμοδιοτήτων, την κοινή χρησιμοποίηση των εμπειριών εξ' αποστάσεως κτλ.

Στην περίπτωση των δικτύων, οι φορείς μπορεί να συνεργασθούν και να προτείνουν δράσεις αξιοποίησης της κληρονομιάς στην κλίμακα μιας ολόκληρης περιοχής ή μιας οργάνωσης μέσω θεματικών δράσεων (αρχαίες πόλεις, βυζαντινά μοναστήρια, οθωμανικά μνημεία κτλ)

Συμπέρασμα:

Η σύγχρονη θεωρητική κατασκευή της έννοιας του **εδαφικού πόρου** στηρίχθηκε στην κατανόηση των σχέσεων που εγκαθιδρύονται μεταξύ του πόρου και του συστήματος στο οποίο αυτός παράγεται. Η έννοια αυτή αποκλίνει από την παραδοσιακή έννοια του κοινότυπου και δεδομένου πόρου τον οποίο θεωρεί ως απλή εισροή (μιας οποιασδήποτε πρώτης ύλης) σε μια παραγωγική διαδικασία. Στόχος της ίδιας έννοιας είναι να ξεπεράσει την κλασική προβληματική της απλής κατανομής των κοινότυπων πόρων για να εξερευνηθεί η κατασκευή των ιδιότυπων πόρων.

Οι **ιδιότυποι πόροι** εμφανίζονται από τη στιγμή που μια ομάδα δρώντων θα συνδυάσουν τις στρατηγικές τους για να επιλύσουν ένα νέο πρόβλημα. Σε μια τέτοια διαδικασία, οι πόροι μετατρέπονται σε ιδιότυπους όταν αυτοί οι δρώντες καταφέρνουν να τους αγκυρώσουν στην περιοχή τους και έτσι να τους προσδώσουν ένα χαρακτήρα δύσκολα αναπαραγωγίμο κα μεταφερόμενο από μια περιοχή σε άλλη. Η **αγκύρωση** επιτυγχάνεται μέσω της ένταξης της κληρονομιάς στη διαδικασία ιδιοτυποποίησης των πόρων, με τις αξίες της αλλά και με τη συνεισφορά της στην άυλη διάσταση των πόρων.

Η νέα προσέγγιση της προώθησης της ανάπτυξης που προτείνει το **εδαφικό πρότυπο** χαρακτηρίζεται από την εξής διαφορά σε σχέση με το παρελθόν: ότι ενδιαφέρει λιγότερο να αναζητηθεί ο βέλτιστος συνδυασμός των πόρων με τους δεδομένους

συντελεστές παραγωγής (γη, εργασία, κεφάλαιο) και περισσότερο να αναδείξουμε και να κινητοποιήσουμε πόρους, κρυφές ικανότητες διάσπαρτες και χρησιμοποιούμενες αναποτελεσματικά (Hirshman 1986). Υπ' αυτή την έννοια ο πόρος διαχωρίζεται από τον κλασικό συντελεστή παραγωγής. Επειδή αυτοί **οι εδαφικοί και ιδιότυποι πόροι δεν μπορούν να αποτιμηθούν με μια τιμή γι' αυτό δεν μπορούν να μεταφερθούν μέσω της αγοράς στους καταναλωτές**. Ωστόσο η φύση αυτών των πόρων παρά το γεγονός ότι βρίσκεται εκτός αγοράς, δεν είναι ασύμβατη αλλά συμπληρωματική της αγοράς. Πχ το γάλα είναι ένα προϊόν με θέση στην αγορά η οποία και το αποτιμά με μια αξία και μια τιμή. Ο πόρος ποιμενική κτηνοτροφία περιλαμβάνει πέρα από το βοσκότοπο ή τις αυτόχθονες φυλές και μια σχετική κληρονομιά γύρω από την οργάνωση του κοπαδιού και την τυροκόμιση, στοιχεία που πλαισιώνουν συμπληρωματικά την αγορά απαντώντας σε ζητήματα ποιότητας και ταυτότητας αλλά και ευζωίας των ζώων. Ο συντονισμός των φορέων προωθώντας τη συνεργασία, την καινοτομία, την ευελιξία και την ανάδραση επιτρέπει στις επιχειρήσεις να εντοπίζουν και να αξιοποιούν αυτές τις συμπληρωματικότητες της αγοράς.